

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛОГІЇ ТА ПСИХОТЕРАПІЇ**

Кафедра клінічної психології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

Психологічні чинники рівня задоволеності шлюбом

Виконала:

студентка 2-го курсу групи ПМ - 213
спеціальності 053 Психологія
освітньо-професійна програма Клінічна
психологія

Поручник Альона Юріївна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Науковий керівник:

д.психол.н., доц.
(наукова ступінь, вчене звання)

Завязкіна Наталія Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

Робота рекомендована до захисту
рішенням кафедри клінічної психології

Протокол № _____ від « _____ » червня 2023р.

Зав. кафедри _____ д.психол.н.,с.н.с. Лисенко Ірина Павлівна
підпис (наукова ступінь, вчене звання ,прізвище, ім'я, по батькові)

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ	
ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ.....	11
1.1. Соціально-психологічна сутність сім'ї, структура, функції, стадії розвитку....	11
1.2. Феномен задоволеності шлюбом та психологічні чинники, що на нього впливають.....	24
1.3. Теоретичний аналіз результатів досліджень психологічних чинників рівня задоволеності шлюбом.....	32
Висновки до розділу I.....	38
РОЗДІЛ II ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ	
ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ.....	40
2.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження рівня задоволеності шлюбом та впливу на нього окремих психологічних чинників	40
2.2. Характеристика вибірки, використаної в емпіричному дослідженні.....	48
Висновки до розділу II.....	51
РОЗДІЛ III РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ	
ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ.....	54
3.1. Перевірка надійності та валідності отриманих даних в результаті емпіричного дослідження.....	54
3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників рівня задоволеності шлюбом	59
3.3. Практичні рекомендації щодо підвищення рівня задоволеності шлюбом.....	90
Висновки до розділу III.....	95
ВИСНОВКИ.....	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	108

ВСТУП

В нашій державі століттями існувало шанобливе ставлення до шлюбу, традиційною є повага до сім'ї та домашнього вогнища. Сімейному життю завжди надавалося неабиякого значення, оскільки саме у подружніх відносинах та продовженні роду вбачався сенс життя багатьох людей.

Сім'я, як явище, було і є об'єктом дослідження різних наук — психології, соціології, етнографії, педагогіки, демографії, економіки та права. Кожна з цих наук відповідно до своїх об'єкту та предмету займається вивченням певних окремих сторін існування та життєдіяльності сім'ї. І лише в комплексному вивченні всіх специфічних рис можна здобути цілісне уявлення про це складне соціальне утворення, яке поєднує в собі риси соціального інституту та малої соціальної групи.

В межах психологічної науки ми зосереджуємо увагу на дослідженні закономірностей міжособистісних відносин у сім'ї та на їх впливові на розвиток особистості — кожного члена цього соціального утворення.

Дослідження таких явищ як шлюб та сім'я є беззаперечно важливим для кожного суспільства, оскільки сім'я є саме тим соціальним інститутом, який відіграє важливу роль у розвитку та ранній соціалізації особистості, у передачі культурних цінностей та надбань наступним поколінням, а також є важливим елементом соціальної структури людського суспільства.

Сучасні тенденції до збільшення кількості розлучень, з одного боку, свідчать про те, що, люди вже не готові бути в шлюбі “формально”, зберігати сім'ю за будь-яку ціну, починають цінувати свій психологічний комфорт, а відтак значно легше погоджуються на розлучення у разі незадоволення своїм шлюбом, аніж кілька десятиліть тому. З іншого боку це може свідчити про невміння долати

непорозуміння та налагоджувати діалог в сімейних стосунках, будувати тривалі відносини.

Такі негативні тенденції розвитку сім'ї в сучасному світі, як її нестійкість, нестабільність, зниження інтересу до народжування дітей, перевантаження подружжя різними ролями, зниження авторитету батьків у їх дітей на користь авторитету однолітків, викликають занепокоєння у фахівців різних галузей науки та стимулюють ще більший інтерес до дослідження зазначених явищ.

Науковці розрізняють зовнішні та внутрішні фактори стабільності сім'ї, об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних зовнішніх факторів відносять стабільність соціальної системи, рівень життя у країні, до суб'єктивних зовнішніх факторів — дієвість правових і моральних норм, культурних і національних традицій, очікування. До внутрішніх об'єктивних факторів відносять матеріальні і соціальні умови життя конкретної сім'ї, до внутрішніх суб'єктивних — готовність до подружнього життя, мотивація до вступу в шлюб та перебування в ньому, рівень подружньої сумісності, особливості міжособистісного спілкування подружжя. [6]

Зараз усі сім'ї нашої країни перебувають в умовах несприятливих об'єктивних зовнішніх факторів, в ситуації війни, яка також є прикладом ненормативної кризи сім'ї. Отже, війна порушує стабільність, викликає відчуття невизначеності та невпевненості, почуття небезпеки, змінює структуру сім'ї, оскільки багато сімей вимушені тимчасово роз'єднатися, а деякі навпаки починають жити разом з батьками та іншими родичами, а деколи і з чужими людьми. Трагічні події, що відбуваються зараз в нашій державі, приносять переживання втрат та горювання, тривалий стрес призводить до емоційного виснаження, порушень в статевому житті подружжя, загострює невирішені конфлікти.

Тому неабиякої ваги набувають зараз внутрішньо-суб'єктивні фактори стабільності сім'ї: згуртованість, якість спілкування, вміння вирішувати конфлікти, що досліджуватимуться нами в межах даної курсової роботи.

Вчені вивчали питання шлюбу та сім'ї з різних боків. Так, психологічну сумісність подружжя, формування шлюбно-сімейних стосунків та емоційну адаптацію в перші роки сімейного життя вивчали М.М.Обозов, Т.М.Трапезнікова, П.М.Якобсон, В.Н.Дружинін, В.А.Семиченко; фактори, що впливають на задоволеність шлюбом чоловіків та жінок, розподіл ролей у сім'ї (Ю.Е.Альошина, Л.Я.Гозман, В.В.Столін, І.Ю.Борисов), вивчався вплив ціннісних орієнтацій та шлюбно-сімейних настанов партнерів на майбутню подружню взаємодію (Л.І.Мороз, Ю.Е.Альошина, Г.М.Дубчак, Т.В.Говорун), проводився психологічний аналіз розлучень (Л.З.Сердюк, З.Бауман). А.А.Богословського цікавила симпатія та механізми її виникнення, Л.Я.Гозман та Н.І.Ажгіхіна вивчали розвиток емоційних стосунків. Психологи, яких цікавили інтимні міжособистісні стосунки, вивчали сутність феномену кохання, розробляли та доповнювали його типологію (А.Маслоу, Р.Мей, Е.Фромм та ін.), досліджували причини виникнення невротичного кохання та які воно має прояви (З.Фрейд, К.Хорні), вплив на шлюбні стосунки моделей стосунків, які мали місце в сім'ї батьків (Е.Берн) та ін. [39]

До чинників задоволеності шлюбом дослідники відносять успішну адаптацію подружжя в суб'єкт-суб'єктних стосунках (Клапішевська, 2012), здатність членів подружжя до саморозкриття, глибокого взаєморозуміння, прийняття поглядів і поведінки партнера (Левкович, 2009), наявність спільного смислового поля процесі спілкування (Rawicka, 2017). Ефективність міжособистісної взаємодії подружжя багато в чому залежить від особливостей їх емпатійного ставлення один до одного: без співпереживання, співчуття, співучасті неможливо побудувати щирі, довірливі, підтримуючі стосунки. В той же час емпатійне проникнення є механізмом забезпечення точності в комунікації,

єдиного смислового поля, адекватного реагування між подружжям (Журавльова, 2007). [17]

Такі науковці як Ейдемільер Е.Г. та Юстицький В.В. [12], а вслід за ними й Андреева Т.В. [4] серед вагомих чинників стабільності сім'ї називають соціально-психологічні механізми інтеграції сім'ї, до яких відносять механізм "Спільності долі" (що включає в себе формування звички не індивідуального, а саме сімейного задоволення своїх потреб, сприйняття укріплення згуртованості сім'ї як найбільш зручного способу задоволення власних потреб) та механізм "Емоційної ідентифікації з сім'єю" (що виникає внаслідок укріплення відносин симпатії). Передбачається, що така згуртованість є запорукою задоволеності подружжя своїм шлюбом.

В цей же час Е.Г.Ейдемільер та В.В.Юстицький [12] вважають наявність конфліктів в сім'ї однією з ознак її неблагополуччя. Конфлікт розглядається ними як порушення міжособистісної комунікації, причинами якої, на думку вчених, є:

- перевантаження комунікації побічними, додатковими функціями, окрім основної функції (власне передачі інформації). Однією з таких додаткових функцій може бути намагання (за допомогою комунікації) керувати враженням адресата повідомлення від особи, яка передає послання, та від відносин між ними;
- порушення "уявлення про адресата комунікації", відсутність прогностичної емпатії.

Однак, якщо розглядати конфлікт як біполярне явище (певне протиставлення двох позицій), яке виявляє себе в активності двох сторін, та яке спрямоване на подолання протиріч, то можна вважати його однією з форм природньої взаємодії між людьми. Так визначає конфлікт Н.В.Гришина (2000, с. 18) [10], та саме таке ставлення до конфлікту пропонує Т.В.Андреева та зазначає, що конфлікт поширена риса будь якої соціальної системи. Він є неминучим та невідворотнім у стосунках, допоки у їх учасників є будь-які відмінності у прагненнях, бажаннях, потребах, світогляді. Конфлікт далеко не завжди є руйнівним, навпаки, він є необхідною складовою процесу збереження цілого. І його неабияка цінність у взаємовідносинах полягає в

тому, що за його допомогою, учасники цих відносин можуть виявити свої потреби та спробувати спільними зусиллями задовольнити їх. Конфлікт запобігає закріпленню сімейної системи, додає їй гнучкості, і хоча несе певний ризик руйнації відносин, але й дарує сприятливу можливість, подолавши розбіжності або навіть кризу, вивести їх на вищий щабель. [4]

Андреева Т.В. в своєму підручнику також посилається на С.В.Ковальова, який вважає, що щасливі сім'ї не характеризуються відсутністю або низькою поширеністю конфліктів, проте їм притаманна невелика їх глибина та порівняна безболісність і відсутність негативних наслідків. (Ковалев С. В. Психология современной семьи. М., 1988.) [4]

Ми поділяємо погляд Т.В.Андреевої на конфлікт в подружніх відносинах, та в своєму емпіричному дослідженні виявляємо взаємозв'язок конфліктності родини, як можливості відкритого виявлення гніву та агресії, з рівнем задоволеності шлюбом, а також досліджуємо вплив на задоволеність шлюбом таких особистісних рис як агресивність (в тому числі позитивна та негативна) та узагальнений показник конфліктності суб'єкта.

Ю.Альошина та Л.Гозман вважають спілкування в сім'ї тим засобом, що забезпечує особистості так необхідні їй відчуття захищеності та прийняття. [1][8]

Зазначені науковці підкреслюють, що саме характер спілкування та деякі його параметри, такі як легкість, довірливість та відкритість спілкування, взаєморозуміння та схожість поглядів, наявність спільних символів є визначними факторами успішності сім'ї, адже саме в сім'ї людина насамперед прагне задовольнити такі свої духовні потреби, як потребу в прийнятті, схваленні, відвертому та щирому спілкуванні, розумінні, співпереживанні та співучасті.

Отже, в своїй роботі ми намагались дослідити, чи дійсно подружжя із згуртованими сім'ями є найбільш задоволеними своїми шлюбами, та чи має бути певний рівень незалежності в учасників відносин, яким має бути характер

спілкування та яким чином наявність конфліктів впливає на рівень задоволеності шлюбом. Дослідження даної теми дасть уявлення про те, до побудови якої сім'ї варто прагнути подружжю з тим, щоб рівень їх задоволеності шлюбом був достатнім, а сімейне життя успішним та щасливим.

Об'єктом дослідження нашої роботи є задоволеність шлюбом.

Предметом дослідження є вплив окремих психологічних чинників на рівень задоволеності шлюбом.

Метою дослідження є вивчення взаємозв'язку окремих психологічних чинників із рівнем задоволеності шлюбом.

Вказана мета досягається поступовим розв'язанням **наступних завдань**:

- дослідити феномен задоволеності шлюбом та окремі психологічні чинники, що сприяють підвищенню рівня задоволеності шлюбом;
- здійснити теоретичний аналіз результатів досліджень психологічних чинників рівня задоволеності шлюбом;
- розробити та провести емпіричне дослідження рівня задоволеності шлюбом та таких окремих його психологічних чинників, як:
  - Показники відносин між членами сім'ї: Згуртованість, Експресивність, Конфліктність; Показники особистісного розвитку подружжя: Незалежність, Орієнтація на досягнення, Інтелектуально-культурна орієнтація, Орієнтація на активний відпочинок; Показники управління сімейною системою: Організація та Контроль.
  - Характер спілкування в сім'ї, а саме показники Довірливості (відвертості) спілкування (оцінка, поставлена собі та оцінка, поставлена партнеру), Взаєморозуміння між подружжям (оцінка поставлена собі та оцінка, поставлена партнеру), Схожість поглядів подружжя, Спільні символи сім'ї, Легкість спілкування між подружжям та Психотерапевтичність спілкування.
  - Особистісні показники агресивності та конфліктності подружжя.

- з'ясувати чи існує взаємозв'язок між вказаними вище психологічними явищами та рисами із рівнем задоволеності шлюбом, та яким є цей зв'язок.

- розробити рекомендації щодо підвищення рівня задоволеності шлюбом.

Методи дослідження: в роботі використано теоретичний метод аналізу психологічної літератури та наукових статей, та емпіричні методи: тестування, анкетування, метод математичної обробки даних: статистичні та аналітичні. При цьому використано наступні методики:

- авторська анкета,

- Опитувальник задоволеності шлюбом Ю.Є.Альшиної, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовської,

- Шкала сімейного оточення (англ. Family Environmental Scale, сокр. FES) - опитувальник, призначений для діагностики мікросоціального клімату в сім'ях, розроблений R. H. Moos, адаптований С. Ю. Купріяновим,

- Опитувальник "Спілкування в сім'ї" Ю.Є.Альшиної, Л.Я.Гозман та Є.М.Дубовської,

- Методика "Особистісна агресивність та конфліктність", розроблена Є.П.Ільїним та П.А.Ковальовим.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концепція психології міжособистісних відносин та малих соціальних груп (В.М.Мясіщев, М.М.Обозов), концепції психології сімейних відносин (Т.В. Андрєєва, Л.Я. Гозман, С.І. Голод, В.М. Дружинін, С.В. Ковальов, М.М. Обозов), сучасні теорії системної сімейної психотерапії (В.В. Столін, Е.Г. Ейдемільлер та ін.).

Теоретична значущість цієї роботи полягає у встановленні значної кореляції між рівнем задоволеності шлюбом та згуртованістю і конфліктністю сім'ї, тобто наявністю в родині конфліктів та можливістю відкритого висловлення гніву та агресії. В той час, коли особистісні риси агресивності та конфліктності суб'єкта не корелюють ані з задоволеністю шлюбом, ані з конфліктністю сім'ї як явищем.

Крім того, отримані нами результати дослідження певною мірою підтверджують висновки, отримані у дослідженнях, проведених Р. Бладом, Д. Вульфом, Б. Парісом, Е. Лакі про падіння рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням його тривалості.

Практична значущість роботи полягає у тому, що результати теоретичних та емпіричних досліджень можуть бути використані в практиці психолога у сімейному консультуванні та психотерапії з метою профілактики дисгармонії сімейного спілкування та психологічної корекції подружніх відносин.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИКО - МЕТОДОЛОГІЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ

1.1. Соціально-психологічна сутність сім'ї, структура, функції, стадії розвитку

Сім'я для кожної людини є справжньою школою міжособистісних взаємин, своєрідною репетицією перед виходом у великий соціум. В сім'ї людина зростає, розвивається, набуває навичок та досвіду, вдосконалює набуте.

При цьому це досить складна система, яка об'єднує багаторівневі взаємини не тільки подружжя, але й їх дітей, а також батьків та інших родичів. Сім'я це також форма організації особистісного простору та побуту, яка ґрунтується на шлюбі та родинних зв'язках, тобто на взаємовідносинах чоловіка та дружини між собою, кожного з них, та їх, як подружньої пари з дітьми, батьками, братами, сестрами та іншими родичами, які проживають разом з ними та ведуть спільне господарство.

Соціологи визначають сім'ю як малу соціальну групу, яка виконує у суспільстві певні функції, які є важливими, як для членів сім'ї, так і для самого суспільства.

Шлюбом є форма взаємовідносин між чоловіком та дружиною, яка змінюється історично і за допомогою якої суспільство здатне впорядковувати та санкціонувати їхнє статеве життя, а також встановлює подружні права та обов'язки. [27]

Єдиної та загальноприйнятої класифікації сімей наразі не існує, хоча неодноразові спроби визначити типологію сім'ї існували і в психології, і в соціології.

На підставі даних, отриманих соціологами шляхом перепису населення, виокремлюють простий (нуклеарний) та складний (розширений) типи сім'ї. Слід відмітити, що на сьогодні найбільш поширеним типом є нуклеарний тип сімей. Це сім'я, що складається або тільки з подружжя, або з подружжя та їх дітей. Складний (розширений) тип сім'ї, це ті сім'ї, що складаються з двох чи більше нуклеарних сімей, що живуть разом та ведуть спільне господарство та об'єднують три і більше поколінь — прабатьків, батьків та їх дітей (онуків).

Сучасна література визначає також суміжний або змішаний тип сім'ї. Це ті сім'ї, які поєднують перебування дітей жінки чи чоловіка від попереднього шлюбу з новою сім'єю (заснованою на повторному шлюбі).

Крім цього, поширеними зараз є сім'ї окремого типу — малі сім'ї, в яких дитина чи діти виховуються одним із батьків (матір'ю чи батьком), в результаті смерті іншого з подружжя, розлучення, або ж в ситуаціях, коли шлюб взагалі не укладався (Леві, 1993).

В залежності від того, яким чином в сім'ї розподілено сімейні обов'язки та приймаються рішення, сім'ї поділяють на патріархальні (традиційні) — в яких лідером сім'ї є батько; матріархальні — в цих сім'ях домінує мати; егалітарні — рівноправні сім'ї, в яких рішення приймається спільно, а влада розподіляється ситуативно (Антонов, Медков, 1996).

Існує також типологія сімей за показником її психологічного здоров'я. Вчені (наприклад О.Кляпець) визначають феномен психологічного здоров'я сім'ї важливим інтегральним показником її функціонування, який відображає якість сімейних соціально — психологічних процесів, соціальну активність членів родини у відносинах як між собою, так і в соціумі, а також відображенням стану благополуччя сім'ї. Саме психологічне здоров'я здатне забезпечити гармонійність та адекватну регуляцію сімейних взаємин. Спираючись на цей показник виділяють благополучні та неблагополучні сім'ї.

Узагальнивши різні концепції та підходи до розуміння феномену психологічного благополуччя, С.Рyff виокремлює наступні його компоненти: самоприйняття (наявність позитивного ставлення до себе та свого досвіду); мета у житті (наявність певної мети та предмета, що забезпечують людині сенс її життя); володіння ситуацією (здатність та можливість відповідати вимогам повсякдення); особистісне зростання (наявність у людини відчуття стійкого та тривалого розвитку і самореалізації); позитивні емоції у стосунках (наявність піклування та довірливих стосунків з іншими людьми); автономія (здатність та можливість формувати власні судження). (Кляпець О.Я., 2004. “Шлюбно-сімейні настановлення молоді як умова вибору здорового способу життя”).

У благополучних сім'ях теж можуть бути проблеми, але вони, як правило, пов'язані із внутрішніми протиріччями - надмірним прагненням піклуватись про один одного, захищати та допомагати (гіперпротекція та надмірна опіка) та з конфліктами, пов'язаними зі змінами умов існування в соціумі - невідповідністю власних уявлень про те, якою має бути сім'я та її члени, із тими вимогами, що пред'являються до неї сучасним соціумом (труднощі сприймання сучасного соціуму).

У сім'ях психологічно неблагополучних проблеми виникають через незадоволення потреб її членів внаслідок дії внутрішньосімейних або загальносоціальних життєвих процесів або явищ. Їм властиві напруження у внутрішньосімейних взаєминах та конфлікти, а також ризик не витримати впливу незначних складнощів та розпастися. Вагомою проблемою, як правило, є становище дітей у такій сім'ї та відношення до них з боку батьків (проекція на дитину своїх власних небажаних якостей, жорстоке відношення, емоційне відкидання та нерозвиненість батьківських почуттів. Психологічно неблагополучні сім'ї в свою чергу поділяють на конфліктні, кризові та проблемні. (В.С.Торохтій, 1996).

У конфліктних сім'ях є сфери взаємин батьків та дітей, або ж чоловіка та дружини, в яких потреби, інтереси та наміри членів родини не збігаються та приходять у зіткнення, що викликає сильні та тривалі негативні емоційні стани. Зберігати такий шлюб в довгостроковій перспективі можливо, якщо члени родини намагаються йти на взаємні поступки та компроміси, або ж якщо наявними є інші додаткові фактори, що сприяють його збереженню.

У кризових сім'ях такі зіткнення інтересів мають особливо різкий та стійкий характер та існують в особливо вагомих сферах життєдіяльності сім'ї. Члени родини не бажають йти на поступки та не погоджуються на жодні компроміси, а тому займають непримиримі позиції, з часом з'являється навіть ворожість один до одного. Ці сім'ї перебувають на межі розриву або ж розпадаються.

В проблемних сім'ях з'являється певна вкрай важка ситуація, яку члени сім'ї виявляються не здатними подолати разом, що може призвести до розірвання шлюбу. Це може бути важка тривала хвороба одного із членів сім'ї, тюремне ув'язнення, відсутність житла та засобів до існування та багато інших складних та надзвичайних обставин. [6]

В нашій державі і до цього часу це була поширена категорія сімей, а зараз, під час воєнного стану, випробування, які випали на долю українського народу стали тією надзвичайною ситуацією, з якою зможуть впоратись не всі сім'ї.

Розглянемо таку важливу характеристику сім'ї як її структура, тобто сукупність постійних, сталих зв'язків. Якщо розглядати сім'ю, як соціальний інститут, то їй властивий певний комплекс соціальних функцій, заради яких суспільство підтримує його існування. Структуру сім'ї доцільно розглядати з точки зору цих виконуваних нею функцій, а відтак і функцій, що виконують кожен з її членів, а також з точки зору взаємовідносин між членами родини.

Неформальні відносини, як правило, визначаються почуттями членів сім'ї один до одного, а формальні обумовлюються обов'язками, покладеними на членів

сім'ї в залежності від мети життєдіяльності. Отже, описуючи структуру сім'ї, як правило, дається характеристика формальних (конвенціональних) та неформальних (міжособистісних) взаємовідносин між її членами, описується їх актуальний стан.

Таким чином, можна вважати, що сім'я має формальну та неформальну структури. Визначення цих структур, особливо вивчення неформальної, дозволяє краще дізнатись про особливості конкретної сім'ї.

В.А.Семиченко й В.С.Заслуженюк («Психологія та педагогіка сімейного спілкування», 1998 р с.11.) виділяють такі важливі характеристики структури: 1. Влада та її розподіл, співвідношення між формальною (дозволеною нормами сучасного суспільства) владою і неформальним лідером. 2. Комунікації (взаємозв'язки), тобто розподіл інформаційних потоків у родині. В будь-якій родині, як і в будь-якому колективі, спілкування та взаємодія між окремими її членами є неоднаково насиченими, різняться тривалістю та якісними особливостями. 3. Рольова структура. Це той розподіл ролей, в яких члени сім'ї виступають у своїй родині та в суспільстві (Жертвою, Рятівником чи Переслідувачем, Дорослим чи Дитиною та інш.), тобто які обов'язки виконує кожен член сім'ї, а також на яких принципах будуються рольові стосунки.

Ролями називають соціальні функції особистості відповідно до загальноприйнятих норм та правил, певний вид поведінки людей залежно від їх статусу чи становища в суспільстві, в системі міжособистісних відносин у сім'ї, колективі.

Рольова структура сім'ї виникає в процесі адаптації подружжя один до одного, в процесі виникнення спільного для сім'ї стилю життя, та є показником того, що становлення родини, як соціальної одиниці відбулося.

Як ми вже зазначали вище, у традиційній (патріархальній) сім'ї ролі подружжя розподіляються та закріплюються відповідно до їх статі: на жінку покладається роль матері та господарки, а чоловік - відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї та є ініціатором сексуальних відносин. В егалітарній сім'ї немає чіткого розподілу ролей або ж вони розподіляються порівну. [2]

Ю.Е.Альошина виокремлює такі основні ролі в сім'ї:

- відповідальний за матеріальне забезпечення сім'ї;
- господар-господарка;
- відповідальний за догляд немовляти;
- сексуальний партнер;
- організатор розваг;
- організатор сімейної субкультури (сімейні традиції);
- відповідальний за підтримку родинних зв'язків;
- «психотерапевт» сім'ї.

Проблема взяття за основу сім'єю тієї чи іншої рольової моделі невіддільна від процесу становлення взаємовідносин між членами родини.

В системному підході структурою сім'ї вважають склад сім'ї та всю повноту взаємин її членів. До структури сім'ї входять підсистеми різних рівнів (це частини сімейної системи, яким притаманне виконання відносно незалежних функцій в її межах. Це підсистема батьків, дитяча підсистема та індивідуальні підсистеми. (Браун, Кристенсен, 2001.

До основних структурних параметрів родини відносять:

- 1) згуртованість – прихильність, емоційна близькість членів сім'ї один до одного, об'єднання їх в "одне ціле";
- 2) ієрархія – визначає керівництво справами сім'ї, характеризує побудову відносин домінування-підкорення, дозволяє з'ясувати ступінь впливу членів сім'ї один на одного.

3) внутрішні та зовнішні межі – відображають взаємовідносини між підсистемами всередині сім'ї (окремими її членами, діадами, тріадами), а також з соціальним оточенням. Межі визначають також структуру сім'ї, зміст її власних правил життя, і можуть набувати гнучкості та проникливості, або ставати жорсткими та ригідними. Якщо сім'я мало спілкується із соціальним оточенням, між сім'єю та соціумом недостатньо обмінів, в системі відбувається застій, і це характеризує сім'ї із надто жорсткими зовнішніми межами. Якщо зовнішні межі надто слабкі, то у членів сім'ї буде багато зв'язків із зовнішнім світом і небагато між собою.

Поняття “структура сім'ї” та “сімейні ролі” певною мірою відповідають поняттям “функцій сім'ї”. Дослідники визначають функції сім'ї як основний зміст сукупності соціальних ролей у сім'ї (Васильєва Е.К., Харчев А.Г., Маяковський М.С. та ін.). [27]

До функцій сім'ї відносять:

- репродуктивну – яка полягає у біологічному відтворенні та збереженні потомства, продовженні роду;
- виховну – полягає у забезпеченні духовного відтворення членів суспільства. Саме у сім'ї формується особистість дитини, відбувається систематичний виховний вплив на її членів протягом усього їх життя, відбувається взаємовиховання та самовиховання подружжя. Сімейне виховання відрізняється від суспільного більшою емоційністю та заснована на відповідних почуттях батьків до дітей, та дітей до батьків;
- функцію статевого регулювання – саме через сім'ю, через подружні взаємини суспільство впорядковує природні статеві потреби людей;
- психотерапевтичну функцію або емоційної підтримки – полягає у психологічному захисті та емоційній стабілізації членів сім'ї, піклуванні про психологічний клімат родини;

- регенеративну (від лат *regeneratio* - відродження) або соціально-статусну функцію — яка виявляється у наслідуванні положення у суспільстві, статусу, прізвища, майна;
- господарсько-побутову (господарсько-економічну) – пов’язана із матеріальним забезпеченням сім’ї, формуванням та розподілом сімейного бюджету, харчуванням, придбанням майна, веденням домашнього господарства, організацією побуту, створенням домашнього затишку, благоустроєм житла, та виражається у підтримці одними членами сім’ї інших, тих, хто цього потребує: неповнолітніх, непрацездатних, похилого віку;
- рекреативну (від лат. *recreatio* – відновлення) – слугує підтримці фізичного стану сім’ї, організації дозвілля, піклування про благополуччя родини, як цілісної системи та кожного її члена шляхом реалізації індивідуальних схильностей та інтересів в залежності від віку, доходів, національних традицій та рівня культури;
- функцію соціального контролю – полягає у тому, що сім’я несе відповідальність за поведінку та діяльність її членів у суспільстві, встановлює елементи культури, цінності та орієнтири.

Важливо відмітити, що зазначені сімейні функції існують комплексно, ґрунтуються на тісній взаємодії членів родини, що дозволяє найбільш повно задовольняти потреби людини в межах сім’ї.

Проте трапляються такі особливі ситуації в життєдіяльності родини, які ускладнюють виконання нею своїх функцій, або ж зовсім перешкоджають цьому. В залежності від таких ситуацій порушень функцій сім’ї виділяють такі типи сім’ї: гармонійна або нормально функціонуюча сім’я та дисфункціональна сім’я.

Нормально функціонуюча сім’я — це сім’я, що “відповідально й диференційовано виконує свої функції, внаслідок чого задовольняє потреби в зростанні й змінах як сім’ї в цілому, так і кожного члена сім’ї” (Ейдемільер). Таку сім’ю визначають повага її членів один до одного, толерантність, бажання бути

разом, чесність, схожість інтересів та цінностей, це можливо завдяки прагненню та вмінню членів сім'ї підтримувати комунікацію між собою (А.Н.Обозова).

Дисфункціональна сім'я — це сім'я, що “нездатна задовольняти потреби своїх членів в особистісному та духовному зростанні”. Відповідно до системного підходу, у таких сім'ях “закон гомеостазу сильніший ніж чинність закону розвитку” та дуже поширеними є наступні проблеми (Ейдемілер):

- помилковий вибір партнера – обрання чоловіка чи дружини за подобою батьків та очікування від них схожої поведнки; незавершені відносини з батьківською сім'єю – коли подружжя не вміє домовлятися між собою, та замість того, щоб в проблемних ситуаціях будувати діалог один з одним, починають звертатись за порадами до своїх батьків;
- втрата ілюзій – мотивацією до вступу у шлюб є кохання, і лише кохання та щастя очікується від шлюбу. Подружжя не враховує, що шлюб — це союз реальних людей, яким потрібно облаштовувати побут, долати складнощі, ростити дітей. Очікування лише щастя та любові неминуче призводить до розчарування.
- переживання розгубленості – є наслідком попереднього явища, подружжя починають замислюватися „Чому ми разом?“, „Ми цього хочемо чи мусимо?“ Втрачається сенс спільного існування.
- подружня зрада та загроза розлучення – причиною зрад та розпаданя шлюбу, як правило, є нездатність сім'ї задовольняти потреби своїх членів, тобто неналежне виконання або ж невиконання сім'єю своїх функцій.
- цивільний шлюб як спроба уникнення відповідальності – небажання членів сім'ї остаточно брати на себе відповідальність за інших її членів. [27]

Таким чином, при вивченні питання подружніх ролей та функцій сім'ї, стає зрозумілим, що сімейні відносини не формуються раптово та за один момент, це тривалий процес адаптації, побудови комунікації між її членами, і одного разу

сформувавшись, вони не залишаються сталими, а перебувають в постійній трансформації протягом всього періоду існування та розвитку сім'ї.

Періодичність, етапність змін, які відбуваються у сім'ї залежно від тривалості шлюбу, послужила підґрунтям виникнення поняття циклу розвитку сім'ї. Вперше саме цей термін був використаний Е. Дюваль та Р. Хілом в 1948 р. на національній загальноамериканській конференції з сімейного життя, де вони виступили із доповіддю про динаміку сімейної взаємодії. Побудовуючи свою періодизацію циклу розвитку сім'ї ці автори спиралися на ідеї Е. Еріксона та інші теорії особистості, в яких пропонується брати за основу періодизації певну сукупність цілей та завдань, що є притаманними кожному етапу розвитку.

В якості основної ознаки розмежування стадій Дюваль запропонував використовувати факт наявності чи відсутності дітей у подружжя, а також вік дітей, оскільки вважав головною функцією сім'ї — народження та виховання дітей. З огляду на це було запропоновано виділити наступні стадії циклу сім'ї:

- 1) Сім'я, що формується. На цій стадії подружжя ще не має дітей та одружені менше п'яти років. Це стадія прийняття та освоєння подружжям своїх ролей у сім'ї.
- 2) Поява в родині перших дітей (вік старшого - до 30 місяців). З появою першої дитини подружжя переходить від діадного типу відносин до тріадного, та адаптація до цього. Головні завдання цього періоду — це піклування про дитину, догляд за його правильним розвитком.
- 3) Сім'ї з дітьми дошкільного віку (вік старшої дитини від 2 років і 6 місяців до 6 років). В цей період сім'я займається первинним введенням дітей у позасімейні соціальні інститути (відвідування дошкільних закладів). На цій стадії батьки адаптуються до нових вікових потреб дітей та сильного обмеження особистого простору.

4) Сім'ї з дітьми молодшими-школярами (вік старшої дитини від 6 до 12 років 11 місяців). На цій стадії головна увага батьків прикута до шкільних справ дітей та їх навчальних успіхів.

5) Сім'ї з дітьми підлітками (старшій дитині від 13 до 20 років). Важливим завданням на цьому етапі є прийняти складності підліткового віку, звикнути до "підлітковості". Батьки мусять змінити своє ставлення до дітей-підлітків, віднайти баланс між обов'язками підлітків та свободою, а також починають створювати власне коло інтересів, вже не пов'язаних напряму із дітьми, активніше займатися кар'єрою.

6) Сім'я, що "відправляє дітей у життя", вихід вже дорослих молодих людей із родини (період від виходу із сім'ї першої дитини до моменту, коли наймолодший покине батьківський дім). Діти звільняються від опіки батьків, сім'я вчиться балансувати між незалежністю дітей і батьків один від одного та підтримкою, яка є основою збереження сім'ї.

7) Сім'я із подружжям середнього зрілого віку. Період від "порожнього гнізда" до закінчення трудової діяльності та виходу на пенсію. Подружжя знову залишилися сам на сам без дітей. Потрібно знову адаптуватися та переструктурувати подружні відносини. Батьки та діти вчаться будувати відносини з урахуванням незалежності та збереження родинних зв'язків.

8) Сім'я, що старіє. Від моменту виходу на пенсію до смерті обох з подружжя. На цьому етапі головним завданням є адаптація до старості та прийняття факту виходу на пенсію. Смерть одного з подружжя створює для іншого тягар втрати і самотнього життя. Тому піклування про сімейні зв'язки із дітьми та онуками дозволяє полегшити проживання цього останнього етапу життєвого циклу сім'ї.

Тривалий час періодизація, запропонована Дювалем, була загальноприйнятою, і в більшості робіт, присвячених дослідженню сім'ї, та які

враховували фактор циклу розвитку сім'ї, науковці використовували саме цю періодизацію.

Проте з часом цей підхід був підданий критиці, підкріпленій емпіричними даними. Так Гр. Спанієр, Р.Сайєр та Р.Лацелер в своїй праці доводять, що в періодизації Е. Дюваль стадії циклу в значній мірі перекривають одна одну, тобто на різні етапи потрапляє подружжя однакового віку та тривалості шлюбу. [27]

В сучасній психології відома дещо схожа на схему Дюваля періодизація Е.К.Васильєвої, яка теж виходить з того, що на кожній стадії циклу розвитку сім'ї вирішуються свої, властиві лише цьому періоду завдання. Тож Васильєва виділяє п'ять стадій життєвого циклу сім'ї: 1. Від народження сім'ї до народження дитини; 2. Народження та виховання дітей; 3. Закінчення виконання сім'єю виховної функції; 4. Діти мешкають з батьками і хоча б одна дитина не має власної сім'ї; 5. Подружжя мешкає окремо, або разом з дітьми, що мають власні сім'ї. [40]

Потрібно згадати соціологічний підхід А.І.Антонова до періодизації циклу розвитку сім'ї, який вслід за Дювалем визначає першочерговість виховної функції сім'ї, а також те, що системоутворюючим фактором сімейної системи він вважає батьківську підсистему. У зв'язку з цим Антонов виділяє чотири стадії життєвого циклу сім'ї: 1) стадія предбатьківства 2) стадія репродуктивного батьківства, 3) стадія соціалізованого батьківства, 4) стадія прабадька. [5]

Існує також психологічний підхід до періодизації життєвого циклу сім'ї (Мінухін, А.Я. Варга, А.В. Черніков, Мак-Голдрік, Хейлі, та ін). Він полягає у тому, що на кожному етапі сім'я стикається з певними завданнями розвитку, від успішності та ефективності розв'язання яких буде залежати успішність проходження наступних стадій. Для кожної стадії розвитку сім'ї характерні свої типові проблеми і своя динаміка змін. Вирішуючі свої завдання та переходячи від однієї стадії до іншої, сім'я стає більш складною та високоорганізованою системою. В залежності від цього визначають наступні стадії функціонування сім'ї

із врахуванням основних завдань її розвитку: 1. Дошлюбний період. 2. Укладення шлюбу і виникнення подружніх відносин. 3. Народження дітей. 4. Виникнення дитячої підсистеми. 5. Введення дітей в позасімейні інститути. 6. Сформована, зріла сім'я. 7. Фаза, в якій діти покидають батьківський дім. 8. Стадія «спорожнілого гнізда». 9. Завершальний етап життя родини: після відходу з життя одного з подружжя. [40]

З часом при проведенні досліджень підхід до стадіальності був спрощений, багатовимірне поняття “стадій розвитку сім'ї” було замінено такими досить простими поняттями, як “стаж шлюбу” та “наявність чи відсутність в сім'ї дітей, що мешкають разом з батьками” [27].

Або використовують спрощену часову шкалу, в якій за стадіями становлення розрізняють сім'ї:

- молоді (з тривалістю шлюбу до 9 років), для яких найвагомим у психологічному аспекті є відношення подружжя один до одного і до спільного сімейного життя. На цьому етапі вже можуть з'являтися діти;
- середні (стаж подружнього життя від 10 до 19 років), для яких властивою вже є наявність усталених сімейних відносин, більш стабільний розподіл ролей та обов'язків, як правило, наявність дітей, що вже підросли і є відносно самостійними;
- зрілі сім'ї (тривалість шлюбу понад 20 років), для яких характерним є зростання важливості подружніх відносин у зв'язку з тим, що діти стали дорослими, самостійними та незалежними від батьків.[6]

Саме цю періодизацію ми застосуємо при проведенні емпіричного дослідження рівня задоволеності шлюбом у сім'ях з різним стажем подружнього життя.

1.2. Феномен задоволеності шлюбом та психологічні чинники, що на нього впливають

Проблема задоволеності шлюбом та подружніми відносинами цікавила багатьох науковців в межах сімейної психології. Її вивчали такі вчені як М. Аргайл, С. Альбрехт, Р. Вінч, Р. Левіс, Д. Олсон, Ю.Є. Альошина, Т.В. Андрєєва, І.Н. Хмарук, А.Н. Волкова, Т.А. Гурко, Н.Н. Обозов, Т.В. Сенько, А.І. Тащова та ін.) Задоволеність шлюбом може розглядатись як мірило відповідності того, чи відповідає те у шлюбних відносинах, що зараз є в наявності, бажаному або можливим альтернативам. Інший підхід полягає в тому, що задоволеність шлюбом розглядається суб'єктивне відчуття задоволення чи незадоволення під час оцінки подружжям усіх аспектів свого шлюбу.

Задоволеність шлюбом можна розглядати як генералізоване переживання, стійке узагальнене емоційне відчуття, яке може виявлятися як в емоціях, так і в різноманітних судженнях, думках, оцінках, порівняннях. Виділяють загальну задоволеність шлюбом і задоволеність окремими аспектами шлюбу, що складається з різноманітності оцінок його різних сторін залежно від тих вимог, що ставляться до особистості партнера і до обставин сімейного життя (В.В. Столін). [7]

С.І.Голод описує своє бачення феномену задоволеності шлюбом та дає таке його визначення: “Задоволеність шлюбом, очевидно, виявляється результатом адекватної реалізації уявлень (образу) сім'ї, що сформувались у свідомості людини під впливом різноманітних подій, які складають його досвід (дійсний чи символічний) в даній сфері діяльності” (Голод С.І., 1984).

Пов'язаним із задоволеністю шлюбом поняттям є поняття стабільності сім'ї. Вони мають багато спільного, в чомусь схожі, але не тотожні. Стабільні сім'ї далеко не завжди характеризуються високим рівнем задоволеності шлюбом (наприклад, для традиційної патріархальної родини поширеним явищем є

стабільний шлюб на тлі повної незадоволеності подружжям своїми відносинами, проте в сучасній егалітарній сім'ї така незадоволеність може призвести до розлучення, навіть незважаючи на наявність спільних дітей).

Досліджуючи чинники, що впливають на задоволеність шлюбом, американські вчені Р.А.Левіс та Дж.Б.Спенієр розробили модель якості шлюбу. З цією метою вони виокремили 40 важливих чинників успішності шлюбу. Ці чинники поділено на 14 груп, які в свою чергу формують три типи факторів: а) дошлюбні; б) соціально — економічні; в) особистісні та внутрішньо-сімейні.

Більше, ніж 2/3 із цих чинників, що позитивно впливають на якість шлюбного життя є суто психологічними. Вказані вчені наголошують, що більшість з цих факторів характеризують “ступінь згоди та схожості уявлень в міжособистісних відносинах подружжя з різних питань” (Lewis R., Spanier G., 1979).

Саме цей принцип згоди було закладено в основу багатьох досліджень та вимірювань якості подружніх стосунків (Альошина Ю.Є., 1993; Альошина Ю.Є., Гозман Л.Я., Дубовська Є.М., 1987; Гозман Л.Я., Альошина Ю.Є. 1987).

В дослідженні, проведеному під керівництвом Н.Г.Юркевич, було виявлено залежність між задоволеністю шлюбом та задоволеністю роботою. У вибірці жінок, що оцінюють свій шлюб, як щасливий, 44% вважають, що робота їх цілком влаштовує, і лише 14% стверджує, що “їх робота абсолютно не влаштовує” або “швидше не влаштовує, ніж влаштовує”.

За спостереженням Г.Навайтіса, у чоловіків існує досить складний взаємозв'язок між успіхами на роботі та сімейними відносинами: нестабільність шлюбних стосунків з'являється як при професійних (і відповідно фінансових) невдачах, так і при різкому покращенні фінансового стану (Навайтіс Г., 1999).

Дослідниками виявлено певну залежність між задоволеністю шлюбом та розподілом хатньої праці. У випадках, коли домашні обов'язки цілком і повністю

виконує жінка, то лише 59% шлюбів респонденти оцінюють, як щасливі та такі, що задовольняють. У випадках, коли чоловік допомагає дружині, цей показник сягає 88%, а коли обидва подружжя несуть однакове навантаження сімейними справами - 94% (Юркевич Н.Г., 1970).

В більш новому дослідженні проблем молодих матерів, що переважно стосувалось розподілу обов'язків в сім'ї, було виділено дві групи - за ознакою виконання хатніх справ за егалітарним та традиційним типом (на підставі відповідей жінок про реальний стан справ у родині). В тих сім'ях, які було віднесено до традиційних, дружини виконували від 72% (ті, що працюють) до 80% (домогосподарки) хатніх справ, спільно з чоловіками - 25 і 19%, винятково чоловіками лише 3% від усіх домашніх обов'язків (при дружині, що працює) і 1% (якщо дружина не працює).

В сім'ях з умовно егалітарним розподілом ролей дружини без участі чоловіків виконують 33% хатніх справ (ті, що працюють) і 39% (ті, що не працюють), чоловіки самостійно виконують хатні справи відповідно 9 і 0%, проте спільно подружжя виконує 58% і 61% всіх обов'язків. В сім'ях з егалітарним розподілом ролей (в яких чоловік допомагає дружині) задоволеність відносинами у жінок вища, ніж в сім'ях з традиційними відносинами.

При чому найвища задоволеність шлюбом у домогосподарок при егалітарних відносинах, а мінімальна задоволеність у домогосподарок в традиційних сім'ях. Жінки із родин з традиційними відносинами виявились також більше незадоволеними роллю господарки, аніж із родин, в яких панують егалітарні відносини (Андрєєва Т.В., Кононова А.В., 2002). Таким чином, задоволеність шлюбом пов'язана і з розподілом обов'язків між подружжям.

Окрім того, С.І.Голод наголошує на взаємозв'язку задоволеності шлюбом та ступенем сексуальної задоволеності пари: серед подружжя, які відмічали

байдужість або незадоволеність сексуальним життям, лише 8,2 % були максимально задоволені шлюбом (Голод С.І., 1990).

Дослідниками виявлено, що, серед іншого, сприятливими факторами для зміцнення подружніх стосунків є: схожий рівень освіти, соціальний статус, подібність поглядів на більшість основних життєвих питань, однаковий рівень фізичної привабливості партнерів, спільні інтереси і види активності, схожі сексуальні потреби, а також особистісні якості, такі як здатність створювати та приймати душевну близькість, здатність до адаптації, емоційна стабільність та інші.

М.Яффе та Ф.Фенвік (1991) підкреслюють значення сексуальної сумісності, під якою вони розуміють не “техніку” кохання, в якій, на їх думку, з часом можна навчитись вправлятись в процесі взаємної адаптації, а справжнє тяжіння партнерів одне до одного і приблизно однакову важливість цієї сфери подружнього життя для них обох.

Сексуальні відносини не здатні будуть склеювати подружні стосунки, якщо погляди на них у подружжя будуть надто різнитись або якщо для когось з подружжя сексуальне життя відіграватиме суттєво більшу чи меншу роль порівняно з його партнером. При наявності кохання, взаємного тяжіння та спільного бажання більшість сексуальних проблем можна подолати, але без цього важливого підґрунтя, вони, швидше за все, виявляться нездоланими. [4]

Деякі дослідники надавали великого значення взаємозв'язку задоволеності шлюбом у подружжя та мотивацією перебування у шлюбі.

Так, С. В. Ковальов вважає, що мотивація укладення шлюбу включає принаймні п'ять типів: любов (кохання), духовну близькість, матеріальний розрахунок, психологічну сумісність, моральні мотиви. Вивчення впливу шлюбної мотивації на задоволеність шлюбом підтверджує важливість двох перших мотивів. Серед тих, хто вступив до подружнього союзу з любові та спільності поглядів,

максимальна кількість задоволених та мінімальна — незадоволених. Важлива єдність цих двох мотивів. Розчарування сім'єю та шлюбом виявилось більш ймовірним у тих, хто орієнтувався виключно на свої почуття без необхідної для їх збереження духовної спільності подружжя.

При чому в деяких випадках кохання само по собі виявляється фактором, що перешкоджає збереженню сімейного союзу. “По-перше, пише С. В. Ковальов, у прагненні кохання ми шукаємо не чоловіка, а коханого, забуваючи про те, що жити нам доведеться не з одним цим прекрасним почуттям, а з його носієм — цілком конкретною людиною, яка має унікальний психічний світ, образ свого «Я», темперамент, характер та особистісні якості, через що злиття двох «Я» не завжди призводить до появи омріяного «Ми». По-друге, ми досить часто забуваємо про те, що як би подружжя не любило одне одного, але у своїй сім'ї вони будуть змушені виконувати звичайні для кожної подружньої пари функції.

Коли лише саме кохання стає першочерговим мотивом вступу до шлюбу та основним очікуванням від нього, глобальний сенс сімейного життя з його повсякденними клопотами, піклуванням про дітей, призводить до руйнування ілюзій, що нерідко тягне за собою пошук нового партнера”. [4]

Інший погляд на співвідношення любові та шлюбу розділяють відомі психотерапевти Е.Г. Ейдеміллер та В.В.Юстицькіс. Вони розглядають емоційні відносини симпатії як “цементуючу силу сімейних відносин”, та вважають, що відносини симпатії до певної міри нейтралізують стан фрустрації, що подекуди виникає в міжособистісних відносинах, в тому числі й у сім'ї. Легше відбувається адаптація до особливостей характеру іншого з подружжя (Ейдеміллер Е.Г., Юстицькіс В.В., 1990).

А. В. Петровський зазначав, що ступінь емоційної близькості - це особлива властивість справжньої сім'ї, і важко уявити іншу групу, де подібна властивість була б настільки розвинена. Характеризуючи цей бік сімейних відносин на

прикладі батьківської любові, говорячи про різні і численні провини дитини, Петровський зауважує: «При цьому будь-яка провинка аж ніяк не викликає до себе безпристрасного ставлення батьків. Навпаки, породжує гнів, причому часто-густо у дуже бурхливій і затятій формі. І так може тривати тижні, місяці. Але що цікаво. Кумуляції часто не відбувалося. Складається враження, що потоки обурення, що надходять через пробоїни корабля довіри, відкачують потужні помпи батьківського кохання» (Петровський А. В., 1983, с. 196-197).

Ейдеміллер і Юстицький вважають, що багато в чому подібною є дія симпатії в подружніх відносинах. І щодо цього виникає ефект «розчинення фрустрації». Відносини симпатії викликають наростання інтересу до об'єкта симпатії (наприклад, до людини, яку люблять). Слід наголосити, що це інтерес доброзичливий, пов'язаний із прагненням допомогти, спільно радіти чи засмучуватися, що в свою чергу зумовлює велику взаємну відвертість і, відповідно, наростання емпатії. Звідси і значення відносин симпатії у профілактиці та пом'якшенні міжособистісних конфліктів у сім'ї. [4]

Про зв'язок любові як мотиву одруження та задоволеності шлюбом говорить робота Н. Г. Юркевич. На вибірці з 612 жінок і 365 чоловіків нею були отримані такі результати: щасливі шлюбні союзи складала жінки, з яких 75,10% вийшли заміж через кохання, 13,88% за симпатією, у 2,86% мотивом було прагнення позбутися самотності, у 1,63% причиною було короткочасне захоплення.

Серед невдалих шлюбів розподіл відповідей наступний — через кохання одружилися 27% жінок, за симпатією — 17%, мотив «прагнення позбутися самотності» назвали 12,93% жінок, короткочасне захоплення — 1,63%. В інших була інша відповідь чи відповіді не було.

У чоловіків відповіді приблизно подібні, хоча одружених серед них через кохання загалом менше: 62,80% у щасливих шлюбах і 17,74% у невдалих, а назвали мотивами укладення шлюбу прагнення позбутися самотності та

легковажність більше (відповідно по 10, 37% та 8,05% у щасливих шлюбах і по 16,13% та 25,80% у невдалих). Серед чоловіків була велика частка тих, хто дав інші відповіді, не наведені автором (серед невдалих шлюбів — 25,81%).

Слід зауважити, що у чоловіків і жінок шлюби з любові виявляються найбільш щасливими, а одруження, засноване на миттєвому бажанні, найменше (Юркевич Н. Г., 1971). [4]

В іншому дослідженні, що проводилось через 30 років, найбільш вдалим при вступі до шлюбу виявилось поєднання любові та духовної єдності. На основі отриманих значних кореляцій з'ясувалося, що подружжя, що уклало шлюб з цих двох мотивів, було їм найбільше задоволено (Андрєєва Т. В., Толстова А. В., 2000).

Є. Б. Назарова виявила вагомий чинник задоволеності шлюбом — власний локус контролю людини, що перебуває у шлюбі. У своєму дослідженні на вибірці 70 одружених жінок і чоловіків, було отримано такі дані: задоволеність шлюбом статистично пов'язана зі ступенем інтернальності самої людини. Людина, яка бере на себе відповідальність за все, що відбувається у її житті, більш задоволена шлюбом незалежно від статі (Назарова Є. Б., 2003). [4]

Цікавила науковців і динаміка задоволеності шлюбом протягом розвитку шлюбних відносин в сімейних парах.

Деякі ранні дослідження сімейної проблематики, проведені Р. Бладом, Д. Вульфом, Б. Парісом, Е. Лакі, свідчать про те, що зі збільшенням стажу шлюбу задоволеність подружжя ним дедалі більше падає. [38]

Але існує й інша точка зору, що спирається на цілу низку більш пізніх робіт, що виконані такими науковцями, як Х. Фелдман, Гр. Спанієр, К. Кеннон, Б. Роллінс. Результати, отримані ними, є підставою для твердження про те, що залежність задоволеності шлюбом від стажу шлюбу носить U-подібний характер, тобто зменшення величини задоволеності на середніх стадіях сімейного циклу

поступово зупиняється, а потім, у подружжя зі стажем 18- 20 років і більше, спостерігається навіть деяке зростання.

В дослідженнях Ю.Є.Альошиною також було встановлено, що крива залежності ступіню задоволеності шлюбом від стажу сімейного життя має U-подібну форму. Спочатку в перші роки спільного життя рівень задоволеності шлюбом є високим, потім протягом перших двох десятиліть існування сім'ї задоволеність шлюбом поступово знижується і досягає свого мінімального значення в парах зі стажем подружнього життя від 12 до 18 років, після чого знову зростає, але більш різко (Альошина Ю.Є., 1985).

Проте, в одному з найбільших досліджень, присвячених цій проблематиці, проведеному Гр. Спанієром, Р. Левісом, Ч. Колем на трьох різних вибірках (три штати США) отримано суперечливі дані: результати обстеження однієї з них свідчать на користь U-образного характеру залежності, обстеження іншої — на користь перманентного падіння задоволеності шлюбом, дані, отримані на третій, не дають підстав для однозначної інтерпретації.

Отримавши такі результати науковці піддали критиці й дані, отримані в інших дослідженнях, та припустили, що підвищення задоволеності шлюбом на пізніших стадіях циклу розвитку сім'ї може виявитись лише артефактом дослідження, тобто може бути викликано будь-якими іншими факторами, а не реальним підвищенням рівня задоволеності шлюбом з віком.

Вони висунули наступні припущення для пояснення феномену зростання рівня задоволеності шлюбом у подружжя на пізніх стадіях розвитку сім'ї:

- 1) причиною може бути так званий «когортний ефект», що виражається в тому, що чим пізніша стадія шлюбу піддається дослідженню, тим більше шансів, що незадоволене шлюбом подружжя вже встигло розлучитися, отже задоволені шлюбом подружжя, що лишились у шлюбі та потрапили у вибірку, і забезпечують U-подібний характер залежності;

- 2) інша причина – вік респондентів; можна припустити, що є деякі пов'язані з віком особистісні зміни, які дозволяють сприймати свій шлюб подружжям більш успішним;
- 3) можна припустити, що з віком люди більшою мірою прагнуть відповідати соціально-бажаним нормам, тобто більш схильні до дії механізмів соціальної схваленості, схильні замовчувати свої проблеми. Можливо, саме у зв'язку з такою установкою вони відповідають на питання тесту таким чином, що в результаті задоволеність у них виявляється вищою;
- 4) ще одне можливе пояснення пов'язане із дією механізму когнітивного дисонансу. Той факт, що подружжя одружене багато років, може привести їх зрештою до переконання, що їхній шлюб, незважаючи ні на що, не такий уже й поганий. Особливо схильними до цього може бути немолоде подружжя, оскільки з віком розлучення стає все більш важким психологічно.[2]

1.3. Теоретичний аналіз результатів досліджень психологічних чинників рівня задоволеності шлюбом

Інтерес до питання задоволеності / незадоволеності шлюбом та чинників, які на це впливають, є постійним протягом багатьох десятиліть. Аналіз теоретичних досліджень дозволив встановити, що для гармонійного функціонування сім'ї недостатньо лише матеріального благополуччя і відповідного рівня освіти. В якості одного з найважливіших чинників задовільності подружніх відносин виступає взаєморозуміння між подружжям, що є наслідком безлічі різних впливів (Маринкевич, 2013). У якості чинників задоволеності шлюбом називають також успішну адаптацію подружжя в суб'єкт-суб'єктних стосунках (Клапішевська, 2012), здатність членів подружжя до саморозкриття, глибокого взаєморозуміння, прийняття поглядів і поведінки партнера (Левкович, 2009), наявність спільного смислового поля в процесі спілкування (Rawicka, 2017).

Ефективність подружньої міжособистісної взаємодії багато в чому залежить від особливостей емпатійного ставлення партнерів один до одного: без співчуття, співучасті та співпереживання неможливо побудувати щирі, довірливі, підтримуючі стосунки. Саме за допомогою емпатійного проникнення забезпечується точність в комунікації, єдине смислове поле та адекватне реагування між подружжям (Журавльова, 2007). [17]

Дослідників також цікавило, чи змінюється рівень задоволеності шлюбом із плином часу та збільшенням тривалості сімейного життя.

Ряд досліджень, проведених Вульфом, Парісом, Лаки, свідчить про те, що зі збільшенням стажу шлюбу задоволеність ним подружжям значно знижується (Федоренко, 2015).

Разом з тим, існує й інша точка зору: Фелдман, Спаніер, Кеннон, Роллінс стверджують, що залежність задоволеності шлюбом від стажу шлюбу носить U-образний характер, тобто зменшення величини задоволеності на середніх стадіях сімейного циклу поступово зупиняється, а потім, у подружжя зі стажем 18-20 років і більше, спостерігається навіть деякий підйом (Мушкевич; Федоренко; Дучимінська; Магдисюк, 2018). [38]

Розглянемо детальніше результати емпіричних досліджень проблематики задоволеності шлюбом, проведених деякими вітчизняними науковцями.

Так, Л.О. Котлова та І.Д. Саух дослідили вплив на задоволеність шлюбом на різних його стадіях таких психологічних чинників, як реакції на конфліктні ситуації, узгодженість сімейних цінностей та рольових установок партнерів. В результаті емпіричного дослідження було виявлено, що на перших етапах всі пари задоволені власними відносинами, на другому етапі середній рівень задоволеності шлюбом, на третьому етапі, в період більше 15 років подружнього життя притаманний високий та середній рівень задоволеності спільним життям.

Спільною для всіх трьох періодів є така конфліктна сфера, як порушення рольових очікувань. Для раннього періоду та періоду з тривалістю шлюбу більше 15 років подружнього життя спільним є прояв домінування одним із подружжя. Конфліктною сферою, яка домінує на другому періоді, є питання, пов'язані із вихованням дітей, а на третьому - неузгодженість норм поведінки та прояв ревності. Спільними для всіх трьох етапів розвитку подружніх стосунків є особистісна ідентифікація з партнером та емоційно-психотерапевтична, однак на другому етапі вона є домінуючою лише для чоловіків.

Виявилось, що чим більший рівень конфліктності у подружжя, які перебувають у шлюбі від 6 до 15 років, щодо питань, які стосуються виховання дітей, порушення рольових очікувань партнерів або стосовно розподілу фінансів, тим менший рівень задоволеності шлюбом. [18]

I. Поспелова та О.Косьянова аналізували взаємозв'язок між рівнем задоволеності шлюбом та особливостями соціально-психологічних установок сучасного подружжя. В результаті проведеного емпіричного дослідження ними було виявлено, що найбільший рівень задоволеності шлюбом спостерігається в "сім'ях з підлітками", а найнижчий у "зрілих сім'ях". Найвагоміші фактори, що негативно впливають на шлюб: недостатня емоційна підтримка, невиправдані сподівання від шлюбу, незадоволеність характером партнера.

Чим більша в парі виявляється схожість у відношенні до важливих областей життя, спільність мотиваційних орієнтацій і потреб, тим більше їх рівень задоволеності сімейним життям. Подібність характерів, наявність схожих цінностей у подружньої пари з'єднує сім'ю.

Меншою мірою, ніж характер міжособистісних відносин, впливає на рівень задоволеності шлюбом характер функціонування сім'ї як системи з оцінки на її згуртованість (близький емоційний зв'язок всіх членів сім'ї, спільність інтересів)

та адаптацію (рольова узгодженість подружжя в реалізації шлюбно - сімейних відносин).

Різка розбіжність між реальним характером партнера та очікуваннями від партнера є найбільш впливовим фактором, що визначає низьку задоволеність шлюбом. Таким чином, якісний аналіз дослідження виявив, що існує залежність між соціально-психологічними установками подружжя і задоволеністю шлюбом. Наявність однакових цінностей і потреб у подружньої пари робить шлюбні відносини більш стабільними і стійкими, що в свою чергу з'єднує подружжя і зберігає сім'ю від розпаду. [28]

Чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості досліджувала також Т.В.Коломієць. Нею було виявлено, що причиною конфліктів в молодих сім'ях (зі стажом подружнього життя до 5 років — I група) є порушення рольових очікувань подружжя, розбіжності з питань виховання дітей, стосунків з родичами і друзями, а також неузгодженості норм поведінки, обумовлених особистісними особливостями. Рівень конфліктності в I групі вище, ніж в III групі (сімейний стаж понад 10 років). I група в своїх реакціях активніша, ніж II (стаж від 6 до 10 років сімейного життя) і III групи (за винятком розбіжностей щодо грошей і при порушенні рольових очікувань). У I групі при взаємодії подружжя в конфліктах виявляють негативні реакції в усіх сферах подружніх відносин.

Значні розбіжності між подружжям виявляються в ситуаціях, пов'язаних з відносинами з родичами і друзями, з питань виховання дітей, прояву автономії, неузгодженості норм поведінки, ревнощів і ставлення до грошей.

Виявлено вплив взаємоузгодженості сімейних цінностей за сферами соціальної активності й емоційно-терапевтичність відносин на задоволеність шлюбом на різних етапах дорослості. Окрім того, присутній значний вплив для третьої групи саме батьківсько-виховної сфери на задоволеність шлюбом. [17]

Теоретичне обґрунтування та емпіричний розгляд впливу психосексуальної привабливості партнерів на задоволеність подружніми взаєминами на різних стадіях подружнього життя здійснили Р.Федоренко та Т.Дучимінська. В результаті проведеного дослідження вони прийшли до наступних висновків: задоволеність шлюбом залежить від низки факторів психосексуальної привабливості, а саме: емоційності взаємин партнерів, наявності взаєморозуміння; спільності поглядів й інтересів партнерів; емоційно-візуальної привабливості; сексуальної привабливості, а також таких факторів, як інтенсивність і зміст спілкування; функціонально-рольової узгодженості.

Результати дослідження показали, що чим більший подружній стаж, тим вищими є показники окремих компонентів психосексуальної привабливості, таких, як: товарицькість, впевненість у собі, візуальна привабливість, спільність поглядів. При цьому знижуються сексуальний потяг, психологічне благополуччя, сексуальна задоволеність.

При цьому слід зазначити, що у всіх групах досліджуваних зі збільшенням показників задоволеності шлюбу підвищуються показники психосексуальної привабливості і, аналогічно, низькі показники психосексуальної привабливості є характерними для подружніх пар з низьким рівнем задоволеності шлюбом. Заслуговує на увагу той факт, що зі збільшенням подружнього стажу у більшості подружніх пар знижується як загальна задоволеність шлюбом, так і психосексуальна привабливість. Отже, як свідчать результати проведеного дослідження, психосексуальна привабливість впливає на загальну задоволеність шлюбом. При цьому вона має важливе значення й для стабілізації й успішності взаємин між партнерами, виступаючи їхньою емоційною основою. [38]

Теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку між особливостями стосунків подружжя та задоволеністю шлюбом було здійснено І.А.Василенко. Вона вказує, що рівень задоволеності шлюбом

особистості можна визначити, враховуючи у сукупності низку критеріїв, серед яких провідну роль відіграють особливості стосунків подружжя: безконфліктне спілкування, емпатія, розуміння один одного, любов, довіра, взаємна поступливість та повага. Наявні зв'язки між особливостями стосунків подружжя та задоволеністю шлюбом зумовлюють необхідність дослідження характеру їх прояву.

Рольова структура сім'ї дає змогу визначити, яке місце займає чоловік у сімейній ієрархії, які обов'язки лежать на його плечах і з чим пов'язано їх покладання на нього: зі статтю, бажанням самого партнера, традиціями або особливостями окремих соціальних вимог і т. д.

Незважаючи на те що розподіл ролей не є єдиним критерієм класифікації сімейних відносин, його можна назвати одним із найважливіших показників життєдіяльності сім'ї. Виходячи із цього, дослідник приходить до висновку, що від вдалого розподілу сімейних ролей у період зародження та становлення сім'ї залежить сприятливість клімату сім'ї. [7]

У своїй роботі А.А.Шпилевська зазначає, що нею емпірично доведено існування тісного зв'язку між рольовою адекватністю членів подружжя та їх задоволеністю шлюбом, що опосередкована рівнем конфліктності шлюбних партнерів та їх диспозиційними рисами.

У ході дослідження отримано такі результати. Найбільш значущими для подружжя є інтимно-сексуальна та емоційно-психотерапевтична сфери сімейного життя. Рольова адекватність членів подружжя в цих сферах має тісний зв'язок з їх задоволеністю шлюбом. Конфліктність членів подружжя призводить до рольової неадекватності в інтимно-сексуальній сфері (жінки із сімейним стажем 10-19 років), господарсько-побутовій сфері (чоловіки із сімейним стажем 1-9 років) та сфері соціальної активності (чоловіки із сімейним стажем 20-27 років). У жінок зі стажем сімейного життя від 1 до 9 років високий рівень конфліктності зумовлює

більший рівень задоволеності шлюбом, ніж у жінок зі стажем від 10 до 27 років подружнього життя.

Більш високий рівень задоволеності шлюбом мають жінки з такими розвиненими особистісними властивостями, як відкритість досвіду (сімейний стаж 20-27 років) та незалежність (на протипагу доброзичливості) (сімейний стаж 10-19 років).

Більш високий рівень задоволеності шлюбом мають чоловіки із такими розвиненими особистісними властивостями, як екстраверсія (сімейний стаж 20-27 років), доброзичливість (стаж 1-9 років), сумлінність (стаж 1-9 та 20-27 років), відкритість досвіду (20-27 років) та інтроверсія (на протипагу екстраверсії) та практичність (на протипагу відкритості досвіду) (стаж 10-19 років). Задоволеність шлюбом в цілому вища у сім'ях, стаж яких від 1 до 9 років сімейного життя. [42]

Висновки до РОЗДІЛУ I

Багатьох науковців (М. Аргаїл, С. Альбрехт, Р. Вінч, Гр.Спанієр, Р. Левіс, Д. Олсон, Е.Берн, Е.Г.Ейдемілер, В.В.Юстицькіс, Ю.Є. Альошина, Т.В. Андрєєва, В.В.Столін, І.Н. Хмарук, А.Н. Волкова, Т.А. Гурко, Н.Н. Обозов та інші) в межах сімейній психології цікавила проблема задоволеності шлюбом та подружніми відносинами, а також психологічних чинників, що сприяють підвищенню задоволеності шлюбом.

Науковцями було виявлено залежність між задоволеністю шлюбом та рольовою адекватністю (А.А.Шпилевська, Н.Г.Юркевич, Т.В.Андрєєва), взаємоузгодженістю сімейних цінностей (Т.В.Коломієць), задоволеністю роботою (Н.Г.Юркевич, Г.Навайтіс), розподілом домашніх обов'язків між подружжям (Н.Г.Юркевич, Андрєєва Т.В., Кононова А.В.), успішною адаптацією подружжя в суб'єкт-суб'єктних стосунках (Клапішевська, 2012), здатністю членів подружжя до саморозкриття, глибокого взаєморозуміння, прийняття поглядів і поведінки

партнера (Левкович, 2009), наявністю спільного смислового поля процесі спілкування (Rawicka, 2017), ступенем сексуальної задоволеності пари та сексуальної сумісності (Голод С.І., 1990, М.Яффе та Ф.Фенвік, 1991), психосексуальною привабливістю партнерів (Р.Федоренко та Т.Дучимінська).

Дослідниками виявлено, що, серед іншого, сприятливими факторами для зміцнення подружніх стосунків є: схожий рівень освіти, соціальний статус, подібність поглядів на більшість основних життєвих питань, однаковий рівень фізичної привабливості партнерів, спільні інтереси і види активності, схожі сексуальні потреби, а також особистісні якості, такі як здатність створювати та приймати душевну близькість, здатність до адаптації, емоційна стабільність та інші.

Цікавила науковців і динаміка задоволеності шлюбом протягом розвитку шлюбних відносин в сімейних парах. Так, дослідження Р. Блада, Д. Вульфа, Б. Паріса, та Е. Лакі свідчать про те, що зі збільшенням стажу шлюбу задоволеність подружжя ним дедалі більше падає.

Результати досліджень Х. Фелдмана, Гр. Спанієра, К. Кеннона, Б. Роллінса та Ю.Є.Альошиної показують, що залежність задоволеності шлюбом від стажу шлюбу носить U-подібний характер, тобто величина задоволеності шлюбом спочатку знижується, на середніх стадіях сімейного циклу поступово зупиняється, а потім, знову зростає.

Результати одного з найбільших досліджень, присвячених цій проблематиці, проведеному Гр. Спанієром, Р. Левісом, Ч. Кодем на трьох різних вибірках (три штати США) дали підстави припустити, що підвищення задоволеності шлюбом на пізніших стадіях циклу розвитку сім'ї може виявитись лише артефактом дослідження, тобто може бути викликано будь-якими іншими факторами, а не реальним підвищенням рівня задоволеності шлюбом з віком.

РОЗДІЛ II

ОРГАНІЗАЦІЯ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ СІМЕЙ

2.1. Цілі, завдання та організація емпіричного дослідження рівня задоволеності шлюбом та впливу на нього психологічних чинників

З метою аналізу впливу окремих психологічних чинників на рівень задоволеності шлюбом було поставлено завдання емпірично дослідити рівень задоволеності шлюбом сімей з різною тривалістю подружнього життя, а також дослідити окремі психологічні чинники, якими є

- показники відносин між членами сім'ї (згуртованість, експресивність, яка розглядається як можливість вільно ділитись своїми емоціями, почуттями та висловлювати свою думку, та конфліктність, яка розглядається як можливість вільного висловлення агресії та гніву),
- показники особистісного розвитку членів сім'ї (незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурний розвиток, морально-етичні аспекти сім'ї),
- показники управління сімейною системою (організація та контроль);
- показники характеру спілкування в сім'ї: довірливість спілкування, взаєморозуміння між подружжям, схожість поглядів, спільні символи сім'ї, легкість спілкування між подружжям та терапевтичність спілкування;
- особистісні показники конфліктності членів подружжя, суб'єктивні позитивна та негативна агресивність суб'єктів, а також показники що їх складають: запальність (гарячкуватість), завзятість, образливість, непоступливість, бескомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрілість.

Серед завдань дослідження також є з'ясувати чи існує взаємозв'язок між зазначеними вище психологічними конструктами та рівнем задоволеності шлюбом.

Для дослідження рівня задоволеності шлюбом було обрано Опитувальник задоволеності шлюбом Ю.Є.Альошиної [Альошина Ю.Є., Гозман Л.Я., Дубовська Є.М., 1987], який складається з шістнадцяти запитань, в якому задоволеність подружжя своїми шлюбними відносинами пов'язана із суб'єктивним рівнем згоди з приводу різноманітних важливих для них питань сімейного життя. Питання тесту були підбрані таким чином, щоб якнайповніше показати оцінку респондентами свого шлюбу. Спочатку тест складався з 44х запитань, пізніше він остаточно скоротився до 16ти. Усі запитання, що залишилися в кінцевому варіанті тесту були такими, що диференціюють вибірку, достатньо наповнені змістовно та дають близьке до нормального розподілення. Отже, респондентам пропонується відповісти на 16 запитань (Додаток А), які стосуються їх оцінки свого шлюбу, та обрати із запропонованих варіантів відповідей ті, що найбільше для них підходять. Приблизний час проходження тесту — 5 — 10 хвилин. Результати підраховуються шляхом підсумовування балів за відповіді на кожне запитання. При цьому першій альтернативі (А) приписується 0 балів, другій (Б) — 1 бал, третій (В) — 2 бали, четвертій (Г) — 3 бали. Однак оскільки частина запитань є інвертованими, то, відповідно інвертовані й бали, що приписуються в таких запитаннях: першій альтернативі приписується 3 бали, другій — 2 бали, третій — 1 бал, четвертій — 0 балів. В наступній нумерації запитань перед звичайними запитаннями стоїть знак плюс, а перед інвертованими мінус:

- 1, 4, 6, 8, 9, 11, 13, 15;

+ 2, 3, 5, 7, 10, 12, 14, 16.

Рівень задоволеності шлюбом за даним тестом може змінюватись від 0 до 48. При апробації цього тесту його авторами середнє по вибірці з 60 досліджуваних у віці

від 21 до 54 років (середній вік чоловіків — 32, 8 років, жінок — 27,8 років) становило 29,0. При стандартному відхиленні — 9,9.

Тест було перевірено на надійність за критерієм стійкості. Стійкість тесту за критерієм повторного тестування на 30ти респондентах дорівнювала 0,765.

Конструктивна (логічна) валідність була підрахована в такий спосіб. 10 експертів (психологи, які займаються вивченням проблем сім'ї) заповнювали тест за респондента з високим та з низьким рівнями задоволеності шлюбом. Потім підраховувалася значимість відмінностей середніх величин при заповненні тесту експертами за респондента з високим і низьким рівнями задоволеності шлюбом. Відмінність середніх величин виявилось значним лише на рівні $p = 0,001$. [1]

Для дослідження чинників, що впливають на задоволеність шлюбом, ми використали Шкалу сімейного оточення (англ. Family Environmental Scale, скор. FES) - опитувальник, призначений для діагностики мікросоціального клімату в сім'ях. Шкала розроблена в 1974 году R. Н. Моос, адаптована на російську мову С. Ю. Купріяновим у 1985 році.

Шкала сімейного оточення була створена для вимірювання трьох основних компонентів функціонування сімейної системи: відносини, особистісне зростання і управління системою. Кожен компонент, в свою чергу, містить декілька шкал.

Методика була адаптована С. Ю. Купріяновим. Підчас адаптації зміни торкнулися в основному питань шкали № 8, яка мовою оригіналу має назву Moral-Religious Emphasis (морально-релігійні аспекти) і стосується відношення членів сім'ї до моралі та релігії, а також того, яке місце займають вказані цінності в родині. Незначним модифікаціям підлягали також пункти, що торкалися деяких культурних відмінностей американської популяції.

Шкала сімейного оточення містить десять шкал, кожна з яких представлена дев'ятьма пунктами, що стосуються характеристики сімейного оточення:

А. Показники відносин між членами сім'ї:

1. Згуртованість (З). Ступінь піклування членами сім'ї один про одного, ступінь допомоги; виразність почуття приналежності до сім'ї.
2. Експресивність (Е). Ступінь дозволеності в даній сім'ї відкрито діяти та висловлювати свої почуття.
3. Конфлікт (К-т). Ступінь характерності в цілому для родини відкритого висловлення гніву, агресії та конфліктних взаємовідносин.

Б. Показники особистісного розвитку:

4. Незалежність (Н). Ступінь заохочення членів сім'ї до самоствердження, незалежності, самостійності у розв'язанні проблем та прийнятті рішень.
5. Орієнтація на досягнення (ОД). Ступінь присвоєння характеру досягнення та змагальності певним видам діяльності (навчанню, роботі та ін.).
6. Інтелектуально-культурна орієнтація (ІКО). Ступінь активності членів сім'ї в соціальній, інтелектуальній, культурній та політичній сферах діяльності.
7. Орієнтація на активний відпочинок (ОАВ). Ступінь прийняття участі сім'єю в різноманітних видах активного відпочинку та спорту.
8. Морально-етичні аспекти (МЕА). Ступінь сімейної поваги до морально-етичних цінностей.

В. Показники управління сімейною системою:

9. Організація (О). Ступінь важливості для родини порядку та організованості в плані структурування сімейної активності та фінансового планування, а також прозорості та визначеності сімейних правил та обов'язків.
10. Контроль (К-ль). Ступінь ієрархічності сімейної організації, ригідності сімейних правил та процедур, контролю членами сім'ї одне одного.

Усього Шкала містить 90 запитань (Додаток Б), на які пропонується надати відповідь "Так" або "Ні".

При обробці даних дослідження, для кожної шкали вираховується показник, який отримують шляхом підсумовування відповідей по всім пунктам відповідної

шкали. Відповідно, низькими значеннями є інтервал балів від 1 до 3; середній показник — від 4 до 6; високий показник — від 7 до 9.

Відповіді, що враховуються:

1. Згуртованість: - Так: 1, 11, 21, 31, 51, 81. - Ні: 41, 61, 71.
2. Експресивність: - Так: 2, 12, 32, 42, 52, 62, 72, 82. - Ні: 22.
3. Конфлікт: - Так: 13, 33, 63, 73, 83. - Ні: 3, 23, 43, 53.
4. Незалежність: - Так: 4, 14, 44, 54, 64. - Ні: 24, 34, 74, 84.
5. Орієнтація на досягнення: - Так: 5, 15, 35, 45, 65, 75. - Ні: 25, 55, 85.
6. Інтелектуально-культурна орієнтація: - Так: 6, 26, 56, 66, 86. - Ні: 16, 36, 46, 76.
7. Орієнтація на активний відпочинок: - Так: 17, 37, 47, 67, 77. - Ні: 7, 27, 57, 87.
8. Морально-етичні аспекти: - Так: 8, 28, 58, 68, 78, 88. - Ні: 18, 38, 48.
9. Організація: - Так: 9, 19, 39, 59, 69, 89. - Ні: 29, 49, 79.
10. Контроль: - Так: 10, 30, 40, 50, 60, 80, 90. - Ні: 20, 70.

Після цього враховуються середні показники для усіх членів сім'ї та окреслюється профіль, який порівнюється з середніми значеннями нормативного профілю [Матеріал Psylab.info]:

№	Шкали	США, N=285		СРСР, N=100	
		М	σ	М	σ
1	З	6,36	1,86	6,45	1,36
2	Е	5,43	1,49	6,18	1,17
3	К-т	4,65	2,05	3,20	1,56
4	Н	6,67	1,23	4,35	1,25
5	ОД	5,64	1,66	5,46	1,44
6	ІКО	6,15	1,98	6,08	1,39
7	ОАВ	6,19	1,66	4,37	1,50
8	МЕА	4,55	2,15	5,72	1,09
9	О	5,27	2,03	5,13	1,65
10	К-ль	4,80	1,84	3,93	1,27

Дослідження характеру спілкування між подружжям було здійснено за допомогою Опитувальника “Спілкування в сім’ї” Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман та Є.М.Дубовської, який складається з 48 запитань (Додаток В), на які пропонується чотири варіанти відповідей: 1)“Так”, 2)“Швидше так, аніж ні”, 3)“Швидше ні, аніж так”, ;)“Ні” або 1)“Дуже рідко”, 2)“Досить рідко”, 3)“Досить часто”, 4)“Дуже часто” або інші схожі варіанти відповідей, які допомагають виразити те, наскільки проявленим є в спілкуванні певне явище.

За допомогою опитувальника вимірюються наступні конструкти: Довірливість (відвертість) спілкування (оцінка, поставлена собі та оцінка, поставлена партнеру), Взаєморозуміння між подружжям (оцінка поставлена собі та оцінка, поставлена партнеру), Схожість поглядів подружжя, Спільні символи сім’ї, Легкість спілкування між подружжям та Психотерапевтичність спілкування. При цьому для вимірювання кожного з цих показників використовується по шість запитань, серед яких є прямі та обернені запитання.

Бали за кожну відповідь нараховуються у відповідності до таблиці:

Знак перед номером запитання	a	b	c	d
+	4	3	2	1
-	1	2	3	4

Ключ до тесту:

1. Довірливість спілкування:

оцінка, поставлена собі: № +6; +18; -23; +30; -39; +44;

оцінка, поставлена партнеру: № +10; +19; +25; -33; -37; -47;

2. Взаєморозуміння між подружжям:

оцінка, поставлена собі: № +4; +20; -24; +31; +34; -36;

оцінка, поставлена партнеру: № +5; +8; +9; -16; +22; +48;

3. Схожість поглядів подружжя: № +1; -7; +17; -21; +32; +42;

4. Спільні символи сім’ї: № +3; -11; +15; +35; +40; +46;

5. **Легкість спілкування:** № -2; +14; +26; -27; +38; +43;

6. **Психотерапевтичність спілкування:** № +12; -13; +28; -29; -41; +45.

Кінцевий показник кожної шкали вимірювання конструкта дорівнює сумі балів, які набрав респондент по цій шкалі, поділений на кількість запитань цієї шкали. (отже за кожною шкалою респондент може отримати від 1 до 4 балів) [37].

Особистісні показники агресивності та конфліктності ми вимірювали за допомогою Методики “Особистісна агресивність та конфліктність”, яка була розроблена Є.П.Ільїним та П.А.Ковальовим для виявлення схильності суб’єкта до агресивності та конфліктності, як особистісних характеристик.

При проходженні методики надаються твердження (всього 80 запитань), з якими пропонується погодитись або не погодитись, тобто відповісти “Так” або “Ні”. Методика вміщує в себе вісім підшкал, які вимірюють суб’єктивні характеристики: запальність (гарячкуватість), завзятість, образливість, непоступливість, беспомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших та підозрілість. Кожна з підшкал складається з десяти запитань, опрацювання результатів здійснюється за наступним ключем:

Запальність (гарячкуватість):

Відповіді “Так” на запитання: 1, 9, 17, 65;

Відповіді “Ні” на запитання: 25, 33, 41, 49, 57, 73.

Завзятість:

Відповіді “Так” на запитання: 2, 10, 18, 42, 50, 58, 66, 74;

Відповіді “Ні” на запитання: 26, 34.

Образливість:

Відповіді “Так” на запитання: 3, 11, 19, 27, 35, 59;

Відповіді “Ні” на запитання: 43, 51, 67, 75.

Непоступливість:

Відповіді “Так” на запитання: 4, 12, 20, 28, 36, 60, 76;

Відповіді “Ні” на запитання: 44, 52, 68.

Бескомпромісність:

Відповіді “Так” на запитання: 5, 13, 21, 29, 37, 45, 53;

Відповіді “Ні” на запитання: 61, 69, 77

Мстивість:

Відповіді “Так” на запитання: 6, 22, 38, 62, 70;

Відповіді “Ні” на запитання: 14, 30, 46, 54, 78.

Нетерпимість до думки інших:

Відповіді “Так” на запитання: 7, 23, 39, 55, 63;

Відповіді “Ні” на запитання: 15, 31, 47, 71, 79.

Підозрілість:

Відповіді “Так” на запитання: 8, 24, 32, 48, 56, 64, 72;

Відповіді “Ні” на запитання: 16, 40, 80.

До кожного з конструктів за кожену відповідь «Так» чи «Ні» нараховується 1 бал у відповідності до ключа. По кожній шкалі респонденти можуть набрати від 0 до 10 балів.

За сукупністю балів за шкалами “Завзятість” та “Непоступливість” ми отримуємо сумарний показник **позитивної агресивності респондента**. Сума балів за шкалами “Нетерпимість до думки інших” та “Мстивість” дає показник **негативної агресивності суб’єкта**. Узагальнений показник **конфліктності** ми отримуємо підсумувавши бали за шкалами “Бескомпромісність”, “Запальність (гарячкуватість)”, “Образливість” та “Підозрілість.” [Матеріал Psylab.info] [21]

З метою диференціації респондентів емпіричного дослідження до опитувальника додано анкетні запитання: стать, наявність чи відсутність дітей,

кількість років перебування у шлюбі (із поділом від 0 до 9 років; від 10 до 19 років та понад 20) та наявність вищої освіти.

Отже, шляхом аналізу показників, отриманих за допомогою анкетних запитань, Опитувальника задоволеності шлюбом, Шкали сімейного оточення, Опитувальника “Спілкування в сім’ї” та Методики “Особистісна агресивність та конфліктність” було здійснено дослідження впливу окремих психологічних чинників на рівень задоволеності шлюбом.

2.2. Характеристика вибірки, використаної в емпіричному дослідженні

В дослідженні взяли участь 71 (сімдесят одна) особа, що перебуває у шлюбі, громадяни України, з різною тривалістю їх шлюбних відносин. Серед респондентів 73% - жінки, та лише 27% - чоловіки, оскільки саме жінкам, в даному випадку виявилось більш цікавим взяти участь у дослідженні питань задоволеності шлюбом та приділити цьому 35-40 хвилин свого вільного часу.

21% респондентів не має дітей, 90 % опитаних має вищу освіту, 36,6% опитаних (26 осіб) перебуває у шлюбі від 0 до 9 років, 42,3% (30 осіб) перебуває у шлюбі від 10 до 19 років, та 21,1% (15 осіб) — понад 20 років.

Підрахувавши інтегральні показники відповідей за шкалою визначення рівня задоволеності шлюбом (Шкала А), ми вирахували показник середнього, типового представника вибірки:

Таблиця 2.1.

ОПИСОВІ МАТЕРІАЛИ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ)

Описові дані:	Шкала А
Кількість	71
Пропущено відповідей	0
Середнє значення	35.6

Медіана	37
Стандартне відхилення	6.69
Мінімальне значення	19
Максимальне значення	47

Можемо побачити, що серед наших респондентів середній рівень задоволеності шлюбом 35,6, при стандартному відхиленні 6,69. При цьому, середнє значення (норма) у виборці з 60-ти досліджуваних під час апробації тесту дорівнює 29,0 балів при максимально можливій кількості балів - 48. Отже, середній рівень задоволеності шлюбом респондентів нашої вибірки вищий за норму, зазначену в опитувальнику.

Звернемо увагу на те, як зображено розподіл балів щодо задоволеності шлюбом на стовпчастій діаграмі (вертикальна вісь показує кількість людей та щільність (density) отриманих відповідей; горизонтальна вісь — рівень задоволеності шлюбом), та який близький до нормального розподілу.

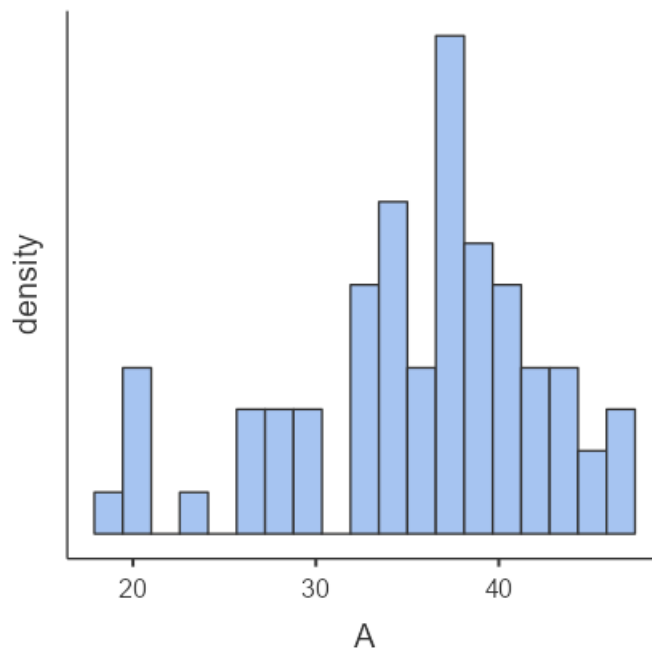

Рис. 2.1. Графік розподілу даних за шкалою А (Рівень задоволеності шлюбом)

Помітно, що кількість осіб, рівень задоволення шлюбом у яких низький, є дещо нижчою, аніж тих, хто своїм шлюбом задоволений. Максимальна кількість опитаних, як ми можемо виявити візуально, виявилась задоволеною шлюбом на рівні значно вище середнього на шкалі від 0 до 48.

Найбільш задоволеними шлюбом серед опитаних виявилися респонденти з тривалістю перебування у шлюбі від 0 до 9 років (середній бал 37.9 із 48 можливих), але загалом розбіжності між рівнем задоволеності шлюбом, серед усіх груп залежно від стажу перебування у шлюбі, виявились не значними, з динамікою поступового зниження рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу перебування у ньому (від 0 до 9 років — 37,9; від 10 до 19 років — 35,7; понад 20 років — 31,6).

Таблиця 2.2.

ОПИСОВІ МАТЕРІАЛИ ЗА ШКАЛОЮ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ГРУП РЕСПОНДЕНТІВ, ПОДІЛЕНИХ ЗА СТАЖЕМ ШЛЮБУ

Описові дані (рівень задоволеності шлюбом)		
	Стаж шлюбу	Шкала А
Кількість	від 0 до 9 років	26
	від 10 до 19 років	30
	понад 20 років	15
Пропущені відповіді	від 0 до 9 років	0
	від 10 до 19 років	0
	понад 20 років	0
Середнє значення	від 0 до 9 років	37.9
	від 10 до 19 років	35.7
	понад 20 років	31.6
Медіанне значення	від 0 до 9 років	38
	від 10 до 19 років	36.5
	понад 20 років	32
Стандартне відхилення	від 0 до 9 років	5.52

	від 10 до 19 років	6.65
	понад 20 років	7.12
Мінімум	від 0 до 9 років	21
	від 10 до 19 років	19
	понад 20 років	20
Максимум	від 0 до 9 років	47
	від 10 до 19 років	47
	понад 20 років	45

Жінки з нашої вибірки в середньому виявились незначною мірою більше задоволеними своїми шлюбами, аніж чоловіки.

Таблиця 2.3.

ОПИСОВІ МАТЕРІАЛИ ГРУП ЖІНКИ/ЧОЛОВІКИ ЗА ПОКАЗНИКАМИ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ)

Описові дані груп					
Шкала А (Рівень задоволеності шлюбом)	Групи	кількість	середнє	медіана	Стандартне відхилення
	жінки	52	36,0	37,5	6,35
	чоловіки	19	34,6	36,0	7,62

Ми бачимо на таблиці 2.3., що середній показник рівня задоволеності шлюбом у жінок 36,0 (медіана 37,5), у чоловіків цей показник 34,6 (медіана 36,0).

Висновки до РОЗДІЛУ II

Метою нашого емпіричного дослідження є виявити та проаналізувати взаємозв'язок окремих психологічних чинників із рівнем задоволеності шлюбом.

Зазначена мета досягається поступовим розв'язанням наступних завдань: дослідити рівень задоволеності шлюбом сімей з різною тривалістю подружнього життя, а також дослідити окремі психологічні чинники (показники відносин між

членами сім'ї - згуртованість, експресивність, конфліктність; показники особистісного розвитку членів сім'ї - незалежність, орієнтація на досягнення, інтелектуально-культурний розвиток, морально-етичні аспекти сім'ї; показники управління сімейною системою - організація та контроль; показники характеру спілкування в сім'ї: довірливість спілкування, взаєморозуміння між подружжям, схожість поглядів, спільні символи сім'ї, легкість спілкування між подружжям та терапевтичність спілкування; особистісні показники конфліктності членів подружжя, суб'єктивні позитивна та негативна агресивність суб'єктів, а також показники що їх складають: запальність (гарячкуватість), завзятість, образливість, непоступливість, бескомпромісність, мстивість, нетерпимість до думки інших, підозрлість. Важливим завданням є також дослідити взаємозв'язок між зазначеними вище психологічними конструктами та рівнем задоволеності шлюбом.

Для виконання поставлених завдань ми використали Опитувальник задоволеності шлюбом Ю.Є.Альошиної, Гозман Л.Я., Дубовської Є.М., Опитувальник "Шкала сімейного оточення", адаптований С. Ю. Купріяновим, Опитувальник "Спілкування в сім'ї" Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовської та Методику "Особистісна агресивність та конфліктність", розроблену Є.П.Ільїним та П.А.Ковальовим. Крім того, використали анкетні запитання про стать, наявність чи відсутність дітей, кількість років перебування у шлюбі (із поділом від 0 до 9 років; від 10 до 19 років та понад 20) та наявність вищої освіти.

Вибірка складається з 71 (сімдесят однієї) особи, що перебуває у шлюбі, з яких 33% - жінки, та 27% опитаних — чоловіки. 21% респондентів не має дітей, 90 % опитаних має вищу освіту, 36,6% опитаних (26 осіб) перебуває у шлюбі від 0 до 9 років, 42,3% (30 осіб) перебуває у шлюбі від 10 до 19 років, та 21,1% (15 осіб) — понад 20 років.

Середній рівень задоволеності шлюбом серед опитаних виявився 35,6, (стандартне відхилення 6,69) з 48 можливих балів, при нормі, зазначеній в опитувальнику 29.

Найбільш задоволеними шлюбом серед опитаних виявилися респонденти з тривалістю перебування у шлюбі від 0 до 9 років (середній бал 37,9). Спостерігається динаміка поступового зниження рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу перебування у ньому (від 0 до 9 років — 37,9; від 10 до 19 років — 35,7; понад 20 років — 31,6).

Середній показник рівня задоволеності шлюбом у жінок 36,0 (медіана 37,5), у чоловіків цей показник 34,6 (медіана 36,0).

РОЗДІЛ ІІІ

РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ НА ЗАДОВОЛЕНІСТЬ ШЛЮБОМ

3.1. Перевірка надійності та валідності отриманих даних в результаті емпіричного дослідження

На першому етапі дослідження ми насамперед перевірили надійність та валідність даних, отриманих за допомогою шкал, що входять до опитувальників, використаних нами у нашому дослідженні.

Шкалу Опитувальника задоволеності шлюбом ми назвали **Шкалою А**. Значення Cronbach`s α для Шкали А (рівень задоволеності шлюбом) становить 0,872. Ми пересвідчилися, що відповіді на запитання цієї шкали є узгодженими, шкала “працює” на одну ціль і вимірює в нашому випадку потрібний нам конструкт — рівень задоволеності шлюбом, а відтак ми й надалі можемо досліджувати отримані за цією шкалою дані, та з’ясувати кореляцію цього показнику з іншими змінними.

Шкала сімейного оточення (для вимірювання показників психологічного клімату у сім’ї) — **Шкала В** містить десять підшкал для вимірювання окремих показників психологічного клімату сім’ї, а саме:

1. Шкала В_З (Згуртованість);
2. Шкала В_Е (Експресивність);
3. Шкала В_Кт (Конфлікт);
4. Шкала В_Н (Незалежність);
5. Шкала В_ОД (Орієнтація на досягнення);
6. Шкала В_ІКО (Інтелектуально-культурна орієнтація);
7. Шкала В_ОАВ (Орієнтація на активний відпочинок);
8. Шкала В_МЕА (Морально-етичні аспекти);

9. Шкала В_О (Організація);

10. Шкала В_Кль (Контроль).

Cronbach's α для Шкали В_З (Згуртованість) 0,478, McDonald's ω 0,649, проте якщо видалити деякі запитання, які неоднозначно можуть бути зрозумілі респондентами, а саме запитання В_З_11, яке звучить: *“Мы часто дома убиваем время”*, Cronbach's α збільшується до 0,586, а McDonald's ω до 0,703, що є більш задовільними значеннями, а відтак ми використаємо дані, отримані за показником Згуртованості.

Cronbach's α для Шкали В_Е (Експресивність) -0,380; McDonald's ω 0,00523. Відмічено, що пункти «В_Е_2», «В_Е_52», «В_Е_72» та «В_Е_82» негативно корелюють із загальною шкалою і, ймовірно, мають бути зворотними. Проте вилучення жодного із запитань (або декількох із них) не збільшує Cronbach's α та McDonald's ω до задовільного значення, що дало б можливість вважати отримані за цією шкалою дані надійними та валідними.

Виявилось, що багато запитань Шкали В_Е (Експресивність) є дещо двозначними. Так, наприклад, питання В_Е_42 *“Если что-то надо сделать быстро, мы тут же собираемся и делаем”* не схоже на таке, що спрямоване на з'ясування ступеню дозволеності відкрито діяти та виражати свої емоції, а більше про швидкість прийняття рішень чи згуртованість, а питання В_Е_72 *“Обычно мы следим за тем, что говорим друг другу”* може вимірювати й рівень поваги при спілкуванні одне з одним. Отже, відсутня однорідність вимірювання єдиного конструкту, а відтак, шкала В_Е (Експресивність) не може бути застосована для подальшого аналізу.

Для Шкали В_Кт (Конфлікт) Cronbach's α 0,626; McDonald's ω 0,626, проте вилучення запитання В_Кт_73 *“Члены семьи часто пытаются превзойти друг друга”* Cronbach's α збільшується до 0,704, а McDonald's ω 0,717, що є достатнім для того, щоб вважати валідними та надійними отримані за цією шкалою дані.

Cronbach's α 0.229 та McDonald's ω 0.344 за шкалою В_Н (Незалежність) не є достатніми для використання в подальшому аналізі даних, отриманих за нею, навіть за умови вилучення деяких із запитань.

Cronbach's α 0.406 та McDonald's ω 0.404 за шкалою В_ОД (Орієнтація на досягнення) також не є достатніми для використання в подальшому аналізі даних, отриманих за нею, навіть за умови вилучення деяких із запитань.

В цій шкалі також виявлено запитання, що могли бути не зрозумілі респондентам або неоднозначно сприйняті. Так, наприклад, запитання В_ОД_35 *“Мы верим в соревнование и девиз: «Пусть победит сильнейший»”* може сприйматись як запитання про наявність конкуренції в сім'ї, а запитання В_ОД_75 *“«Делу время, потехе час» — такое правило в нашей семье”* містить застаріле прислів'я, значення якого не всі розуміють однаково.

Для Шкали В_ІКО (Інтелектуально-культурна орієнтація) Cronbach's α 0.607; McDonald's ω 0,629. Вилучення запитання “В_ІКО_76” незначною мірою підвищує значення цих показників: Cronbach's α 0.664; McDonald's ω 0,673. Враховуючи те, серед науковців існує думка про те, що достатнім (хоча й сумнівним) для перевірки узгодженості характеристик є Cronbach's α , значення якої вище 0,6, ми використаємо в подальшому для аналізу цю шкалу.

Для Шкали В_ОАВ (Орієнтація на активний відпочинок) Cronbach's α 0.471 та McDonald's ω 0.501, що є не достатнім для використання даних для аналізу. При вилученні запитань значення Cronbach's α збільшується незначною мірою, що є недостатнім для подальшого використання даних за цією шкалою.

Cronbach's α 0.159 та McDonald's ω 0.268 за шкалою В_МЕА (Морально-етичні аспекти) також є надто низькими для використання в подальшому аналізі даних, отриманих за цією шкалою, навіть за умови вилучення деяких із запитань.

За шкалою В_О (Організація) Cronbach's α 0.655 та McDonald's ω 0.690. Проте при вилученні запитання В_О_79, яке може бути неоднозначно зрозумілим

респондентами, Cronbach's α збільшується до 0,669, а McDonald's ω до 0.700, що наближено до достатнього значення для того, щоб вважати отримані дані надійними та валідними.

Cronbach's α 0.202 та McDonald's ω 0.294 за шкалою В_Кль (Контроль). При вилученні деяких запитань значення Cronbach's α може максимально збільшитись до 0,365, а McDonald's ω до 0,414, що є недостатнім для подальшого використання даних за цією шкалою.

Опитувальник “Спілкування в сім'ї” Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман та Є.М.Дубовської, (Шкала С), за допомогою якого ми досліджували характер спілкування в сім'ях опитаних та різні його ознаки, яким відповідають наступні підшкали: Довірливість (відвертість) спілкування: оцінка, поставлена собі — (Шкала С_Д_с) та оцінка, поставлена партнеру — (Шкала С_Д_п), Взаєморозуміння між подружжям: оцінка поставлена собі — (Шкала С_В_с) та оцінка, поставлена партнеру — (Шкала С_В_п), Схожість поглядів подружжя (Шкала С_С), Спільні символи сім'ї (Шкала С_Сп), Легкість спілкування між подружжям (Шкала С_Л) та Психотерапевтичність спілкування (Шкала С_П).

Таблиця 3.1.

**Перевірка узгодженості характеристик за показниками Шкали
“Спілкування в шлюбі”**

Назва Шкали	Cronbach's α	McDonald's ω
С_Д_с	0,724	0,765
С_Д_п	0,829	0,832
С_В_с	0,226	0,513
С_В_п	0,718	0,726
С_С	0,703	0,717
С_Сп	0,760	0,784
С_Л	0,789	0,805

C_П	0,771	0,777
-----	-------	-------

Згідно даних таблиці 3.1. ми бачимо, що зможемо використати для подальшої роботи показники усіх шкал, що характеризують спілкування у шлюбі, окрім оцінки взаєморозуміння між подружжям, поставленої собі (Шкала C_V_c).

За допомогою Методики “Особистісна агресивність та конфліктність” ми вимірювали особистісні показники агресивності та конфліктності (Шкала К): Запальність (гарячкуватість) — Шкала К_Г, Завзятість - Шкала К_З, Образливість - Шкала К_О, Непоступливість - Шкала К_Н, Бескомпромісність — Шкала К_Б, Мстивість — Шкала К_М, Нетерпимість до думки інших — Шкала К_НДІ, Підозрілість — Шкала К_П.

Сукупність показників Завзятості та Непоступливості дає нам Показник позитивної агресії респондента (Шкала ПАР), сума показників Мстивості та Нетерпимості до думки інших визначає Показник негативної агресії респондента (Шкала НАР). Сукупність показників Бескомпромісності, Гарячкуватості, Образливості та Підозрливості визначає Узагальнений показник конфліктності особи (Шкала УПК).

Таблиця 3.2.

Перевірка узгодженості характеристик за показниками Шкали “Особистісні показники агресивності та конфліктності”

Назва Шкали	Cronbach's α	McDonald's ω
К_Г	0,567	0,600
К_З	0,525	0,517
К_О	0,682	0,695
К_Н	0,578	0,579
К_Б	0,577	0,609
К_М	0,713	0,744
К_НДІ	0,414	0,501

К_П	0,549	0,576
ПАР	0,662	0,644
НАР	0,654	0,709
УПК	0,669	0,658

Значення Cronbach`s  $\alpha$  та McDonald`s ω , зазначені у таблиці 3.2., дозволяють нам використати для подальшого опрацювання показники Образливість, Мстивість, Показник позитивної агресивності респондента, Показник негативної агресивності респондента та Узагальнений показник конфліктності. Відповіді респондентів на запитання решти підшкал виявились недостатньо однорідними та узгодженими між собою для вимірювання певних конструктів, а отже не дають нам можливості скористатися отриманими даними для подальшого аналізу.

3.2. Аналіз результатів дослідження психологічних чинників рівня задоволеності шлюбом

В межах нашого дослідження ми отримали показник рівня задоволеності шлюбом середнього, типового представника вибірки:

Таблиця 3.3.

ОПИСОВІ МАТЕРІАЛИ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ)

Описові дані:	Шкала А
Кількість	71
Пропущено відповідей	0
Середнє значення	35.6
Медіана	37
Стандартне відхилення	6.69
Мінімальне значення	19
Максимальне значення	47

Середній рівень задоволеності шлюбом серед респондентів 35,6, медіана 37 балів.

За допомогою Т-критерія Ст'юдента для однієї сукупності з'ясуємо чи середній рівень задоволеності шлюбом в популяції, з якої було вибрано нашу вибірку, дорівнює (нульова гіпотеза) середньому рівню, зазначеному в описі до Методики — 29,0 балів (Опитувальник задоволеності шлюбом перевірявся на респондентах віком від 21 до 54 років у кінці 80х років минулого сторіччя).

В нас наявна альтернативна гіпотеза про те, що середній рівень задоволеності шлюбом в сучасних українських сім'ях є вищим, ніж норма, зазначена в опитувальнику.

Т-критерій для однієї сукупності 8,38; значення $p < 0,001$; D Коена 0,994, величина ефекту між великою та дуже великою, тому відмінність від рівня норми є суттєвою та такою, що може мати практичне значення.

Таким чином, отримати значення Т-критерію 8,38, тоді коли є вірною нульова гіпотеза про те, що в популяції середній бал по шкалі, що вимірює рівень задоволеності шлюбом становить 29,0 ближче до неймовірного. Тому ми відкидаємо нульову гіпотезу та схилиємось до альтернативної про те, що середній рівень задоволеності шлюбом в сучасних українських сім'ях є вищим, ніж норма, зазначена в опитувальнику.

Ми перевірили, чи можемо користуватись Т-критерієм Ст'юдента в цьому випадку, це можливо за умови нормального розподілення в популяції. Критерій Шапіро-Уїлка 0,947. Отримати таке значення і більше є імовірним, коли є вірною нульова гіпотеза про нормальність розподілення в популяції, оскільки значення $p < 0,005$. А відтак ми можемо користуватись Т-критерієм Ст'юдента.

Відповідно до даних таблиці 2.3. (описові матеріали груп жінки\чоловіки за показниками шкали А (рівень задоволеності шлюбом)) підрозділу 2.2. Розділу II ми виявили, що середній показник рівня задоволеності шлюбом у жінок нашої

вибірки становить 36,0 (медіана 37,5), у чоловіків цей показник 34,6 (медіана 36,0). Отже, спостерігається незначна перевага у рівні задоволеності шлюбом у опитаних жінок.

За допомогою Т-критерія Стьюдента для двох незалежних сукупностей ми спробували визначити, чи відрізняється рівень задоволеності шлюбом, а саме його середнє значення, у чоловіків та жінок в популяції, з якої ми вибрали вибірку.

Ми перевірили нульову гіпотезу про те, що рівень задоволеності шлюбом жінок в популяції не відрізняється від рівня задоволеності шлюбом чоловіків. Альтернативною гіпотезою є те, що жінки виявляють більшу задоволеність шлюбом, аніж чоловіки, і це могло б бути пов'язаним із психологічними особливостями жінок, більшою їх емоційністю, відкритістю ділитися своїми почуттями, а також з тим, що жінки виявили більшу готовність пройти опитування на цю тему, аніж чоловіки. При цьому припускаємо, що люди, більш задоволені своїм шлюбом виявляють більшу готовність ділитися цією інформацією, аніж ті, хто своїм шлюбом не задоволений.

Таблиця 3.4.

ПОРІВНЯННЯ СЕРЕДНІХ ЗНАЧЕНЬ ДВОХ НЕЗАЛЕЖНИХ СУКУПНОСТЕЙ (ЖІНКИ/ЧОЛОВІКИ)

Т-критерій для двох незалежних сукупностей :			р		Розмір ефекту
Шкала А	Т-критерій	0.812	0.419	D Коена	0.218

Примітка. H_a μ жінки $>$ μ чоловіки

Оскільки значення p 0,419 (більше, ніж 0,05), то існує імовірність отримати значення Т-критерію для двох незалежних сукупностей 0,812, коли є вірною нульова гіпотеза про рівність середнього значення задоволеності шлюбом між чоловіками та жінками в популяції. Отже, може бути вірною гіпотеза про те, що в популяції жінки задоволені своїми шлюбами на тому ж рівні, що і чоловіки.

Це може пояснюватись тим, що задоволеність чи незадоволеність своїм шлюбом та відносинами з партнером не може не позначитись на психоемоційному стані особи, її настрої, що може вплинути на якість спілкування, виконання своїх домашніх обов'язків. А це в свою чергу позначається на рівні задоволеності шлюбом у іншого з подружжя. Отже, задоволеність шлюбом у членів подружжя може бути взаємовпливаючою, проте більш детально це питання можливо дослідити в іншому дослідженні шляхом опитування саме подружніх пар та вивчити, яким чином впливає їхній рівень задоволеності шлюбом один на одного.

При цьому, при перевірці нормальності розподілу, отримати значення критерію Шапіро-Уїлка 0,948 при $p = 0,005$, є вірогідним, коли є вірною нульова гіпотеза про нормальність розподілу в популяції. А відтак ми можемо користуватись Т-критерієм Ст'юдента.

Якщо під задоволеністю шлюбом ми розуміємо суб'єктивну оцінку подружжям свого шлюбу, їх внутрішнє ставлення до нього, то цікавим для нас буде розглянути, яким чином респонденти відповіли на запитання А_16, а саме "Как вы оцениваете свой брак?". Про те, що їх шлюб невдалий, відповіла лише 1 (одна) особа, вважають свій шлюб скоріше невдалим, ніж вдалим, - 4 (четверо) осіб серед опитаних, 26 (двадцять шість) респондентів назвали свій шлюб скоріше вдалим, ніж невдалим, що становить 36,6% з усіх опитаних. Вдалим вважають свій шлюб 40 (сорок) осіб, що становить 56,3% респондентів. Така висока оцінка свого шлюбу серед респондентів може бути пояснена абсолютно різними факторами, серед яких такий, що особи, які погодились взяти участь у дослідженні, це люди приблизного одного соціально-культурного кола, а також такий, що особи вкрай незадоволені своїм шлюбом навряд чи масово охоче ділились би цією інформацією.

Ми перевірили також, чи мали вплив на відповіді на вказане вище запитання такі категоріальні ознаки, як стать або стаж перебування у шлюбі.

Таблиця 3.5.

**ТАБЛИЦЯ ПОВ'ЯЗАНOSTI ТА ЧАСТОТ ВІДПОВІДЕЙ НА ЗАПИТАННЯ
“КАК ВЫ ОЦЕНИВАЕТЕ СВОЙ БРАК?”**

A16	Стать		Стаж перебування у шлюбі		
	ж	ч	Від 0 до 9 років	Від 10 до 19 років	20 і більше років
Невдалий	0 (0% жінок)	1 (5,3% чоловіків)	0 (0% представників цієї групи за стажем)	1 (3,3% представників цієї групи за стажем)	0 (0% представників цієї групи за стажем)
Скоріше невдалий, ніж вдалий	2 (3,8%)	2 (10,5%)	0 (0%)	2 (6,7%)	2 (13,3%)
Скоріше вдалий, ніж невдалий	18 (34,6%)	8 (42,1%)	9 (34,6%)	10 (33,3%)	7 (46,7%)
Вдалий	32 (61,5%)	8 (42,1%)	17 (65,4%)	17 (56,7%)	6 (40,0%)

Отже, невдалим свій шлюб назвав чоловік, який перебуває у шлюбі від 10 до 19 років, скоріше невдалим шлюб назвали два чоловіка та дві жінки, які вже тривалий час перебувають у шлюбі (дві особи строком від 10 до 19 років, та двоє — понад 20 років). Решта чоловіків розподілились порівну між відповідями “скоріше вдалий, ніж невдалий” (по 8 чоловіків на кожну з цих відповідей), 32 жінки (61,5% жінок) більш впевнено відповіли, що їх шлюб вдалий, 18 жінок (34,6%) назвали свій шлюб скоріше вдалим, ні невдалим. Жоден із респондентів зі стажем перебування у шлюбі до 9 років не назвав свій шлюб невдалим та скоріше невдалим.

χ^2 критерій для визначення взаємозв'язку статі та відповіддю на це запитання 4,99, що свідчить про наявність впливу статі на запитання, чи вважають респонденти свій шлюб вдалим у вибірці, проте значення p 0,173 свідчить про те,

що імовірно отримати таке значення χ^2 критерію, якщо у популяції відсутній такий взаємозв'язок відповідей на запитання зі статтю.

χ^2 критерій для визначення взаємозв'язку стажу перебування у шлюбі та відповіддю на це запитання становить 6,09 та свідчить про взаємозв'язок стажу перебування у шлюбі з тим, як респонденти відповідали на запитання про те, чи вдалий їх шлюб. Проте значення $p = 0,414$ не дозволяє нам припускати наявність такого зв'язку у популяції.

Таким чином, ми бачимо, що певний вплив статі та стажу перебування у шлюбі на те, як наші респонденти відповідали на запитання «Как вы оцениваете свой брак?» наявний, але припустити, що такий вплив існує і в популяції не можемо.

За даними Таблиці 2.2. (Описові матеріали за шкалою А (рівень задоволеності шлюбом) груп респондентів, поділених за стажем перебування у шлюбі) підрозділу 2.2. Розділу II, ми побачили, що серед наших респондентів відмічається тенденція до зниження рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу перебування у шлюбі. Середній показник рівня задоволеності шлюбом серед респондентів зі стажем перебування у шлюбі від 0 до 9 років — виявився 37,9 балів; від 10 до 19 років — 35,7 балів; понад 20 років — 31,6 балів.

Ми спробували дослідити це явище (взаємозв'язок між рівнем задоволеності шлюбу та стажем перебування у ньому) за допомогою лінійного регресійного аналізу.

Таблиця 3.6.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А) ТА СТАЖУ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p

Рівень зростання	41,23	2,01	20,50	< .001
Стаж перебування у шлюбі	- 3,03	1,01	- 2,99	0.004

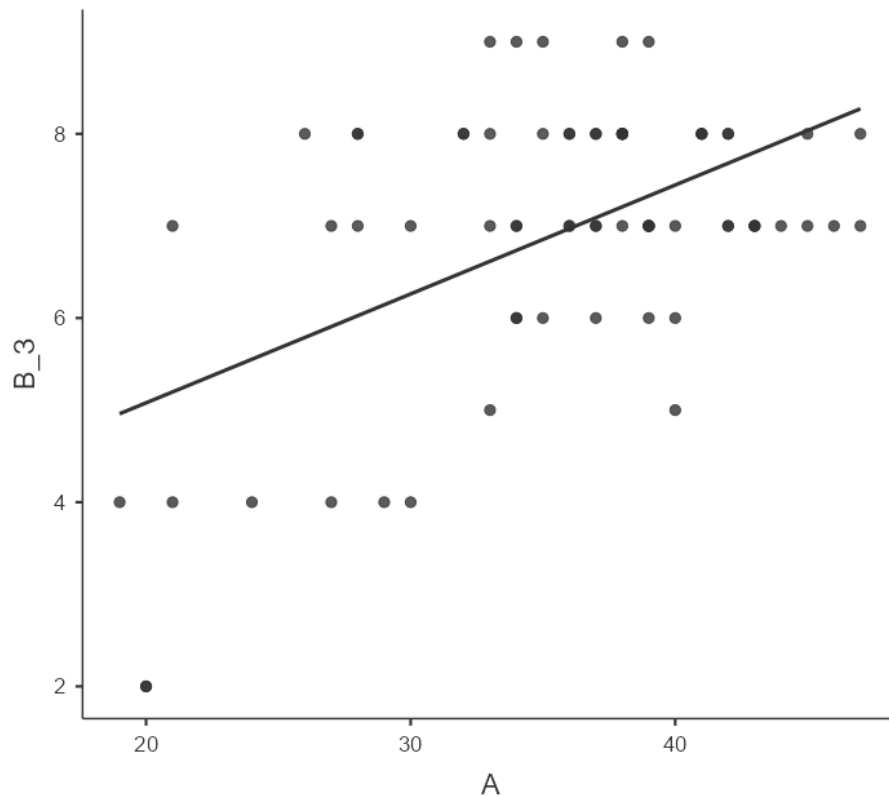
Ми бачимо, що на початку перебування у шлюбі, за наявності всіх інших не відомих нам факторів рівень задоволеності шлюбом у респондентів нашої вибірки є високим і становить 41,23 балів. Значення p дозволяє нам поширити цей результат і на всю популяцію із похибкою в 2,01 балів. З переходом до наступної групи за стажем перебування у шлюбі (спочатку до групи зі стажем шлюбу від 9 до 19 років, а потім і до групи зі стажем шлюбу понад 20 років) задоволеність шлюбом у вибірці з кожним таким переходом знижується на 3,03 балів. Судячи зі значення p , в популяції може існувати схожий взаємозв'язок з похибкою в 1,01 балів.

Дана модель пояснює залежність рівня задоволеності шлюбом від стажу шлюбу на 11,5% (модель середньої якості), множинний коефіцієнт кореляції 0,339, що означає середню взаємозалежність показників. Отже, ми можемо припустити, що зі стажем перебування у шлюбі рівень задоволеності шлюбом знижується.

Одним із завдань нашого дослідження було проаналізувати, яким чином впливають на рівень задоволеності шлюбом окремі психологічні чинники. Оскільки перевірка підшкал Опитувальника “Шкала сімейного оточення” виявила неузгодженість та неоднорідність у відповідях щодо деяких з вимірюваних конструктів, а відтак ми були змушені використати для кореляційного аналізу не всю отриману при опитуванні інформацію. Так, найбільш узгодженими та можливими для подальшого використання в дослідженні виявились дані по шкалам В_З (Згуртованість), В_Кт (Конфлікт), В_ІКО (Інтелектуально-культурна орієнтація) та В_О (Організація). Отже, інформацію щодо цих показників ми використали задля пошуку взаємозв'язку із рівнем задоволеності шлюбом.

Ми проаналізували взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та показником Згуртованості, або ступенем піклування членами сім'ї один про одного, ступенем допомоги; виразності почуття приналежності до сім'ї. Спочатку розглянемо, як це виглядає у графічному зображенні на Діаграмі розсіювання, де вертикальна вісь зображує показник Згуртованості (шкала В_З), а горизонтальна вісь — рівень задоволеності шлюбом (шкала А).

Ми бачимо на Рисунку 3.1., що при збільшенні показників згуртованості, спостерігається підвищення рівня задоволеності шлюбом, і навпаки, при підвищенні задоволеності шлюбом, зростає і згуртованість.

Рис. 3.1. Діаграма розсіювання (кореляційний аналіз показників рівня задоволеності шлюбом та згуртованості).

Люди, які вказали на найвищий рівень задоволеності шлюбом мають високий рівень згуртованості (7-8 балів), найвищий ступінь згуртованості (9 балів)

в сім'ях з не максимальною, але вище середньої задоволеністю шлюбом. Можна припустити, що найбільш задоволеними своїм шлюбом виявились респонденти, в сім'ях яких, при високому рівні згуртованості, присутня також певна автономія, яка є необхідним елементом здорових стосунків, а тому в них не найвищий показник згуртованості.

Невелика кількість осіб, які виявили задоволеність шлюбом нижче середнього (29 і нижче балів), оцінили згуртованість своєї родини, як середню (4 бали,) а дехто з них як високу (7-8 балів). І особа з найнижчим рівнем задоволеності шлюбом відмітила низький рівень згуртованості своєї сім'ї.

Далі ми проаналізували взаємозв'язок між рівнем задоволеності шлюбом та згуртованістю сім'ї за допомогою побудови матриці коефіцієнтів цього взаємозв'язку.

Таблиця 3.7.

**МАТРИЦЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А
(РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ШКАЛИ В_3
(ЗГУРТОВАНІСТЬ)**

		A	В_3
A	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	_____	
	Значення p	_____	
В_3	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	0,522***	_____
	Значення p	< .001	_____
Примітка: *p< .05, **p< .01, ***p< .001			

Коефіцієнт кореляції Пірсона 0,522 показує, що існує велика залежність між показниками задоволеності шлюбом та згуртованості, при чому ці показники можуть бути взаємозалежними. Високий рівень допомоги та піклування членами сім'ї один про одного можуть підвищувати рівень задоволеності своїм шлюбом,

так само як і подружжя, що задоволене своїм шлюбом частіше мають бажання піклуватись про свою сім'ю та мають підвищене почуття приналежності до сім'ї.

Оскільки значення $p < .001$, то відсутня імовірність отримати коефіцієнт кореляції Пірсона 0, 522 і вище у вибірці, коли є вірною нульова гіпотеза про відсутність кореляції в популяції, з якої ми брали вибірку для дослідження. При цьому, коефіцієнт кореляції статистично значимий, а отже, є підстави вважати, що кореляція існує не тільки у вибірці, але й у популяції.

За допомогою вирахування вибіркового коефіцієнту кореляції ми бачимо, що на взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та згуртованістю не впливають такі фактори як стать, наявність чи відсутність дітей в сім'ї а також стаж перебування у шлюбі.

Таблиця 3.8.

**КОЕФІЦІЄНТИ ЧАСТКОВОЇ КОРЕЛЯЦІЇ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А
(РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ШКАЛИ В_3
(ЗГУРТОВАНІСТЬ)**

Назви Шкал	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення p
Шкала А та В_3 (за виключенням впливу статі)	0,520	< .001
Шкала А та В_3 (за виключенням впливу наявності дітей)	0,523	< .001
Шкала А та В_3 (за виключенням впливу стажу перебування у шлюбі)	0,534	< .001

Коефіцієнти кореляції Пірсона показують, що існує велика залежність між показниками задоволеності шлюбом та згуртованості, незалежно від впливу факторів статі, наявності дітей та стажу перебування у шлюбі. Значення $p < .001$ дозволяє нам вважати, що такий взаємозв'язок та відсутність впливу факторів дітей, стажу та статі існує не тільки у вибірці, але й у популяції.

конфліктності в сім'ї. На діаграмі ми бачимо, що більшість осіб, які мають високий та вище середнього рівні задоволеності шлюбом, стверджують, що їх родинам в цілому характерний високий рівень конфліктності.

Коефіцієнт кореляції Пірсона 0,614 (див. Таблицю 3.9.) означає великий взаємозв'язок між показниками задоволеності шлюбом та конфліктності, навіть більший ніж із показником згуртованості. При значенні $p < .001$, майже неймовірно отримати коефіцієнт кореляції Пірсона 0,614 і вище у вибірці, коли є вірною нульова гіпотеза про відсутність кореляції в популяції. Коефіцієнт кореляції статистично значимий, а отже, ми можемо вважати, що у популяції існує прямий взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та існуванням конфліктів в сім'ї.

Таблиця 3.9.

МАТРИЦЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ШКАЛИ В_Кт (КОНФЛІКТ)

		А	В_Кт
А	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	_____	
	Значення р	_____	
В_Кт	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	0,614***	_____
	Значення р	< .001	_____
Примітка: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$			

Отже наша попередня гіпотеза, що такий зв'язок буде оберненим, виявилася хибною.

При цьому вагомою може бути не тільки наявність конфліктів в сім'ї, але й те, яким чином ці конфліктні ситуації розв'язуються та наскільки вміють члени сім'ї вести конструктивний діалог в цих конфліктах та чути один одного. Ми бачимо, що можливість вільно та відкрито висловлювати гнів та агресію в сім'ї, позитивно впливає на рівень задоволеності шлюбом. В зворотній бік цей вплив

може виявитись таким чином, що у відносинах, якими особа задоволена, вона може бути більш відкритою, вільно висловлювати те, що її не влаштовує, тим самим збільшуючи шанси, що проблема буде вирішена, аніж якщо вона замовчується.

За допомогою вираховання вибіркового коефіцієнту кореляції ми бачимо, що на взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та наявністю конфліктів у сім'ї не впливають такі фактори як стать, наявність чи відсутність дітей в сім'ї а також стаж перебування у шлюбі.

Таблиця 3.10.

КОЕФІЦІЄНТИ ЧАСТКОВОЇ КОРЕЛЯЦІЇ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛУБОМ) ТА ШКАЛИ В_Кт (КОНФЛІКТ)

Назви Шкал	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення р
Шкала А та В_Кт (за виключенням впливу статі)	0,623	< .001
Шкала А та В_Кт (за виключенням впливу наявності дітей)	0,610	< .001
Шкала А та В_Кт (за виключенням впливу стажу перебування у шлюбі)	0,587	< .001

Коефіцієнти кореляції Пірсона показують, що існує велика залежність між показниками задоволеності шлюбом та наявністю конфліктів у сім'ї, незалежно від впливу факторів статі, наявності дітей та стажу перебування у шлюбі. Значення $p < .001$ дозволяє нам вважати, що такий взаємозв'язок та відсутність впливу факторів дітей, стажу та статі існує не тільки у вибірці, але й у популяції.

Ми дослідили також взаємозв'язок між рівнем задоволеності шлюбом та інтелектуально-культурною орієнтацією сім'ї.

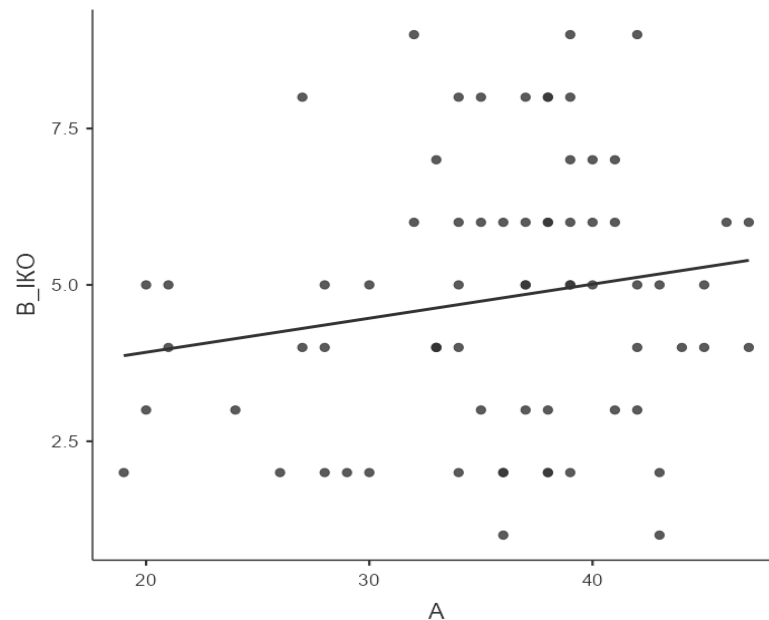

Рис. 3.3. Діаграма розсіювання (кореляційний аналіз показників рівня задоволеності шлюбом та інтелектуально-культурною орієнтацією сім'ї).

Коефіцієнт кореляції Пірсона (див. Таблицю 3.11.) свідчить про слабкий зв'язок задоволеності шлюбом та інтелектуально-культурною орієнтацією сім'ї. Значення $p = 0,172$ свідчить про відсутність такої кореляції і в популяції.

Таблиця 3.11.

**МАТРИЦЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А
(РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ШКАЛИ В_ІКО
(ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ОРІЄНТАЦІЯ)**

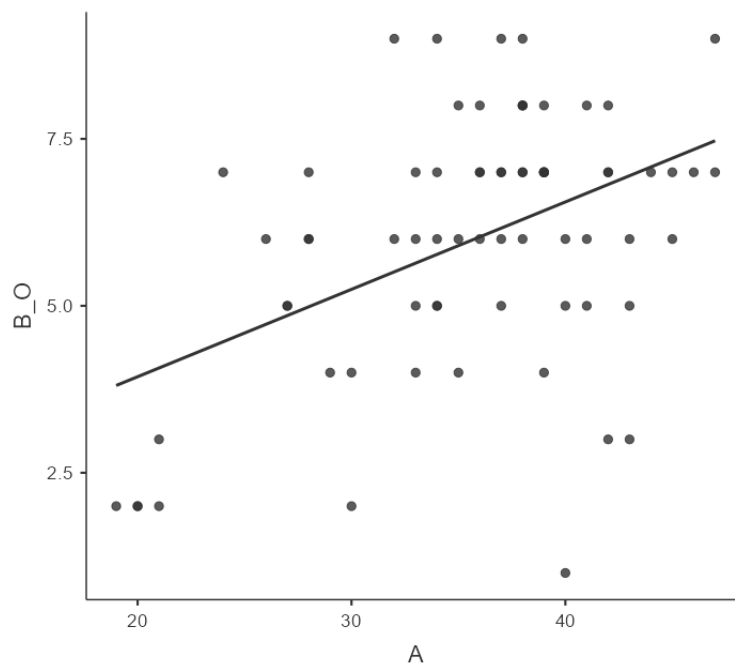
		А	В_ІКО
А	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	_____	_____
	Значення p	_____	_____
В_ІКО	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	0,172	_____
	Значення p	0,152	_____
Примітка: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$			

Ми з'ясували також зв'язок між рівнем задоволеності шлюбом та таким показником управління сімейною системою, як організація, тобто ступенем важливості для родини порядку та організованості в плані структурування сімейної активності та фінансового планування, а також прозорості та визначеності сімейних правил та обов'язків.

На діаграмі розсіювання (див. Рисунок 3.4.) ми можемо бачити наявний досить суттєвий зв'язок між задоволеністю шлюбом та тим, наскільки важливою для родини є структурованість та порядок сімейних справ.

В цілому у нашій вибірці виявилось значно менше осіб з низьким рівнем організованості в сім'ї, ніж з середнім та високим. При цьому в сім'ях з рівнем задоволеності шлюбом вище середнього (33 балів та вище) ступінь прозорості та визначеності сімейних правил та обов'язків, а також структурованість сімейної активності та фінансового планування виявилась на середньому рівні (6 балів) та вище середнього (7-9 балів) рівні.

Рис. 3.4. Діаграма розсіювання (кореляційний аналіз показників рівня задоволеності шлюбом та організації сім'ї)

Матриця коефіцієнтів взаємозв'язку (Таблиця 3.12.) показує рівень лінійної залежності між середнім та високим (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,455) для задоволеності шлюбом та організованості сім'ї. Значення $p < .001$ означає наймовірним отримати коефіцієнт кореляції Пірсона 0,455 і вище у вибірці, коли є вірною нульова гіпотеза про відсутність кореляції в популяції. Значимість цього результату є високою, отже, ми допускаємо імовірність, що в популяції теж існує кореляція між показниками задоволеності шлюбом та організованості.

Таблиця 3.12.

МАТРИЦЯ КОЕФІЦІЄНТІВ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ШКАЛИ В_О (ОРГАНІЗАЦІЯ)

		А	В_О
А	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	_____	
	Значення р	_____	
В_О	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	0,455***	_____
	Значення р	< .001	_____
Примітка: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$			

Ми проаналізували, чи існує кореляція задоволеності шлюбом із деякими характеристиками спілкування в сім'ї, а саме, довірливістю спілкування, відкритістю, схожістю поглядів подружжя, наявністю спільних символів у сім'ї, легкістю та психотерапевтичністю спілкування:

Таблиця 3.13.

КОЕФІЦІЄНТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ХАРАКТЕРИСТИК СПІЛКУВАННЯ В СІМ'Ї

	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення р

Шкали А та С_Д_с	0,551***	< .001
Шкали А та С_Д_п	0,624***	< .001
Шкали А та С_В_п	0,705***	< .001
Шкали А та С_С	0,699***	< .001
Шкали А та С_Сп	0,347**	0.003
Шкали А та С_Л	0,797***	< .001
Шкали А та С_П	0,682***	< .001
Примітка: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$		

За результатами кореляційного аналізу очікувано ми бачимо високий взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та довірливістю, відкритістю, легкістю та психотерапевтичністю спілкування, а також схожістю поглядів у подружжя. Наявність спільних символів у сім'ї має середній зв'язок з рівнем задоволеності шлюбом.

Значення $p < .001$, і в одному випадку 0.003, що робить вірогідним наявність такої кореляції і в популяції.

Ми перевірили також, чи існує кореляція між рівнем задоволеності шлюбом та такими особистісними показниками агресивності та конфліктності, як Запальність (гарячкуватість), Завзятість, Образливість, Непоступливість, Бескомпромісність, Мстивість, Нетерпимість до думки інших та Підозрливість.

Таблиця 3.14.

КОЕФІЦІЄНТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ОСОБИСТІСНИХ ПОКАЗНИКІВ АГРЕСИВНОСТІ ТА КОНФЛІКТНОСТІ

Назви Шкал	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення p
Шкала А та К_Г (запальність, гарячкуватість)	- 0,321**	0,006
Шкала А та К_З (завзятість)	- 0,270*	0,023
Шкала А та К_О (образливість)	- 0,169	0,158
Шкала А та К_Н (непоступливість)	- 0,182	0,129

Шкала А та К_Б (бескомпромісність)	0,278*	0,019
Шкала А та К_М (мстивість)	- 0,112	0,351
Шкала А та К_НДІ (нетерпимість до думки інших)	- 0,221	0,064
Шкала А та К_П (підозрілість)	- 0,246*	0,039
Примітка: * $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$		

Згідно з даними таблиці 3.14. ми бачимо, що в наших респондентів існує слабкий обернений зв'язок між задоволеністю шлюбом та такими рисами, як образливість, непоступливість та мстивість, обернений зв'язок між слабким та середнім існує у задоволеності шлюбом та завзятістю, підозрілістю і нетерпимістю до думки інших, обернений середньої сили зв'язок спостерігається між рівнем задоволеності шлюбом та запальністю. Прямий зв'язок між слабким та середнім бачимо у задоволеності шлюбом та бескомпромісністю.

Проте, в більшості з цих випадків, говорити про наявність такої кореляції і в популяції, з якої було взято вибірку, немає підстав. Можемо лише припустити існування в популяції середньої сили оберненого зв'язку між задоволеністю шлюбом та запальністю. Тобто, можемо припустити, що чим більш запальними та гарячкуватими є подружжя, тим меншою в них є задоволеність шлюбом, оскільки такі риси характеру можуть провокувати виникнення безпідставних сварок та конфліктів.

Сукупність показників Завзятості та Непоступливості дає нам Показник позитивної агресії респондента (Шкала ПАР). Автори методики “Особистісна агресивність та конфліктність” включили до формування цієї особистісної характеристики такі якості, які характеризують рішучу, цілеспрямовану особистість, схильну досягати поставленої мети, тобто такі якості, які прийнято вважати позитивними.

Сума показників Мстивості та Нетерпимості до думки інших визначає Показник негативної агресії респондента (Шкала НАР).

Сукупність показників Бескомпромісності, Гарячкватості, Образливості та Підозрливості визначає Узагальнений показник конфліктності особи (Шкала УПК).

Таблиця 3.15.

КОЕФІЦІЄНТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ А (РІВЕНЬ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ) ТА ОСОБИСТІСНИХ СУМАРНИХ ПОКАЗНИКІВ АГРЕСИВНОСТІ ТА КОНФЛІКТНОСТІ

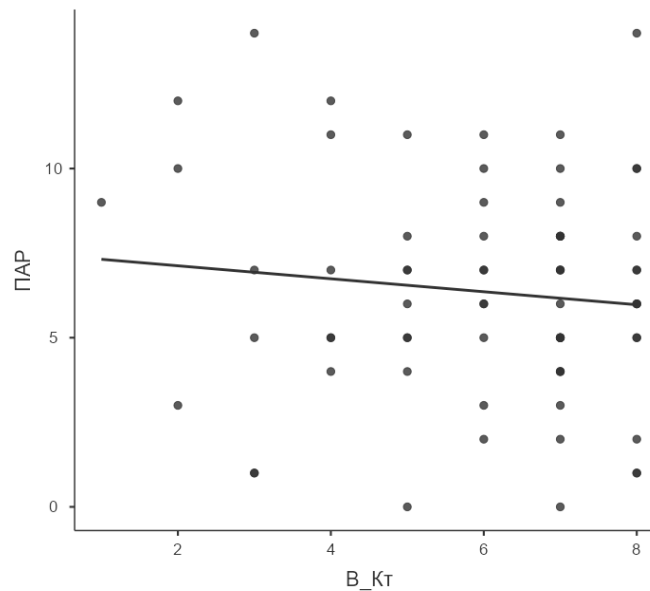
Назви Шкал	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення p
Шкала А та ПАР (позитивна агресивність)	- 0,272*	0,022
Шкала А та НАР (негативна агресивність)	- 0,200	0,094
Шкала А та УПК (узагальнений показник конфліктності особи)	- 0,204	0,087
Примітка: *p< .05, **p< .01, ***p< .001		

Згідно даних таблиці 3.15. в нашій вибірці існує обернений зв'язок (силою між слабкою та середньою) між задоволеністю шлюбом та узагальненими показниками агресивності (як позитивної так і негативної) та конфліктністю.

Значення p для кореляції шкал А та ПАР 0,022, отже ми можемо припустити, що обернений взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та показником позитивної агресії все ж таки може існувати і в популяції. Які ж могли б бути причини такого явища? Можна припустити, наприклад, однією з причин те, що для осіб з високим показником особистісної позитивної агресії, яка складається з таких рис, як завзятість та непоступливість, шлюбні відносини можуть виявитись не пріоритетними по відношенню до питань побудови кар'єри та професійної самореалізації, і тому вони вкладають менше зусиль та уваги до налагодження сімейних стосунків.

Вище ми з'ясували наявність значної прямої кореляції між задоволеністю шлюбом та наявністю в родині конфліктів і можливістю відкритого висловлення гніву та агресії в сім'ї. Проте, ми побачили, що такі риси, як негативна

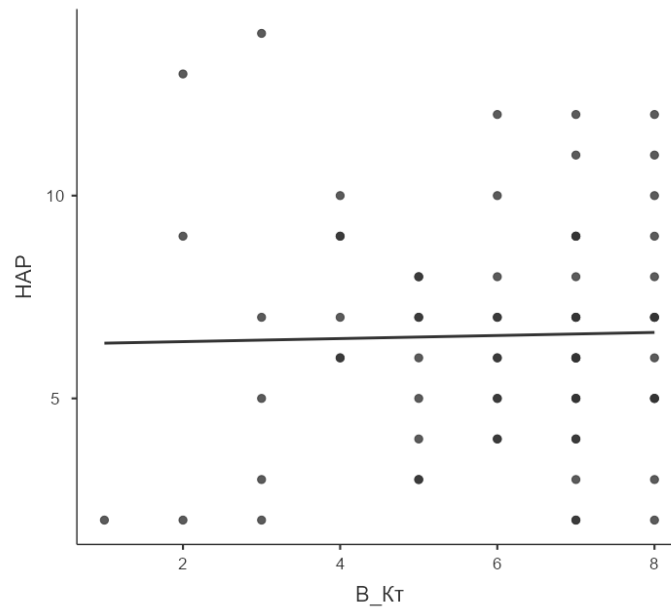
агресивність та узагальнений показник конфліктності особи мають обернену кореляцію із рівнем задоволеності шлюбом. Розглянемо, чи існує взаємозв'язок між показником Конфліктності в сім'ї (як можливості відкритого висловлення гніву та агресії) із особистісними рисами агресивності та конфліктності.

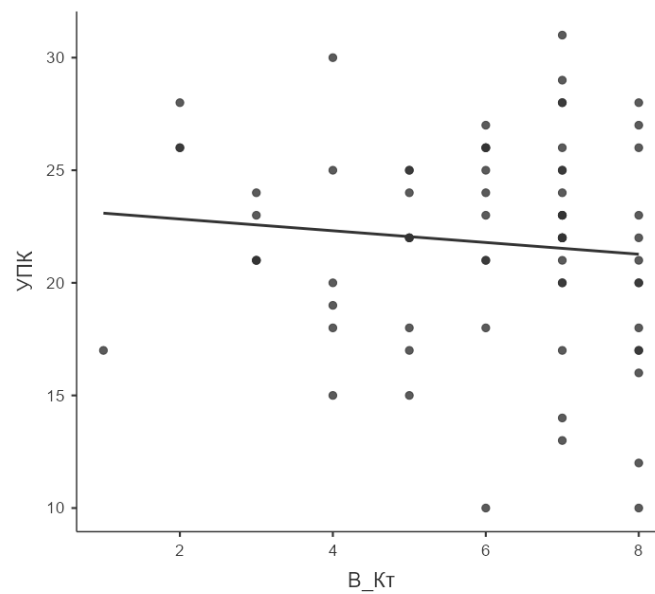
Рис. 3.5. Діаграма розсіювання - кореляційний аналіз показників рівня конфліктності в сім'ї та показника позитивної агресивності респондента

На Рисунку 3.5. ми бачимо помірний обернений взаємозв'язок між наявністю конфліктів в сім'ї та наявністю у респондента такої особистісної риси, як позитивна агресивність.

На Рисунку 3.6. ми бачимо, що кореляція між наявністю конфліктів в сім'ї, можливістю відкритого висловлення гніву та агресії та особистісною рисою негативна агресивність респондента майже відсутня.

Рис. 3.6. Діаграма розсіювання - кореляційний аналіз показників рівня конфліктності в сім'ї та показника негативної агресивності респондента

Рис. 3.7. Діаграма розсіювання - кореляційний аналіз показників рівня конфліктності в сім'ї та узагальненого показника конфліктності особи

На Рисунку 3.7. помітно наявність оберненого взаємозв'язку між наявністю конфліктів в сім'ї та узагальненим показником конфліктності особи.

Відповідно до отриманих даних таблиці 3.16. ми бачимо, що серед опитаних нами респондентів спостерігається слабкий обернений взаємозв'язок між наявністю конфліктів в сім'ї та такими особистісними рисами, як позитивна агресивність та узагальнений показник конфліктності особи (що складається з Бескомпромісності, Гарячкватості, Образливості та Підозрливості).

Таблиця 3.16.

**КОЕФІЦІЄНТИ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОКАЗНИКІВ ШКАЛИ В_Кт
(КОНФЛІКТ) ТА ОСОБИСТІСНИХ СУМАРНИХ ПОКАЗНИКІВ
АГРЕСИВНОСТІ ТА КОНФЛІКТНОСТІ**

Назви Шкал	Коефіцієнт кореляції Пірсона (r)	Значення p
Шкала В_Кт та ПАР (позитивна агресивність)	- 0,108	0,368
Шкала В_Кт та НАР (негативна агресивність)	0,024	0,842
Шкала В_Кт та УПК (узагальнений показник конфліктності особи)	- 0,103	0,393
Примітка: *p < .05, **p < .01, ***p < .001		

Зв'язок між наявністю конфліктів та негативною агресивністю респондентів прямий, але надто незначний, такий що прямує до нуля. Значення p в усіх трьох випадках свідчить про те, що в популяції така кореляція швидше за все відсутня.

Ми спробували з'ясувати, як влаштована Шкала В_Кт (Конфлікт) з точки зору факторного аналізу та які латентні ознаки вона може у собі містити. Є припущення, що зазначена шкала може вимірювати не тільки наявність конфліктів у родині, але й явище, схоже на те, яке вимірюється Шкалою В_Е (Експресивність), тобто ступінь дозволеності в даній сім'ї відкрито діяти та висловлювати свої почуття. Нажаль, при перевірці надійності та валідності даних (див. Підрозділ 3.1.), отриманих в результаті емпіричного дослідження за цією

шкалою, показники Cronbach's α та McDonald's ω виявились дуже низькими, і навіть вилучення жодного з питань не допомогло отриманню задовільного значення цих показників, отже ми не могли надалі використати дані отримані за показником Експресивності задля аналізу та вимірювання кореляцій.

Таблиця 3.17.

**ТАБЛИЦЯ ФАКТОРНОГО ВІДОБРАЖЕННЯ НАВАНТАЖЕНЬ
ШКАЛИ В_Кт**

Запитання	Фактор		Унікальність
	1	2	
В_Кт_3	0,787		0,320
В_Кт_13			0,927
В_Кт_23		0,780	0,430
В_Кт_33		0,555	0,599
В_Кт_43	0,744		0,512
В_Кт_53		0,341	0,812
В_Кт_63		0,320	0,836
В_Кт_73	- 0,623		0,558
В_Кт_83		0,390	0,793

Згідно даних, відображених на таблиці 3.17. одна латентна ознака навантажує запитання В_Кт_3 “Мы много ссоримся в нашей семье”, В_Кт_43 “Члены семьи часто критикуют друг друга” та В_Кт_73 “Члены семьи часто пытаются превзойти друг друга”. Зміст цих запитань стосується взагалі наявності у сім’ї конфліктів, сварок, критики та конкуренції. Навантаження цим фактором питання В_Кт_73 має обернене значення, проте теж вимірює саме цю ознаку.

Інший фактор навантажує запитання В_Кт_23 “Члены семьи иногда настолько разозлятся, что швыряют вещи”, В_Кт_33 “Члены семьи редко выходят из себя”, В_Кт_53 “Члены семьи иногда могут ударить друг друга”, В_Кт_63 “Если в нашей семье возникают разногласия, мы изо всех сил стараемся сгладить углы и сохранить мир”, В_Кт_83 “Мы считаем, что повышением голоса ничего не

добьешся”. Ці запитання стосуються того, яким чином члени сім’ї дозволяють собі поводитись в конфліктних ситуаціях: жбурляти речі, вдарити, підвищувати голос або всіляко пом’якшувати ситуацію, тобто відкрито висловлювати свої емоції чи уникати такого вираження. При цьому коефіцієнт кореляції цих факторів 0,457, тобто вони мають взаємозв’язок на рівні між середнім та високим.

Запитання В_Кт_13 “Члены семьи редко открыто сердятся” не навантажене жодним з вищевказаних факторів та може стосуватись відкритого вираження емоцій взагалі і могло б значною мірою корелювати із запитаннями шкали В_Е (Експресивність).

Отже, такий вагомий для задоволеності шлюбом чинник, як наявність в сім’ї конфліктів та можливості вільного висловлення гніву та агресії зумовлений не особистісними якостями агресивності та конфліктності, а якимись іншими показниками, в тому числі ступенем дозволеності в даній сім’ї відкрито діяти та висловлювати свої почуття. Можна припустити, що в тих сім’ях, де задоволеність шлюбом корелює з наявністю в сім’ї конфліктів, існує культура відкритого висловлення своїх думок, бажань, прагнень та незадоволень, вирішення суперечливих питань відбувається шляхом діалогу, відсутні прояви пасивної агресії, замовчування проблем.

За допомогою методу множинної лінійної регресії ми намагались з’ясувати, яким чином на рівень задоволеності шлюбом впливають різні чинники одночасно.

Спочатку ми дослідили взаємозв’язок між рівнем задоволеності шлюбу та такими показниками, як згуртованість та конфліктність.

Таблиця 3.18.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А) ТА ЗГУРТОВАНОСТІ (ШКАЛА В_З)

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)

	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	19,68	3,214	6,12	< .001
Згуртованість (В_3)	2,30	0,453	5,09	< .001

При нульовому рівні згуртованості, за наявності якихось інших не відомих нам факторів рівень задоволеності шлюбом у респондентів нашої вибірки становить 19,68 балів. Значення p дозволяє нам поширити цей результат і на всю популяцію із похибкою в 6,12 балів. На кожен додатковий бал рівня згуртованості задоволеність шлюбом у вибірці зростає на 2,30 балів, а в популяції такий взаємозв'язок очевидно існує з похибкою в 0,453 балів.

Дана модель пояснює залежність рівня задоволеності шлюбом від згуртованості сім'ї на 27,3% (модель високої якості), множинний коефіцієнт кореляції 0,522, що означає високу взаємозалежність показників. Отже, ми можемо припустити, що в згуртованих сім'ях високий рівень задоволеності шлюбом, або сім'ї, подружжя в яких задоволені своїм шлюбом, прагнуть до згуртованості, взаємодопомоги та підтримки.

Перевіримо вплив на задоволеність шлюбом згуртованості та конфліктності одночасно. Це підвищує якість нашої моделі коефіцієнтів (R^2 0,424), яка пояснює тепер 42,4% взаємозв'язку, та демонструє високий коефіцієнт кореляції (R 0,651).

Таблиця 3.19.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А), ЗГУРТОВАНОСТІ (ШКАЛА В_3) ТА КОНФЛІКТНОСТІ (В_Кт)

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	17,33	2,933	5,91	< .001
Згуртованість	1,15	0,489	2,36	0,021

(В_3)				
Конфліктність (В_Кт)	1,73	0,410	4,23	< .001

При нульовому рівні згуртованості та конфліктності рівень задоволеності шлюбом у респондентів нашої вибірки становить 17,33 балів. Значення p дозволяє нам поширити цей результат і на всю популяцію із похибкою в 5,91 балів. На кожен додатковий бал рівня згуртованості задоволеність шлюбом у вибірці зростає на 1,15 балів. Поширити цей результат на всю популяцію ми можемо з меншою імовірністю. Кожен додатковий бал конфліктності сім'ї підвищує рівень задоволеності шлюбом ще на 1,73 балів. Значення p дозволяє поширити це значення на всю популяцію зі стандартною похибкою 0,410 балів.

Додаємо до аналізу взаємозв'язку задоволеності шлюбом зі згуртованістю та конфліктністю фактор розподілу по групах з різним стажем перебування у шлюбі, і це більше підвищить якість нашої моделі коефіцієнтів (R^2 0,474), яка пояснює тепер 47,4% взаємозв'язку, та демонструє високий коефіцієнт кореляції (R 0,689).

Таблиця 3.20.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А), ЗГУРТОВАНОСТІ (ШКАЛА В_3), КОНФЛІКТНОСТІ (В_Кт) ТА СТАЖУ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	19,81	3,013	6,58	< .001
В_3	1,25	0,477	2,62	0,011
В_Кт	1,50	0,409	3,66	< .001
Стаж перебування у шлюбі (years): <i>від 10 до 19 років</i> <i>– від 0 до 9 років</i>	- 2,01	1,348	- 1,49	0,140
<i>понад 20 років</i>	- 4,13	1,671	- 2,47	0,016

– від 0 до 9 років				
--------------------	--	--	--	--

Отже, в сім'ї респондентів нашої вибірки з нульовим рівнем згуртованості, та конфліктності, яка перебуває на початку свого шлюбу, рівень задоволеності шлюбом становить 19,81 балів. Значення p дозволяє розповсюдити це значення і на популяцію з похибкою 3,013 балів. Зі зростанням рівня згуртованості на кожен його бал рівень задоволеності шлюбом збільшується на 1,25 балів. Ми можемо з меншою імовірністю припустити про наявність такого ж взаємозв'язку і в популяції, зі стандартною похибкою 0,477 балів. Кожен додатковий бал конфліктності збільшує задоволеність шлюбом на 1,50 балів. Значення p дозволяє нам припустити існування такого ж впливу і в популяції з похибкою 0,409 балів.

Перехід осіб із нашої вибірки до категорії стажу перебування у шлюбі від 10 до 19 років зменшує рівень задоволеності шлюбом на 2,01 балів, проте цей результат ми не можемо поширити на популяцію, а перехід від початку шлюбу до категорії понад 20 років у шлюбі, зменшить задоволеність шлюбом на 4,13 балів. При цьому значення p 0,016 наближене до такого, що дозволило б нам припускати ймовірність схожого взаємозв'язку і в популяції, але наявність такої взаємозалежності варто додатково довести на інших вибірках.

Ми проаналізували взаємозв'язок між рівнем задоволеності шлюбом та показниками згуртованості та конфліктності, з урахуванням факторів стажу перебування в шлюбі та наявності чи відсутності дітей.

Таблиця 3.21.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ, ЗГУРТОВАНОСТІ, КОНФЛІКТНОСТІ, СТАЖУ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ ТА НАЯВНОСТІ ДІТЕЙ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	19,17	3,156	6,072	< .001

V_3	1,26	0,479	2,633	0,011
V_Кт	1,49	0,411	3,620	< .001
Стаж перебування у шлюбі (years): від 10 до 19 років – від 0 до 9 років	- 2,68	1,645	- 1,631	0,108
понад 20 років – від 0 до 9 років	- 4,84	1,953	- 2,479	0,016
Наявність дітей: є - немає	1,32	1,840	0,716	0,476

За даною моделлю коефіцієнтів у нашій вибірці при нульовому значенні показників згуртованості та конфліктності в родині, на початку перебування у шлюбі, за відсутності дітей, опитані нами респонденти повідомляють про задоволеність своїм шлюбом на рівні 19,17 балів, що є досить низьким показником для цієї вибірки. За таких самих умов і в популяції може спостерігатись приблизно такий рівень задоволеності шлюбом, із похибкою у 3,156 балів.

Зі зростанням рівня згуртованості в сім'ях наших респондентів збільшується і рівень задоволеності шлюбом із розрахунку на кожен бал показника згуртованості, рівень задоволеності шлюбом зростає на 1,26 балів, а при збільшенні рівня конфліктності рівень задоволеності шлюбом зростає на 1,49 балів на кожен бал зростання рівня конфліктності. При цьому, значення p дозволяє припустити існування такого ж взаємозв'язку і в популяції з похибкою для згуртованості в 0,479 балів, та похибкою для конфліктності в 0,411 балів.

Рівень задоволеності шлюбом починає зменшуватись з тривалістю перебування у ньому. Наявність дітей в сім'ї, навпаки, рівень задоволеності шлюбом дещо підвищує. Проте, значення p показує, що отримані нами показники кореляції більшості з цих факторів не є статистично значимими, тому ці результати ми не можемо поширити на всю популяцію. Проте, зниження рівня задоволеності шлюбом при перебуванні в ньому понад 20 років на 4,84 бали з похибкою 1,953 бали можемо припустити і в популяції з необхідністю перевірки цих даних на

інших вибірках. Додавання нового фактору незначною мірою збільшило якість нашої моделі коефіцієнтів (R^2 0,478), яка пояснює тепер 47,8% взаємозв'язку, та демонструє високий коефіцієнт кореляції (R 0,692).

Розглянемо тепер, яким чином впливають одночасно на задоволеність шлюбом серед респондентів згуртованість, наявність конфліктів в сім'ї, характеристики сімейного спілкування та особистісні показники агресивності та конфліктності (див. Таблицю 3.22.).

І хоча якість моделі коефіцієнтів підвищилась та дозволяє пояснити взаємозв'язки між задоволеністю шлюбом та іншими чинниками на 77,5% (R^2 0,775), а множинний коефіцієнт кореляції (R) 0,880, що є показником високого зв'язку, значимий статистичний вплив отриманих показників погіршився, коли ми застосовували їх всі разом. Поширити отримані показники на всю популяцію ми не можемо.

Таблиця 3.22.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ, ЗГУРТОВАНОСТІ, КОНФЛІКТНОСТІ, ХАРАКТЕРИСТИК СІМЕЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ТА ОСОБИСТІСНИХ ПОКАЗНИКІВ АГРЕСИВНОСТІ ТА КОНФЛІКТНОСТІ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	- 2,5629	6,5559	- 0,3909	0,697
В_З	0,4289	0,3848	1,1147	0,270
В_Кт	0,6680	0,3282	2,0356	0,047
С_Д_с	0,5862	0,2354	2,4905	0,016
С_Д_п	0,0198	0,2361	0,0840	0,933
С_В_с	- 0,2235	0,3244	- 0,6887	0,494
С_В_п	0,2497	0,2736	0,9125	0,365
С_С	0,4126	0,2447	1,6858	0,097

С_Сп	0,1094	0,1334	0,8205	0,415
С_Л	0,7527	0,2523	2,9828	0,004
С_П	- 0,1762	0,2892	- 0,6094	0,545
ПАР	- 0,1095	0,1588	- 0,6893	0,493
НАР	0,1269	0,1823	0,6959	0,489
УПК	- 0,0888	0,0984	- 0,9023	0,371

В межах лінійного регресійного аналізу ми з'ясували також, яким чином впливає на рівень задоволеності шлюбом взаємодія між згуртованістю та стажем перебування у шлюбі, а також взаємодія між конфліктністю та стажем перебування у шлюбі.

Спочатку розглянемо вплив взаємодії між згуртованість та стажем. Якість моделі коефіцієнтів (R^2) 0,381. Вона пояснює 38,1% взаємозв'язку, та демонструє високий коефіцієнт кореляції (R) 0,617.

Таблиця 3.23.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А), ЗГУРТОВАНОСТІ (ШКАЛА В_3) ТА СТАЖУ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	28,895	8,55	3,378	0.001
В_3	1,298	1,23	1,059	0,293
Стаж перебування у шлюбі (years): <i>від 10 до 19 років</i> <i>– від 0 до 9 років</i>	- 7,398	9,66	- 0,766	0,446
<i>понад 20 років</i> <i>– від 0 до 9 років</i>	- 15,744	9,85	- 1,599	0,115
В_3 * стаж: В_3 * (<i>від 10 до 19 років</i> <i>– від 0 до 9 років</i>)	0,707	1,37	0,515	0,608

V_3* (понад 20 років — від 0 до 9 років)	1,497	1,42	1,058	0,294
--	-------	------	-------	-------

За даною моделлю коефіцієнтів у нашій вибірці при нульовому значенні показників згуртованості на початку перебування у шлюбі рівень задоволеності шлюбом 28,895. На кожен додатковий бал згуртованості до задоволеності шлюбом додається 1,298 балів, а з переходом до наступної групи за стажем перебування у шлюбі рівень задоволеності шлюбом знижується на 7,398 балів. Перехід респондентів нашої вибірки від початку перебування у шлюбі до групи зі стажем перебування в ньому понад 20 років знижує рівень задоволеності шлюбом на 15,744 бали. Проте, включення до аналізу взаємодії між згуртованістю та стажем перебування у шлюбі призводить до втрати статистичної значимості та унеможлиблює поширення результатів такого вимірювання на популяцію в цілому.

Подивимось, як себе поводить взаємодія між конфліктністю та стажем перебування у шлюбі та як впливає на рівень задоволеності шлюбом респондентів.

Таблиця 3.24.

МОДЕЛЬ КОЕФІЦІЄНТІВ КОРЕЛЯЦІЇ РІВНЯ ЗАДОВОЛЕНОСТІ ШЛЮБОМ (ШКАЛА А), КОНФЛІКТНОСТІ (ШКАЛА В_Кт) ТА СТАЖУ ПЕРЕБУВАННЯ У ШЛЮБІ З УРАХУВАННЯМ ЇХ ВЗАЄМОДІЇ

Модель коефіцієнтів (шкала А — рівень задоволеності шлюбом)				
	Оцінка	Стандартна похибка	T критерій	Значення p
Рівень зростання	10,49	6,40	1,64	0,106
V_Кт	4,34	1,00	4,33	< .001
Стаж перебування у шлюбі (years): від 10 до 19 років – від 0 до 9 років	14,83	7,10	2,09	0,041
понад 20 років – від 0 до 9 років	11,47	7,15	1,60	0,114
V_Кт * стаж:	- 2,63	1,11	- 2,36	0,021

В_Кт* (від 10 до 19 років – від 0 до 9 років)				
В_Кт* (понад 20 років — від 0 до 9 років)	- 2,46	1,15	- 2,14	0,036

Якість моделі коефіцієнтів збільшилася і становить 0,467, тепер вона пояснює 46,7% взаємозв'язку та демонструє високий коефіцієнт кореляції 0,684.

Проте, статистична значимість дослідження впливу взаємодії конфліктності зі стажем перебування у шлюбі є недостатньою, щоб поширити отримані дані на популяцію в цілому, та це питання варто досліджувати додатково на інших вибірках.

При цьому, слід також зазначити, що ми завжди маємо на увазі те, що кореляція якихось показників із рівнем задоволеності шлюбом може бути зумовлена ще й якимись не очевидними причинами. Так, завищення ступеня задоволеності шлюбом може пояснюватись тим, що на деякі запитання опитувальника певні відповіді є більш соціально схвалюваними, а також тим, що бути задоволеним своїм шлюбом є соціально бажаним для великої кількості людей.

3.3. Практичні рекомендації щодо підвищення рівня задоволеності шлюбом

В результаті вивчення теоретичних та емпіричних напрацювань з питань досліджень феномену задоволеності шлюбом та психологічних чинників, що зумовлюють підвищення рівня задоволеності шлюбом, ми можемо виробити певні рекомендації стосовно того, яких заходів потрібно вживати з метою підвищення якості шлюбу та власної ним задоволеності.

Отже, на будь якому етапі розвитку шлюбних відносин (але краще починати якомога раніше) рекомендовано:

- домовитись або переглянути розподіл обов'язків щодо виконання хатньої праці в бік більш рівномірного навантаження членів подружжя, в тому числі залежно від зайнятості та особистих вподобань;
- дбати про розвиток інших важливих сфер власного життя, в тому числі сфери професійної реалізації, оскільки задоволеність потреби в самовираженні та професійній реалізації позитивно впливає на життєве благополуччя в цілому та на позитивне самосприйняття;
- дбати про своє здоров'я та свою фізичну привабливість;

Важливим є узгодження ще на початку шлюбу рольових очікувань, важливих цінностей, правил співжиття, цілей на майбутнє, поглядів на виховання дітей (та й взагалі бажання їх мати чи не мати), фінансових питань, проявів автономії.

Отже якої б важливої сфери подружніх стосунків та й життя загалом не стосувалось питання, ключовим є вміння доходити згоди та спілкуватись.

В підрозділі 3.2. ми з'ясували, що існує значна кореляція між рівнем задоволеності шлюбом та рівнем конфліктності в сім'ї (тим конструктом, що визначає ступінь характерності в цілому для родини відкритого висловлення гніву, агресії та конфліктних взаємовідносин). Одночасно з цим, ми виявили наявність оберненої кореляції між рівнем задоволеності шлюбом та такими особистісними рисами, як негативна агресивність та узагальнений показник конфліктності особи. А також виявили серед респондентів слабкий обернений взаємозв'язок між цими особистісними якостями та конфліктністю, як ознакою клімату сім'ї. У популяції такий взаємозв'язок не доведено.

Такі результати дають нам можливість припустити, що характерність для родини конфліктних взаємовідносин та можливості відкритого висловлення гніву та агресії не обумовлені ані конфліктним та агресивним характером членів сім'ї, ані тією обставиною, що сім'я перебуває у кризі (про це свідчить високий рівень задоволеності шлюбом у опитаних). Ми можемо припустити, що наявність у сім'ї

конфліктів та можливості відкритого висловлення гніву та агресії, за умов високого рівня задоволеності шлюбом, може бути зумовлена можливістю бути відкритим у цих відносинах, прагненням до подолання суперечностей та не замовчуванням проблем.

Про важливість вміння будувати комунікацію в подружній парі, в тому числі з приводу вирішення конфліктних ситуацій, свідчить виявлений нами високий взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та довірливістю, відкритістю, легкістю та психотерапевтичністю спілкування.

Навчитись такому спілкуванню можна за допомогою методу, розробленому американським психологом Маршаллом Розенбергом, який отримав назву ненасильницьке або співчутливе спілкування. [33]

Зазначена концепція спілкування побудована на чотирьох структурних компонентах: спостереження, почуття, потреби та прохання. Одна важлива частина ненасильницького спілкування полягає у тому, щоб ясно і зрозуміло висловити ці чотири складові вербально напряму своєму співрозмовнику. Інша частина співчутливого спілкування полягає у тому, що ми отримуємо інформацію, яка включає в себе усі зазначені чотири складові, від інших — модель емпатичного слухання. Ми намагаємось сприяти співрозмовнику висловити те, що він спостерігає, відчуває, потребує, та висловленню прохання.

1. Спостереження, в даному випадку, це ті конкретні явща та дії іншої особи, які певним чином впливають на наше благополуччя та які ми спостерігаємо. Важливо спостерігати, не оцінюючи, оскільки, якщо поєднати наше спостереження з оцінкою, наш співрозмовник може почути в наших словах критику.

2. Почуття — це ті емоції та почуття, які ми відчуваємо у зв'язку з тим, що ми спостерігаємо. Для того, щоб могли висловити свої почуття іншим, спочатку необхідно вміти розрізняти та диференціювати свої почуття та емоції.

3. Потреби — це наші бажання, цінності, прагнення, на задоволенні чи незадоволенні яких ґрунтуються наші почуття. Тому дії інших не є безпосередньою причиною наших почуттів, але є лише тим, що їх стимулює.

4. Прохання — ці власне наше пряме прохання вчинити конкретні дії задля покращення нашого життя.

Важливо уникати таких форм комунікації, які є протилежними співчуттю, та є насильницькими формами, а саме:

- Моралізаторські судження. Це такі твердження, якими ми визначаємо неправоту або зіпсованість людини, яка діє всупереч нашим цінностям чи переконанням. До таких суджень можна віднести образи та звинувачення, критику, порівняння та діагнози, вислови, що применшують та принижують, навішування ярликів. Часто буває, що у випадках, коли наша потреба, пов'язана з іншою людиною, залишається незадоволеною, ми, замість того, щоб зосередитись власне на потребі, витрачаємо зусилля на навішування ярликів та приділяємо увагу з'ясуванню міри неправильності цієї людини. Назвавши людину, наприклад, егоїстом, про себе чи навіть вголос, ми будуємо дистанцію між нами та змушуємо людину відчувати супротив, захищатися.

- Порівняння. Порівнювати себе з кимось, або чути, як тебе хтось інший порівнює чи ставить когось в приклад, який ми нібито маємо наслідувати, викликає в нас почуття применшеності та приниженості.

- Заперечення власної відповідальності. Сюда відноситься і перекладання відповідальності на інших, і приписування причин будь-яких подій зовнішнім факторам.

- Висловлювання своїх бажань у формі вимог.

Опанувати метод спілкування, базованого на співчутті, можливо за допомогою тренінгу, побудованого на вправах, які пропонує Маршалл Розенберг в

своїй книзі “Ненасильницьке спілкування. Мова життя” або інших схожих вправах, які допоможуть здобути наступні навички:

- відрізнити висловлення безоціночного спостереження від тверджень, які містять оцінку та статичні узагальнення;
- усвідомлювати, розпізнавати свої почуття та емоції, розширити свій словарний запас для їх позначення; відрізнити почуття від думок, від своїх уявлень про себе та про інших, від оцінок та інтерпретацій. Для цього можна використати картки з назвами емоційних станів та їх відтінків, розділивши їх на такі емоції, які ми можемо відчувати, коли наші потреби задовольняються, та на ті емоції, які можуть у нас виникати, коли потреби не задовольняються;
- усвідомлювати, розпізнавати та визнавати власні потреби. Можна використати для цього список основних потреб та їх різновидів; Коли ми визнаємо наші власні потреби та очікування, ми беремо на себе відповідальність за свою реакцію на їх задоволення чи незадоволення (тобто за свої почуття), замість того, щоб звинувачувати інших; отже вчимося брати відповідальність за свої почуття;
- розпізнавати почуття та потреби, що ховаються за негативними висловлюваннями інших людей;
- висловлювати своє прохання (метою якого є задоволення якоїсь потреби) за допомогою стверджувальних висловлювань (просити щось зробити, а не чогось не робити), та у формі власне прохання, а не вимоги чи заборони; розрізнити прохання та вимогу;
- просити надати зворотній зв'язок, щоб упевнитись, що тебе правильно зрозуміли;
- висловлювати емпатичне прийняття; Запитувати дозволу перед втішанням чи наданням порад;
- відчувати почуття та потреби інших;

- безоціночно висловлювати своє спостереження та гіпотезу щодо почуття та потреби іншої людини; уточнювати та перепитувати, в тому числі шляхом перефразування;
- висловлювати емпатію за допомогою мови тіла, жестів, міміки, мовчання та присутності;
- висловлювати свій гнів через чотири кроки: 1. зробити паузу, кілька разів вдихнути та видихнути; 2. помітити власні засуджуючі думки; 3. визначити власні потреби; 4. висловити свої почуття та незадоволені потреби. [33]

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ III

Внаслідок перевірки за допомогою Cronbach`s α валідності та надійності отриманих під час опитування даних, для подальшого аналізу нами було використано шкалу А — рівень задоволеності шлюбом з Опитувальника задоволеності шлюбом Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовської, підшкали з Опитувальника “Шкала сімейного оточення”: В_З (Згуртованість), В_Кт (Конфлікт), В_ІКО (Інтелектуально-культурна орієнтація) та В_О (Організація).

Достатньо надійними та валідними виявились дані, отримані за шкалами Опитувальника “Спілкування в сім’ї” Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовської: Довірливість (відвертість) спілкування: оцінка, поставлена собі — (Шкала С_Д_с) та оцінка, поставлена партнеру — (Шкала С_Д_п), Взаєморозуміння між подружжям: оцінка, поставлена партнеру — (Шкала С_В_п), Схожість поглядів подружжя (Шкала С_С), Спільні символи сім’ї (Шкала С_Сп), Легкість спілкування між подружжям (Шкала С_Л) та Психотерапевтичність спілкування (Шкала С_П).

Для подальшого аналізу також було використано шкали Методики “Особистісна агресивність та конфліктність”: К_О (Образливість), К_М (Мстивість), ПАР (Показник позитивної агресивності респондента), НАР (Показник негативної агресивності респондента) та УПК (Узагальнений показник конфліктності).

Середній рівень задоволеності шлюбом серед респондентів виявився 35,6 балів (при нормі, зазначеній в опитувальнику 29 балів). Здійснивши перевірку гіпотез за допомогою т-критерію Стюдента, ми можемо припустити, що середній рівень задоволеності шлюбом в популяції, тобто в сучасних українських сім'ях є також вищим, ніж норма, зазначена в опитувальнику.

Середній показник рівня задоволеності шлюбом у жінок нашої вибірки становить 36,0 (медіана 37,5), у чоловіків цей показник 34,6 (медіана 36,0). Отже, спостерігається незначна перевага у рівні задоволеності шлюбом у опитаних жінок. За допомогою Т-критерія Стюдента для двох незалежних сукупностей ми виявили, що може бути вірною гіпотеза про рівність середнього значення задоволеності шлюбом у чоловіків та жінок в популяції.

Це може пояснюватись тим, що задоволеність чи незадоволеність своїм шлюбом та відносинами з партнером позначається на психо-емоційному стані особи, її настрої, що може вплинути на якість спілкування, виконання домашніх обов'язків. А це в свою чергу позначається на рівні задоволеності шлюбом у іншого з подружжя.

Серед респондентів помітна тенденція до зниження рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу перебування у шлюбі. Середній показник рівня задоволеності шлюбом серед респондентів зі стажем перебування у шлюбі від 0 до 9 років — виявився 37,9 балів; від 10 до 19 років — 35,7 балів; понад 20 років — 31,6 балів.

За допомогою лінійного регресійного аналізу виявлена негативна кореляція між рівнем задоволеності шлюбом та стажем перебування у ньому. При цьому припускаємо наявність схожої кореляції і в популяції.

Підчас дослідження виявлено велику взаємозалежність між показниками задоволеності шлюбом та згуртованості як у вибірці, так і у популяції. Високий рівень допомоги та піклування членами сім'ї один про одного можуть підвищувати рівень задоволеності своїм шлюбом, так само як і подружжя, що задоволене своїм шлюбом частіше мають бажання піклуватись про свою сім'ю та мають підвищене почуття приналежності до сім'ї.

При цьому, на взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та згуртованістю не впливають такі фактори як стать, наявність чи відсутність дітей в сім'ї а також стаж перебування у шлюбі.

Виявлено також значний взаємозв'язок між показниками задоволеності шлюбом та конфліктності, навіть більший ніж із показником згуртованості, як у вибірці, так і у популяції. На цей взаємозв'язок не впливають такі фактори як стать, наявність чи відсутність дітей в сім'ї а також стаж перебування у шлюбі.

При цьому нами також виявлено наявність (силою між слабкою та середньою) оберненого зв'язку між задоволеністю шлюбом та узагальненими показниками агресивності (як позитивної так і негативної) та конфліктністю, та слабкий обернений взаємозв'язок між наявністю конфліктів в сім'ї та позитивною агресивністю та узагальненим показником конфліктності особи. Зв'язок між наявністю конфліктів та негативною агресивністю респондентів прямий, але надто незначний, такий що прямує до нуля. Хоча в популяції така кореляція швидше за все відсутня.

Тому, можемо припустити, що в тих сім'ях, де задоволеність шлюбом корелює з наявністю в сім'ї конфліктів (за відсутності кореляції з особистісними рисами агресивності та конфліктності членів подружжя), існує культура

відкритого висловлення своїх думок, бажань, прагнень та незадоволень, вирішення суперечливих питань відбувається шляхом діалогу, відсутні прояви пасивної агресії, замовчування проблем.

За результатами кореляційного аналізу виявлено також значний взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та довірливістю, відкритістю, легкістю та психотерапевтичністю спілкування, а також схожістю поглядів у подружжя. Наявність спільних символів у сім'ї має середній зв'язок з рівнем задоволеності шлюбом.

Таким чином, результати нашого дослідження підкреслили значущість здобуття навичок конструктивного та співчутливого спілкування, навчитись якому можна за допомогою тренінгів, розроблених на базі методу ненасильницького спілкування Маршалла Розенберга.

Крім зазначеного, з метою підвищення рівня задоволеності шлюбом рекомендовано узгодити ще на початку шлюбу (та на будь якому його етапі) рольові очікування, цінності, правила співжиття, цілі на майбутнє, погляди на виховання дітей (та й взагалі бажання їх мати чи не мати), на фінансові питання, прояви автономії. Крім того, домовитись або переглянути розподіл обов'язків щодо виконання хатньої праці в бік більш рівномірного навантаження членів подружжя, в тому числі залежно від зайнятості та особистих вподобань; дбати про розвиток інших важливих сфер власного життя, в тому числі сфери професійної реалізації, оскільки задоволеність потреби в самовираженні та професійній реалізації позитивно впливає на життєве благополуччя в цілому та на позитивне самоприйняття; дбати про своє здоров'я та свою фізичну привабливість.

ВИСНОВКИ

До вивчення проблеми задоволеності шлюбом та подружніми відносинами вже звертались багато науковців, таких як Гр.Спанієр, Р. Левіс, Д. Олсон, Е.Берн, Е.Г.Ейдемілер, В.В.Юстицькіс, Ю.Є. Альошина, Т.В. Андрєєва, В.В.Столін, І.Н. Хмарук, А.Н. Волкова, Т.А. Гурко, Н.Н. Обозов та інші. Вивчались ними й психологічні чинники задоволеності шлюбом. Так, було виявлено залежність між задоволеністю шлюбом та рольовою адекватністю (А.А.Шпилевська, Н.Г.Юркевич, Т.В.Андрєєва), взаємоузгодженістю сімейних цінностей (Т.В.Коломієць), задоволеністю роботою (Н.Г.Юркевич, Г.Навайтіс), розподілом домашніх обов'язків між подружжям (Н.Г.Юркевич, Андрєєва Т.В., Кононова А.В.), успішною адаптацією подружжя в суб'єкт-суб'єктних стосунках (Клапішевська, 2012), здатністю членів подружжя до саморозкриття, глибокого взаєморозуміння, прийняття поглядів і поведінки партнера (Левкович, 2009), наявністю спільного смислового поля процесі спілкування (Rawicka, 2017), ступенем сексуальної задоволеності пари та сексуальної сумісності (Голод С.І., 1990, М.Яффе та Ф.Фенвік, 1991), психосексуальною привабливістю партнерів (Р.Федоренко та Т.Дучимінська).

Вивчали дослідники також і те, яким чином змінюється рівень задоволеності шлюбом в залежності від тривалості перебування у ньому. В дослідженнях Р. Блада, Д. Вульфа, Б. Паріса, та Е. Лакі виявлено те, що зі збільшенням стажу шлюбу задоволеність подружжя ним дедалі більше падає.

Результати досліджень Х. Фелдмана, Гр. Спанієра, К. Кеннона, Б. Роллінса та Ю.Є.Альошиної показують, що залежність задоволеності шлюбом від стажу шлюбу носить U-подібний характер, тобто величина задоволеності шлюбом спочатку знижується, на середніх стадіях сімейного циклу поступово зупиняється, а потім, знову зростає.

Проте результати одного з найбільших досліджень, присвячених цій проблематиці, проведеного Гр. Спанієром, Р. Левісом та Ч. Колем на трьох різних вибірках (три штати США) дали підстави припустити, що підвищення задоволеності шлюбом на пізніших стадіях циклу розвитку сім'ї може виявитись лише артефактом дослідження, тобто може бути викликано будь-якими іншими факторами, а не реальним підвищенням рівня задоволеності шлюбом з віком.

З метою дослідження рівня задоволеності шлюбом та психологічних чинників, що на нього впливають нами було використано Опитувальник задоволеності шлюбом Ю.Є.Альошиної, Гозман Л.Я., Дубовської Є.М., Опитувальник “Шкала сімейного оточення”, адаптований С. Ю. Купріяновим, Опитувальник “Спілкування в сім'ї” Ю.Є.Альошиної, Л.Я.Гозман, Є.М.Дубовської та Методику “Особистісна агресивність та конфліктність”, розроблену Є.П.Ільїним та П.А.Ковальовим. Крім того, використали анкетні запитання про стать, наявність чи відсутність дітей, кількість років перебування у шлюбі (із поділом від 0 до 9 років; від 10 до 19 років та понад 20) та наявність вищої освіти.

В дослідженні взяли участь 71 (сімдесят одна) особа, що перебуває у шлюбі, з яких 33% - жінки, та 27% - чоловіки. 21% респондентів не має дітей, 90 % опитаних має вищу освіту, 36,6% опитаних (26 осіб) перебуває у шлюбі від 0 до 9 років, 42,3% (30 осіб) має стаж перебування у шлюбі від 10 до 19 років, та 21,1% (15 осіб) — понад 20 років.

Середній рівень задоволеності шлюбом серед опитаних виявився 35,6, (стандартне відхилення 6,69) із 48 можливих балів, при нормі, зазначеній в опитувальнику 29. Цей показник виявився статистично значимим, а відтак припускаємо, що середній рівень задоволеності шлюбом в популяції, тобто в сучасних українських сім'ях є також вищим, ніж норма, зазначена в опитувальнику.

Середній показник рівня задоволеності шлюбом у жінок нашої вибірки становить 36,0 (медіана 37,5), у чоловіків цей показник 34,6 (медіана 36,0). Отже, спостерігається незначна перевага у рівні задоволеності шлюбом у опитаних жінок. За допомогою Т-критерія Стьюдента для двох незалежних сукупностей ми виявили, що може бути вірною гіпотеза про рівність середнього значення задоволеності шлюбом у чоловіків та жінок в популяції.

Серед респондентів помітна тенденція до зниження рівня задоволеності шлюбом зі збільшенням стажу перебування у шлюбі. Результати дослідження дають нам можливість припустити наявність негативної кореляції між рівнем задоволеності шлюбом та стажем перебування у ньому і в популяції.

Підчас дослідження виявлено значний прямий вплив, як у вибірці, так і у популяції, на рівень задоволеності шлюбом таких показників, як згуртованість та конфліктність. На цей взаємозв'язок не впливають такі фактори як стать, наявність чи відсутність дітей в сім'ї а також стаж перебування у шлюбі.

Виявлено відсутність кореляції між рівнем задоволеності шлюбом та особистісними рисами агресивності та конфліктності, а також відсутність кореляції між цими особистісними рисами та явищем конфліктності в сім'ї, як можливості відкритого висловлення гніву та агресії.

За результатами кореляційного аналізу виявлено також значний взаємозв'язок між задоволеністю шлюбом та довірливістю, відкритістю, легкістю та психотерапевтичністю спілкування, а також схожістю поглядів у подружжя. Наявність спільних символів у сім'ї має середній зв'язок з рівнем задоволеності шлюбом.

Таким чином, результати нашого дослідження підкреслили важливість отримання навичок конструктивного діалогу та співчутливого спілкування, які можна здобути за допомогою тренінгів, розроблених на базі методу ненасильницького спілкування.

Підвищенню рівня задоволеності шлюбом, на нашу думку, сприятиме також узгодження (особливо на початку шлюбу та на будь-якому його етапі в подальшому) рольових очікувань, правила співжиття, цілей на майбутнє, поглядів на виховання дітей (та й взагалі бажання їх мати чи не мати), фінансових питань, та поглядів на прояви автономії. Крім того, домовитись або переглянути розподіл обов'язків щодо виконання хатньої праці в бік більш рівномірного навантаження членів подружжя; дбати про своє здоров'я та свою фізичну привабливість; займатись розвитком інших важливих сфер власного життя, в тому числі сфери професійної реалізації, оскільки задоволеність потреби в самовираженні та професійній реалізації позитивно впливає на життєве благополуччя в цілому та на позитивне самосприйняття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Алёшина Ю.Е. Социально — психологические методы исследования супружеских отношений / Ю.Е.Алёшина, Л.Я.Гозман, Е.М.Дубовская. - М. : МГУ, 1987. - 120 с.
- 2) Алёшина Ю.Е. Цикл развития семьи: Исследования и проблемы // Вестник Моск. Ун-та. Сер. 14, Психология. 1987. № 2. С. 60-72.
- 3) Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 2001. – 378 с.
- 4) Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. пособие.—СПб.:Речь, 2004. — 244 с.
- 5) Антонов А.И. Социология семьи / А.И. Антонов, В.М. Медков. - М.: ИНФРА-М, 2005. - 640 с. 2.
- 6) Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
- 7) Василенко І. А. Особливості стосунків подружжя у сім'ях різного типу за задоволеністю шлюбом / І. А. Василенко // Габітус. - 2021. - Вип. 24(2). - С. 20-24. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_24\(2\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/habit_2021_24(2)_5).
- 8) Гозман Л.Я. Психологические проблемы семьи / Л.Я.Гозман, Е.И.Шлягина // Вопросы психологии. - 1985. - №2. - С. 74 — 83.
- 9) Гринчук О. Соціально-психологічні параметри гендерних відмінностей стилів сімейного спілкування / О. Гринчук // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. - 2014. - Вип. 19(1). - С. 213-219. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19\(1\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpfsp_2014_19(1)_30).
- 10) Гришина Н. В. Психология конфликта. СПб.: Питер, 2000.
- 11) Дружинин В.Н. Психология семьи. – изд. 3-е. – СПб.: Питер, 2008. – 176 с.
- 12) Эйдемиллер Э. Г., Юстицкий В. В. Семейная психотерапия. — Л.: Медицина, 1989. - 192 с.
- 13) Емішянц О.Б. Зв'язок особливостей психологічного клімату з індивідуально-психологічними характеристиками особистості [Електронний ресурс] / О. Б. Емішянц // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12:

Психологічні науки — 2013 — Вип 41 — с.53-59. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_012_2013_41_10.

14) Зубрицька-Макота І. Вплив подружніх ролей на позитивний клімат у сім'ї / І. Зубрицька-Макота, М. Скочиліс // Молодь і ринок. - 2013. - № 9. - С. 76-80. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2013_9_18.

15) Клапішевська С. А. Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми задоволеності шлюбом / С. А. Клапішевська // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. - 2012. - Вип. 17. - С. 114-120. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apspp_2012_17_17.

16) Кличковський С. О. Теоретико-методологічний аналіз поняття "соціально-психологічний клімат" / С. О. Кличковський // Український психологічний журнал. - 2017. - № 2. - С. 47-57. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2017_2_6.

17) Коломієць Т. Чинники задоволеності шлюбом на різних етапах дорослості [Електронний ресурс] / Т. Коломієць, В. Тачук // Психологія: реальність і перспективи. - 2019. - Вип. 13. - С. 159-164. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2019_13_27.

18) Котлова Л.О. Психологічні чинники задоволеності шлюбом на різних етапах подружнього життя [Електронний ресурс] / Л. О. Котлова, І. Д. Саух // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. - 2019. - Вип. 1. - С. 223-228. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2019_1_39.

19) Кравець В. Психологія сімейного життя: В 2-х ч. - Тернопіль, 1995. – 695 с.

20) Малкина-Пых И.Г. Семейная терапия. Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. - ЭКСМО - М., 2005. - 250 с. 3.

21) Методика «Личностная агрессивность и конфликтность» / Диагностика эмоционально-нравственного развития. Ред. и сост. И.Б.Дерманова. - СПб., 2002. С.142-146.

- 22) Мозгова Г. П. Позитивний психологічний клімат – передумова психосоматичного здоров'я та поведінки дитини / Г. П. Мозгова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. - 2011. - Вип. 18. - С. 172-176. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2011_18_45.
- 23) Мясищев В. Н., Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. –К.: «Лыбидь» при Киев. Ун-те, 1990. – 192 с. 145.
- 24) Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений / Обозов Н.Н., Обозова А.Н.// Психологический журнал. - Т.3. - 1982. № 2. - С. 147-151.
- 25) Олифиревич Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. — СПб.: Речь, 2006. — 360 с.
- 26) Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива / Б.Д. Парыгин. – Л.: Наука, 1981. – 192 с.
- 27) Помиткіна Л.В., Злагодох В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – 270 с.
- 28) Пospelова І. Вплив соціально-психологічних установок сучасного подружжя на їх задоволеність шлюбом / І. Пospelова, О. Косьянова // Наука і освіта. - 2020. - № 1. - С. 5-13. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2020_1_3.
- 29) Психология межличностных отношений //Научн. ред. А. А. Бодалев, Р. Л. Кричевский. –М., 1979. – 51 с.
- 30) Психология. Словарь /Под общей ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. –М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
- 31) Психологія сучасної сім'ї : навч.посіб. / О. А. Столярчук. – Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2015. – 136 с.

- 32) Пушкар З. Соціально-психологічний клімат у колективі та чинники, що впливають на його формування / З. Пушкар, Г. Войтович // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. - 2013. - Вип. 18. - С. 133-143. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Un_msm_2013_18_18.
- 33) Розенберг Маршалл. Ненасильницьке спілкування. Мова життя. - Вид-во Ранок, 2020.- с. 256.
- 34) Сердюк Н. М. Ціннісні орієнтації як регулятори емоційного клімату сім'ї / Н. М. Сердюк, В. Ю. Рудакова // Інноваційна педагогіка. - 2020. - Вип. 20(1). - С. 149-152. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_20\(1\)_33](http://nbuv.gov.ua/UJRN/innped_2020_20(1)_33).
- 35) Слабкий Г.О. Характеристика психологічного клімату у сільських сім'ях [Електронний ресурс] / Г. О. Слабкий, С. М. Загородній // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. - 2010.- № 1. - С. 72-77. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSG_2010_1_17.
- 36) Системна сімейна терапія: Класика і сучасність / За ред. А. В. Чернікова. - Клас, 2005.
- 37) Сизанов А.Н. Познай себя: Тесты, задания, тренинги, консультации. - Минск, 2001
- 38) Федоренко Р. Аналіз впливу психосексуальної привабливості партнерів на задоволеність шлюбом на різних стадіях подружнього життя / Р. Федоренко, Т. Дучимінська // Психологія: реальність і перспективи. - 2020. - Вип. 14. - С. 215-220. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2020_14_31.
- 39) Хавула Р. Психологічні особливості подружньої сумісності / Р. Хавула // Актуальні питання гуманітарних наук. - 2012. - Вип. 3. - С. 258-267. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apgnd_2012_3_33.

40) Шапошникова Т.Е. Основы психологии семьи и семейного консультирования: учебно-методический комплекс: в 2 ч. - Часть 1./ Т.Е. Шапошникова. - Новосибирск: Изд. НГПУ, 2007. - 248 с.))

41) Шетеля Н. І. Психологічний клімат як інтегральний показник міжособистісних стосунків у колективі / Н. І. Шетеля // Психологічні науки: проблеми і здобутки. - 2017. - Вип. 1. - С. 249-262. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2017_10_18.

42) Шпилевська А. А. Статеврольова диференціація як фактор задоволеності подружжя шлюбом / А. А. Шпилевська // Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Педагогіка і психологія. - 2014. - Т. 22, вип. 20. - С. 97-107. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdupp_2014_22_20_15.

ДОДАТКИ

«Додаток А»

Опитувальник задоволеності шлюбом

1. Как изменилось ваше чувство любви к жене (мужу) за время семейной жизни?

А. Усилилось. Б. Осталось прежним. В. Уменьшилось. Г. Исчезло.

2. Если бы можно было вернуть прошлое, то вы...

А. Не женились бы (не выходили замуж) совсем. Б. Выбрали бы совсем другого человека. В. Отдали бы предпочтение похожему на вашу супругу (супруга) человеку. Г. Выбрали бы опять настоящую супругу (супруга).

3. Можно ли сказать, что у вас дружная семья?

А. Нет. Б. Скорее нет, чем да. В. Скорее да, чем нет. Г. Да.

4. Можно ли сказать, что вы всегда согласны с женой (мужем) в оценке большинства ваших друзей?

А. Да. Б. Скорее да, чем нет. В. Скорее нет, чем да. Г. Нет.

5. Как часто вы не согласны с женой (мужем) в том, какие отношения поддерживать с ее (его) и вашими родственниками?

А. Никогда не соглашаемся. Б. Довольно редко соглашаемся. В. Достаточно часто соглашаемся. Г. Всегда соглашаемся.

6. Бывали ли у вас конфликты, имевшие серьезные и длительные последствия для семьи (уход одного из супругов и т.д.)?

А. Никогда. Б. 1 раз. В. 2 раза. Г. 3 раза и более.

7. Как часто вы бываете недовольны тем, как ваша жена (муж) выполняет свои домашние обязанности?

А. Никогда не бываю доволен (довольна). Б. Редко доволен (довольна). В. Часто доволен (довольна). Г. Всегда доволен (довольна).

8. *Как часто вы не соглашаетесь друг с другом, когда и на что тратите деньги?*

А. Всегда соглашаемся. Б. Достаточно часто соглашаемся. В. Довольно редко соглашаемся. Г. Никогда не соглашаемся.

9. *Как часто вы «действуете друг другу на нервы»?*

А. Никогда. Б. Довольно редко. В. Достаточно часто. Г. Всегда.

10. *Часто ли вам не хочется возвращаться домой после работы?*

А. Так бывает почти каждый день. Б. Так бывает достаточно часто. В. Так бывает довольно редко. Г. Такого практически не бывает.

11. *Появляются ли у вас когда-нибудь мысли о разводе?*

А. Никогда. Б. Довольно редко. В. Достаточно часто. Г. Постоянно.

12. *Можно ли сказать, что вы чувствуете себя дома спокойно, уютно?*

А. Нет. Б. Скорее нет, чем да. В. Скорее да, чем нет. Г. Да.

13. *Часто ли вы проявляете нежность, ласку по отношению жене (мужу)?*

А. Постоянно. Б. Достаточно часто. В. Довольно редко. Г. Никогда.

14. *Часто ли ваша жена (муж) проявляет нежность, ласку по отношению к вам?*

А. Никогда. Б. Довольно редко. В. Достаточно часто. Г. Постоянно.

15. *Хочется ли вам уехать куда-нибудь одному (одной) на какое-то время?*

А. Нет, никогда. Б. Довольно редко. В. Достаточно часто. Г. Постоянно.

16. *Как вы оцениваете свой брак?*

А. Неудачный. Б. Скорее неудачный, чем удачный. В. Скорее удачный, чем неудачный. Г. Удачный.

«Додаток Б»

Шкала сімейного оточення

1. Члены семьи оказывают реальную помощь и поддержку друг другу.
2. Члены семьи часто скрывают свои чувства.
3. Мы много ссоримся в нашей семье.
4. Мы не очень часто делаем что-либо самостоятельно в нашей семье.
5. Мы считаем это важным — быть лучшим в любом деле, которое делаешь.
6. Мы часто говорим о социальных и политических проблемах.
7. Мы проводим большую часть времени выходных дней и вечеров дома.
8. Члены моей семьи часто слушают лекции на морально-этические темы.
9. Вся деятельность нашей семьи тщательно планируется.
10. У нас редко командуют членами семьи.
11. Мы часто дома убиваем время.
12. В своем доме мы говорим всё, что хотим.
13. Члены семьи редко открыто сердятся.
14. В нашей семье очень поощряется независимость.
15. Жизненный успех очень важен в нашей семье.
16. Мы редко ходим на лекции, концерты или спектакли.
17. Друзья часто навещают нас.
18. Мы считаем, что семья не несет ответственности за своих членов.
19. Мы, как правило, очень опрятны и организованны.
20. Число правил, которым мы следуем в нашей семье, очень невелико.
21. Мы вкладываем много энергии в наши домашние дела.
22. Трудно «разрядиться» дома, не расстроив кого-нибудь.
23. Члены семьи иногда настолько разозлятся, что швыряют вещи.
24. Мы обдумываем наши дела в одиночку в нашей семье.
25. Для нас не очень важно, сколько зарабатывает человек.
26. В нашей семье считается важным узнать о новых и разнообразных вещах (придается большое значение информации).
27. Никто в нашей семье активно не занимается спортом.
28. Мы часто говорим на морально-нравственные темы.
29. В нашем доме трудно найти вещь, когда она потребуется.

30. Один член семьи принимает большинство решений.
31. В нашей семье существует взаимопонимание.
32. Мы рассказываем друг другу о своих личных проблемах.
33. Члены семьи редко выходят из себя.
34. В нашей семье мы приходим и уходим, когда хотим.
35. Мы верим в соревнование и девиз: «Пусть победит сильнейший».
36. Мы не очень интересуемся культурной жизнью.
37. Мы часто ходим в кино, на стадион, туристические походы.
38. Мы не верим ни в рай, ни в ад.
39. Быть пунктуальным в нашей семье очень важно.
40. В нашей семье все делается по раз и навсегда заведенным правилам.
41. У нас редко находятся добровольцы, когда что-то нужно сделать.
42. Если что-то надо сделать быстро, мы тут же собираемся и делаем.
43. Члены семьи часто критикуют друг друга.
44. В нашей семье очень мало тайн.
45. Мы стремимся с каждым разом всё делать лучше и лучше.
46. У нас редко бывают интеллектуальные дискуссии.
47. Все в нашей семье имеют хобби и даже не одно.
48. У членов семьи строгие понятия о том, что правильно и неправильно.
49. В нашей семье все часто меняют мнения.
50. В нашей семье придается большое значение соблюдению правил.
51. Члены семьи оказывают реальную поддержку друг другу.
52. Если в нашей семье начнёшь жаловаться, кто-то обычно расстроится.
53. Члены семьи иногда могут ударить друг друга.
54. Каждый полагается сам на себя, если возникает какая-то проблема.
55. Нас мало волнуют продвижения по работе, школьные оценки и т. д.
56. Кто-то из членов семьи играет на музыкальном инструменте.
57. Мы мало принимаем участия в развлекательных мероприятиях на работе или в школе.
58. Мы убеждены, что некоторые вещи надо принимать на веру.
59. Мы содержим квартиру в опрятности.
60. В семейных решениях все имеют право голоса.
61. В нашей семье не развит дух коллективизма.

62. Денежные дела в нашей семье обсуждаются открыто.
63. Если в нашей семье возникают разногласия, мы изо всех сил стараемся сгладить углы и сохранить мир.
64. Члены семьи усиленно поощряют друг друга отстаивать свои права.
65. В нашей семье мы не стремимся к успеху.
66. Члены семьи часто ходят в библиотеку.
67. Члены семьи иногда посещают курсы или берут уроки после школы по своим интересам.
68. В нашей семье у каждого свои понятия, что правильно, а что нет.
69. Обязанность каждого четко определена в нашей семье.
70. В нашей семье мы можем делать всё, что хотим.
71. Мы редко по настоящему ладим друг с другом.
72. Обычно мы следим за тем, что говорим друг другу.
73. Члены семьи часто пытаются превзойти друг друга.
74. В нашем доме трудно побыть одному, не обидев этим никого.
75. «Делу время, потехе час» — такое правило в нашей семье.
76. Смотреть телевизор в нашей семье предпочитают чтению.
77. Члены семьи много общаются вне дома.
78. Наша семья придерживается строгих моральных правил.
79. В нашей семье с деньгами обращаются не очень бережно.
80. В нашем доме существуют довольно жесткие правила.
81. В нашей семье всем уделяется много времени и внимания.
82. В нашей семье часто возникают спонтанные дискуссии.
83. Мы считаем, что повышением голоса ничего не добьешься.
84. В нашей семье не поощряется, чтобы каждый высказывался сам за себя.
85. Членов семьи часто сравнивают с другими по их успешности на работе или учебе.
86. Мы по настоящему любим музыку, живопись и литературу.
87. Главная форма развлечений у нас — телевизор и радио.
88. Мы верим в торжество справедливости.
89. Посуду у нас моют обычно сразу после еды.
90. В нашей семье ничто не проходит безнаказанно

«Додаток В»

Методика «Спілкування в шлюбi»

1. Можно ли сказать, что вам с женой (мужем), как правило, нравятся одни и те же фильмы, книги, спектакли?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

2. Часто ли у вас в разговоре с женой (мужем) возникает чувство общности, полного взаимопонимания?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

3. Есть ли у вас любимые фразы, выражения, которые значат для вас обоих одно и то же, и вы с удовольствием используете их?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

4. Можете ли вы предсказать, понравится ли вашей жене (мужу) фильм, книга и т.п.?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

5. Как вы думаете, чувствует ли ваша жена (муж), нравится ли вам то, что она (он) говорит или делает, если вы прямо ей (ему) об этом не говорите?

1. Практически всегда; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Практически никогда;

6. Рассказываете ли вы жене (мужу) о своих отношениях с другими людьми?

1. Рассказываю практически всегда; 2. Рассказываю достаточно много;

3. Рассказываю довольно мало; 4. Не рассказываю практически ничего.

7. Бывают ли у вас с женой (мужем) разногласия по поводу того, какие отношения поддерживать с родственниками?

1. Да, бывают почти постоянно; 2. Бывают довольно часто; 3. Бывают, достаточно редко; 4. Нет, не бывают почти никогда.

8. Насколько хорошо ваша жена (муж) понимает вас?

1. Очень хорошо понимает; 2. Скорее хорошо, чем плохо; 3. Скорее плохо, чем хорошо; 4. Совсем не понимает.

9. Можно ли сказать, что ваша жена (муж) чувствует, что вы обижены или раздражены чем-то, но не хотите этого показать?

1. Да, это так; 2. Вероятно, это так; 3. Вряд ли это так; 4. Нет, это не так.

10. Как вы считаете, рассказывает ли вам жена (муж) о своих неудачах и промахах?

1. Рассказывает практически всегда; 2. Рассказывает достаточно часто;
3. Рассказывает довольно редко; 4. Не рассказывает практически никогда.

11. Бывает ли так, что какое-то слово или предмет вызывает у вас обоих одно и то же воспоминание?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

12. Когда у вас неприятности, плохое настроение, становится ли вам легче от общения с женой (мужем)?

1. Практически всегда; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Практически никогда.

13. Как вы думаете, есть ли темы, на которые жене (мужу) трудно и неприятно разговаривать с вами?

1. Таких тем очень много; 2. Их довольно много; 3. Их достаточно мало;
4. Таких тем очень мало.

14. Бывает ли так, что в разговоре с женой (мужем) вы чувствуете себя скованно, не можете подобрать нужных слов?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

15. Есть ли у вас с женой (мужем) «семейные традиции»?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

16. Может ли ваша жена (муж) без слов понять, какое у вас настроение?

1. Практически никогда; 2. Достаточно редко; 3. Довольно часто;

4. Практически всегда;

17. Можно ли сказать, что у вас с женой (мужем) одинаковое отношение к жизни?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

18. Бывает ли так, что вы не рассказываете жене (мужу) новость, важную для вас, но к ней (к нему) не имеющую прямого отношения?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

19. Рассказывает ли вам ваша жена (муж) о своем физическом состоянии?

1. Рассказывает почти все; 2. Рассказывает достаточно много; 3. Рассказывает довольно мало; 4. Не рассказывает почти ничего.

20. Чувствуете ли вы, нравится ли вашей жене (мужу) то, что вы делаете или говорите, если она (он) прямо не говорит об этом?

1. Практически всегда; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Практически никогда;

21. Можно ли сказать, что вы согласны друг с другом в оценках большинства своих друзей?

1. Нет; 2. Скорее нет, чем да; 3. Скорее нет, чем да; 4. Да.

22. Как вы думаете, может ли ваша жена (муж) предсказать, понравится вам тот или иной фильм, книга и т.п.?

1. Думаю, да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Думаю, нет.

23. Если вам случается совершить ошибку, рассказываете ли вы жене (мужу) о своих неудачах?

1. Не рассказываю практически никогда; 2. Рассказываю довольно редко;
3. Рассказываю достаточно часто; 4. Рассказываю практически всегда.

24. Бывает ли так, что когда вы находитесь среди других людей, жене (мужу) достаточно посмотреть на вас, чтобы понять, как вы относитесь к происходящему?

1. Практически всегда; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Практически никогда;

25. Как вы считаете, насколько ваша жена (муж) откровенна с вами?

1. Полностью откровенна; 2. Скорее откровенна; 3. Скорее неоткровенна;
4. Совсем не откровенна.

26. Можно ли сказать, что вам легко общаться с женой (мужем)?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

27. Часто ли вы дурачитесь, общаясь, друг с другом?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

28. Бывает ли так, что после того, как вы рассказали жене (мужу) о чем-то для вас важном, вам приходилось пожалеть, что «сболтнули лишнее»?

1. Нет, практически никогда; 2. Довольно редко; 3. Достаточно часто; 4. Да, почти всегда.

29. Как вы думаете, есть ли у вашей жены (мужа) неприятности, плохое настроение, становится ли ей (ему) легче от общения с вами?

1. Нет, почти никогда; 2. Довольно редко; 3. Достаточно часто; 4. Да, практически всегда.

30. Насколько вы откровенны с женой (мужем)?

1. Полностью откровенен; 2. Скорее откровенен; 3. Скорее неоткровенен;
4. Совсем неоткровенен.

31. Всегда ли вы чувствуете, когда ваша жена (муж) обижена или раздражена чем-то, если она не хочет вам этого показать?

1. Да, это так; 2. Вероятно, это так; 3. Вряд ли это так; 4. Нет, это не так.

32. Случается ли, что ваши взгляды по какому-нибудь важному для вас вопросу не совпадают с мнением вашей жены (мужа)?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

33. Бывает ли так, что ваша жена (муж) не делится с вами новостью, которая важна лично для нее (него), но к вам непосредственного отношения не имеет?

1. Очень часто; 2. Довольно часто; 3. Довольно редко; 4. Очень редко.

34. Можете ли вы без слов понять, какое у вашей жены (мужа) настроение?

1. Практически всегда; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Практически никогда.

35. Часто ли возникает у вас с женой (мужем) «чувство мы»?

1. Очень часто; 2. Довольно часто; 3. Довольно редко; 4. Очень редко.

36. Насколько хорошо вы понимаете свою жену (мужа)?

1. Совсем не понимаю; 2. Скорее плохо, чем хорошо; 3. Скорее хорошо, чем плохо;
4. Полностью понимаю.

37. Рассказывает ли вам жена (муж) о своих отношениях с другими людьми?

1. Не рассказывает практически ничего; 2. Рассказывает довольно мало;
3. Рассказывает достаточно много; 4. Рассказывает практически все.

38. Бывает ли так, что в разговоре с вами жена (муж) чувствует себя напряженно, скованно, не может подобрать нужных слов?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

39. Есть ли у вас тайны от жены (мужа)?

1. Есть; 2. Скорее есть, чем нет; 3. Скорее нет, чем есть; 4. Нет.

40. Часто ли вы, обращаясь, друг к другу, используете смешные прозвища?

1. Очень часто; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Очень редко.

41. Есть ли темы, на которые вам трудно и неприятно говорить с женой (мужем)?

1. Таких тем очень много; 2. Их довольно много; 3. Их достаточно мало;
4. Таких тем очень мало.

42. Часто ли у вас с женой (мужем) возникают разногласия по поводу того, как воспитывать детей?

1. Очень редко; 2. Довольно редко; 3. Довольно часто; 4. Очень часто.

43. Как вы думаете, можно ли сказать, что вашей жене (мужу) легко общаться с вами?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

44. Рассказываете ли вы жене (мужу) о своем физическом состоянии?

1. Рассказываю почти все; 2. Рассказываю достаточно много; 3. Рассказываю довольно мало; 4. Не рассказываю почти ничего.

45. Как вы думаете, приходилось ли вашему мужу (жене) жалеть, что он (а) рассказал (а) вам что-то очень важное для него (нее)?

1. Практически никогда; 2. Довольно редко; 3. Достаточно часто; 4. Почти всегда.

46. Возникало ли у вас когда-нибудь чувство, что у вас с женой (мужем) существует свой язык, неизвестный никому из окружающих?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

47. Как вы считаете, есть ли у вашей жены (мужа) тайны от вас?

1. Да; 2. Скорее да, чем нет; 3. Скорее нет, чем да; 4. Нет.

48. Бывает ли так, что, когда вы находитесь среди других людей, вам достаточно посмотреть на жену (мужа), чтобы, понять, как она (он) относится к происходящему?

1. Очень часто; 2. Достаточно часто; 3. Довольно редко; 4. Очень редко.

«Додаток Г»

Методика «Особистісна агресивність та конфліктність»

1. Я легко раздражаюсь, но быстро успокаиваюсь.
2. В спорах я всегда стараюсь захватить инициативу.
3. Мне чаще всего не воздают должное за мои дела.
4. Если меня не попросят по-хорошему, я не уступлю.
5. Я стараюсь делать все, чтобы избежать напряженности в отношениях.
6. Если по отношению ко мне поступают несправедливо, то я про себя накликаю обидчику всякие несчастья.
7. Я часто злюсь, когда мне возражают.
8. Я думаю, что за моей спиной обо мне говорят плохо.
9. Я гораздо более раздражителен, чем кажется.
10. Мнение, что нападение - лучшая защита, правильное.
11. Обстоятельства почти всегда благоприятнее складываются для других, чем для меня.
12. Если мне не нравится установленное правило, я стараюсь его не выполнять.
13. Я стараюсь найти такое решение спорного вопроса, которое удовлетворило бы всех.
14. Я считаю, что добро эффективнее мести.
15. Каждый человек имеет право на свое мнение.
16. Я верю в честность намерений большинства людей.
17. Меня охватывает ярость, когда надо мной насмеются.
18. В споре я часто перебиваю собеседника, навязывая ему мою точку зрения.
19. Я часто обижаюсь на замечания других, даже если и понимаю, что они справедливы.
20. Если кто-то корчит из себя важную персону, я всегда поступаю ему наперекор.
21. Я предлагаю, как правило, среднюю позицию.
22. Я считаю, что лозунг из мультфильма «Зуб за зуб, хвост за хвост» справедлив.
23. Если я все обдумал, то я не нуждаюсь в советах других.
24. С людьми, которые со мной любезнее, чем я мог ожидать, я держусь настороженно.

25. Если кто-то выводит меня из себя, я не обращаю на это внимания.
26. Я считаю бестактным не давать высказаться в споре другой стороне.
27. Меня обижает отсутствие внимания со стороны окружающих.
28. Я не люблю поддаваться в игре даже с детьми.
29. В споре я стараюсь найти то, что устроит обе стороны.
30. Я уважаю людей, которые не помнят зла.
31. Утверждение: «Ум - хорошо, а два - лучше» - справедливо.
32. Утверждение: «Не обманешь - не проживешь» тоже справедливо.
33. У меня никогда не бывает вспышек гнева.
34. Я могу внимательно и до конца выслушать аргументы спорящего со мной.
35. Я всегда обижаюсь, если среди награжденных за дело, в котором я участвовал, нет меня.
36. Если в очереди кто-то пытается доказать, что он стоит впереди меня, я ему не уступаю.
37. Я стараюсь избегать обострения отношений.
38. Часто я воображаю те наказания, которые могли бы обрушиться на моих обидчиков.
39. Я не считаю, что я глупее других, поэтому их мнение мне не указ.
40. Я осуждаю недоверчивых людей.
41. Я всегда спокойно реагирую на критику, даже если она кажется мне несправедливой.
42. Я всегда убежденно отстаиваю свою правоту.
43. Я не обижаюсь на шутки друзей, даже если они злые.
44. Иногда я предоставляю возможность другим взять на себя ответственность за решение важного для всех вопроса.
45. Я стараюсь убедить другого прийти к компромиссу.
46. Я верю, что за зло можно отплатить добром, и действую в соответствии с этим.
47. Я часто обращаюсь к коллегам, чтобы узнать их мнение.
48. Если меня хвалят, значит, этим людям от меня что-то нужно.
49. В конфликтной ситуации я хорошо владею собой.
50. Мои близкие часто обижаются на меня за то, что в разговоре с ними я им рта не даю раскрыть.

51. Меня не трогает, если при похвале за общую работу не упоминается мое имя.
52. Ведя переговоры со старшим по должности, я стараюсь ему не возражать.
53. В решении любой проблемы я предпочитаю золотую середину.
54. У меня отрицательное отношение к мстительным людям.
55. Я не думаю, что руководитель должен считаться с мнением подчиненных, ведь отвечать за все ему.
56. Я часто боюсь подвохов со стороны других людей.
57. Меня не возмущает, когда люди толкают меня на улице или в транспорте.
58. Когда я разговариваю с кем-то, меня так и подмывает скорее изложить свое мнение.
59. Иногда я чувствую, что жизнь поступает со мной несправедливо.
60. Я всегда стараюсь выйти из вагона раньше других.
61. Вряд ли можно найти такое решение, которое бы всех удовлетворило.
62. Ни одно оскорбление не должно оставаться безнаказанным.
63. Я не люблю, когда другие лезут ко мне с советами.
64. Я подозреваю, что многие поддерживают со мной знакомство из корысти.
65. Я не умею сдерживаться, когда меня незаслуженно упрекают.
66. При игре в шахматы или настольный теннис я больше люблю атаковать, чем защищаться.
67. У меня вызывают сожаление чрезмерно обидчивые люди.
68. Для меня не имеет большого значения, чья точка зрения в споре окажется правильной - моя или чужая.
69. Компромисс не всегда является лучшим разрешением спора.
70. Я не успокаиваюсь до тех пор, пока не отомщу обидчику.
71. Я считаю, что лучше посоветоваться с другими, чем принимать решение одному.
72. Я сомневаюсь в искренности слов большинства людей.
73. Обычно меня трудно вывести из себя.
74. Если я вижу недостатки у других, я не стесняюсь их критиковать.
75. Я не вижу ничего обидного в том, что мне говорят о моих недостатках.
76. Будь я на базаре продавцом, я не стал бы уступать в цене за свой товар.
77. Пойти на компромисс - значит показать свою слабость.

- 78.Справедливо ли мнение, что если тебя ударили по одной щеке, то надо подставить и другую?
- 79.Я не чувствую себя ущемленным, если мнение другого оказывается более правильным.
- 80.Я никогда не подозреваю людей в нечестности.